

„Die Ukraine und die Welt“

УКРАЇНА
i СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

ВЛАДИКА ЕКЗАРХ

Преосвящений Кир Платон Корниляк, Апостольський Екзарх,
Ординарій українців-католиків у Німеччині, інсталяцію якого
20. вересня 1959 у мюнхенській церкві св. Каетана, у присутності
чільних представників Церкви та уряду здійснив Апостольський
Нунцій Архиєпископ Альоїз Мюнх.

Bischof Kyr Platon Kornyljak, der Apostolische Exarch der katholischen
Ukrainer in Deutschland.

Зошит двадцять перший

ГАННОВЕР

1960 рік

З М И С Т

	Стор.
Кардинал Чікоњяні	1
Ілля Сапіга — Вселенський Собор (стаття перша)	2
Рах Ucrainae Poëticae (поезії Ірини Шуварської-Шумилович в англійських перекладах)	6
Вадим Лесич — Вічна тінь	7
Мікель-Анджельо Буонарроті — Данте	10
Клер та Іван Голль — вибір поезії й прози (до 10-ої річниці смерті Івана Голля)	12
Новаліс — Гайнріх фон Офтердінген (фрагменти з роману)	37
Емануїл Райс — Патологія культури	45
Михайло Лагодівський — По сторінках історії	52
Іван Паторжинський (некролог)	55
На маргінесі	57
З нових книжкових появ	61
Наші втрати	62

Зошит двадцять перший

Кардинал Чіконьяні

У зв'язку з тим, що Й. Ем. Кардинал Чіконьяні, який, бувши 1933—1958 Апостольським Делегатом у США, відграв вирішну роль у створенні на тому терені української митрополії, під цю пору виконує важливу працю голови Комісії Східних Церков щодо підготови II Ватиканського Вселенського Собору, подаємо дані про життя й діяльність цього видатного діяча Церкви.

Теперішній Секретар Священної Конгрегації у справах Східної Церкви, Кардинал Амлето Джованні Чіконьяні народився у Брізі'еллі, епархія Фаенца, Італія, 24. лютого 1883. Священиче свячення він одержав 23. вересня 1905. В епархіяльний семінарії у Фаенці він закінчив богословські студії, вища студії, з відзначенням — у Римі, має потрійний докторат: богослов'я, філософії та прав. По виконанні протягом певного часу душпастирських обов'язків, молодий священик перейшов на працю до Священної Конгрегації Святих Тайн, а тоді — на посаду високого урядовця у Священній Консисторіяльній Конгрегації. Від 1928 по 1933 він був Асесором Священної Конгрегації у справах Східної Церкви. Одночасно, протягом багатьох років викладав право в одному з римських богословських інститутів, а також опублікував кілька праць на правничі теми. До 1933 він був, крім того, секретарем Папської комісії щодо кодифікації східного церковного права. 17. березня 1931 папа Пій XI призначив його

титулярним Архиєпископом Лаодикейським у Фрігії (епископська хиротонія відбулася 23. квітня того ж року).

На вроцістій консисторії 15. грудня 1958 Папа Іоанн XXIII надав Кир Амлето Джованні гідність кардинала, з титулом старовинної базиліки св. Клиmenta у Римі (де, до речі, покояться мощі апостола слов'ян св. Кирила). У листопаді 1959 Кардинал Чіконьяні став Секретарем Священої Конгрегації у справах Східної Церкви.

Обов'язки секретаря комісії щодо підготови II Вселенського Собору, яку очолює Й. Ем. Чіконьяні, виконує заслужений український василіянин о. Атанасій Великий, а серед її членів перебувають Митрополит Кир Константин Богачевський та Архиєпископ Кир Іван Бучко. Консультатором комісії є інший український василіянин — о. проф. Мелетій Войнар.

Знання, досвід, багаторічне взаємнення Кардинала Чіконьяні з духовництвом та вірними східніх обрядів забезпечують йому ґрунтовне розуміння проблем нашого церковного життя і відкривають шлях до серця нашого народу. Редакція нашого журналу бажає високому церковному достойникові, особливо ж під цю пору підготови до судьбоносного акту в житті всіх християн — Вселенського Собору — повного плідного успіху в його важливій праці.

A short curriculum vitae of Cardinal Amleto Giovanni Cicognani, Secretary of the Holy Congregation for the Oriental Churches, who, in 1958, has actively helped to institute the Ukrainian-Catholic Metropolit in U. S. A. The editor of „Ukraine and World“ whishes to His Eminence that his preparatory work for the Oecumenic Concilium may be successful.

Eine biographische Notiz über Kardinal Amleto Giovanni Cicognani, Sekretär der Heiligen Kongregation für die Ostkirchen, welcher 1958 aktiv dabei mitwirkte, das Amt des ukrainisch-katholischen Metropoliten in USA zu schaffen. Die Redaktion von „Ukraine und Welt“ wünscht Seiner Eminenz bestes Gelingen für seine Vorbereitungsarbeit zum Oekumenischen Konzil.

Таїнства Нового Закону впорядковано за особливими виявами благодаті. Тим то де має місце особливий вияв благодаті, там має місце й особливе, впорядковане за ним таїнство. Та оскільки почуттєві й тілесні речі являють собою притні духовних та духовних речей, то ми й можемо заключити з того, що відбувається в тілесному житті, яке особливе стається в духовному житті благодаті.

*

Лише обдарованих розумом істот провадить Бог в їхньому діянні не тільки з огляду на рід, а й з огляду на особистість.

ТОМА АКВІНСЬКИЙ

Ілля Сапіга

Вселенський Собор

(СТАТТЯ ПЕРША)

Вселенський Собор, що його задумав і з такою потужною енергією підготовляє Папа Іоанн XXIII, має стати чи не найбільшим духовим подвигом двадцятого сторіччя. У чин його підготови вкладається уповання далеко вже не самого так званого білого людства, як це було при перших спробах поєднання після великого розколу Церков. Сьогодні рівноправними дійовими особами в цьому великому й гідному акті виступають дедалі численніше представники народів іншого кольору шкіри, народів, учора ще упосліджених, а сьогодні пробуджених до спільноти участі у творенні вселюдської долі під непримінним оком єдиного Творця.

Тридцять сьомий Євхаристійний конгрес, який още щойно відбувся в Мюнхені, продемонстрував перед цілим світом зрослу, змужнілу мудрість Католицької Церкви, найстаршої з-поміж християнських Церков, наріжний камінь якої поклав апостол, упноважений на це самим Тим, Хто прийшов у наш світ, щоб утілити храм Своєї любові до людства. Між днями великого розколу та днями, що їх переживаємо ми, нинішні люди, промайнули величезні події, прошумували грімкі слова й драматичні діла, пройшли своєю історичною чергою видатні особистості, роздірані пристрастями добрими й злими. Були Фотій і Керуларій, були Лютер і Кальвін, був сластолюбний англійський король Генрі VIII, який порвав з Римом через те, що йому не дозволили черговий раз порушити св. Тайну подружжя, і були недостойні люди, які сиділи на папському престолі завдяки інтригам та підкупам.

Були часи великого занепаду Церкви і на зміну їм прийшли часи поступового її відродження, відновлення, зростання.

З великим папою минулого сторіччя Левом XIII починається нова сторінка в історії Католицької Церкви. Те, що посіяв цей провидець і справжній реформатор, сходить сьогодні дедалі повнішим зерном. Євангелицький єпископ Дібелюс в особистій зустрічі з блаженної пам'яті Піем XII, слова пошани на адресу Лютера з уст провідних католицьких теологів, африканські, індійські, далекосхідні християнські достойники на Євхаристійному конгресі, в сердечному й любовному єднанні з християнами всього світу, позаєвропейські християни, що вносять у скарбницю спільноти Церкви свої чудові обряди й віками виплекані звичаї, Церква понад націями й расами, Церква всієї землі — усе це видимі плоди невтомної, наполегливої, муравлиної праці, надихнутої останніми поколіннями провідників на римському духовому престолі.

Бо справді — який інший ґрунт до поєднання на лоні церковному може бути, як не любов, безмежна й всеосяжна любов, ота заповіджена Христом любов, яка прощає гріхи і кличе до загального порозуміння, до спільнотного будівництва життя?

Були часи непримиренної ворожнечі між Західом і Близьким Сходом, часи хрестоносчих походів, коли то маси безсовісних шукачів пригод перетворяли ідею визволення Гробу Господнього на єгоєтичне підприємство для власного збагачення. І ось тепер, за наших часів, стається чудо: виявляється, що немає більше «вірних» і «невірних», немає «бусурменів» та «гяурів», а є лише люди різних щаблів сводомости, різних традицій і різних світоглядів, люди різної цивілізації та різного побуту, люди, між серцями яких, проте, історичні бурі не порвали істотних струн, і люди, суттю своєю таки готові широ й сердечно вийти одне одному назустріч.

Були часи, коли все, що йшло з земель на схід від умовно-польських кордонів,уважано за неповноцінне, за лише напівхристиянське, за «схизматичне». А от тепер виявляється, що такий погляд був однією з найбільших історичних помилок, що християнство всюди одне й те саме, якщо носії його виконують Христові заповіді, що треба лише трошечки доброї волі і з того, і з того боку, щоб провіщене у віках і гаряче ждане найкращими людьми всіх часів стало найреальнішою дійсністю.

Але чи не занадто ідеальний стан зображенуємо ми тут? Чи всі справді поділяють цей погляд, мовляв, для церковного поєднання християн настала нова, світла ера? Чи всі вже переконалися, що втілювачеві духовної влади в Римі йдеться не про відвоювання втраченої світської влади, не про «денаціоналізацію» народів, які приступивши до католицької сім'ї, мали б нібито втратити власне обличчя, а тільки й виключно про злютування Церкви в єдине ціле, здатне з успіхом боротися проти всякого земного зла?

І головне: чи дійсно заповіджений Вселенський Собор буде спроможний відбути сподіване у сторіччях поєднання, чи існують, чи визріли для цього вже психологічні передумови?

Самозрозуміло, нас цікавить з цього погляду насамперед проблема православ'я. Не раз і не два мали ми нагоду на цих шпальтах висловлювати підтверджене фактами переконання, що коли б ішлося про саме тільки українське православ'я, про нічим стороннім впливом не скаламучену органічну історію церковного життя нашого народу, то знайдення спільної мови з західнім християнством мало б місце вже давно і відбулося б

простіше й безболісніше, ніж будь-де. На жаль, наша історія не є нескаламучена і наше православ'я не є чисто українським православ'ям.

Противселенські голоси кількох наших еміграційних угруповань, з яких кожне вважає себе за єдино управнене говорити в імені Православної Церкви українського народу, — голоси, до речі, що пролунали чи не найпершими з-поміж усіх критичних реакцій на заклик Пати до об'єднання, — ми не братимемо в даному разі до уваги. Занадто оперетково звучать голоси цих пашківських республік, які не визнають нікого, крім самих себе, і занадто глибокою й поважною є справа всехристиянського собору, щоб, коментуючи її, дозволити собі розміноватися на дрібниці. Реальна справа нашого православ'я прознається в інших плянах.

Від кінця XVII сторіччя українська Православна Церква втратила свою незалежність. Протягом великого часу українське духовництво в межах Російської імперії перебувало під владою цезаропапістичного синоду. Волею-неволею судьби нашого православ'я стали невід'ємною часткою судеб православ'я російського і волею-неволею вони знову причастилися до нього по тому, як було на рідних землях дощенту ліквідовано Українську Автокефальну Церкву, твір життя великого митрополита Василя Липківського. Говорити, отже, про окреме українське православ'я, мавши на увазі основну масу народу, — неможливо. Коли йдеться про реальну річ, то можна говорити лише про загальне східнослов'янське православ'я.

Найкраще, однак, у цьому випадкові звернутися до джерела, в якому важко сподіватись українського сантименту, ба взагалі будь-якої української симпатії. Трапляються критики певного явища, несимпатичного для якоїсь сторони, які тим не менш аж ніяк не є спільнокомуністами цієї сторони. Такий критичний голос на адресу «російського» — тобто: східнослов'янського — православ'я ми знайшли на сторінках нью-йоркської протиукраїнської газети «Новое русское слово» з 2. вересня 1959, у вигляді самобичувальної статті Володимира Новикова.

Процитуємо з цієї статті важливі місця.

*

«Папа Іоанн XXIII, — пише російський автор, — запропонував скликати Вселенський собор для обговорення справи об'єднання Церков, про яку справу всі Церкви, мовляв, моляться протягом багатьох віків. Друга величина галузь християнства — протестантизм зустрінув цю звістку без усякої передвzятості, не зважаючи на те, що в нього з католицизмом старі, і то дуже старі рахунки — релігійні війни, Бартоломіївська ніч, кострища інквізиції та ін. Судивши з німецької преси, протестантизм, у різних його розгалуженнях, готовий серйозно обговорити цю пропозицію. У питаннях канонічних і навіть догматичних він готовий шукати певних компромісів, очікуючи таких же самих від католицизму. Каменем спотикання є примат пати, якого католицизм навряд чи зрееться і який протестантизм навряд чи погодиться прийняти.

«Третя галузь — православ'я — найменша чисельністю і найльокалізованіша. Тоді як перші дві галузі правлять за справді таки релігії світові, які охоплюють людей різних народів та різних рас, православ'я базується сливе виключно на слов'янстві, і то далеко не на всьому. Невеличка кількість неслов'янських народів, згрупованих у патріярхатах Сирійському, Антioхійському, Єрусалимському, Царгородському та ін., навіть із включенням сюди Греції — не може й відносно супернити своєю питомою вагою з першими двома. Лишається саме православ'я російське, яке стало національним і тому зафарбовано його вузькими й суб'єктивно льокалізованими кольорами.

«Стара дореволюційна Росія нараховувала близко 160 мільйонів населення. Майже половина з нього належала до інших релігій, аж до паганства. На долю православ'я припадало не більш як 90 мільйонів. Але 90 мільйонів аж ніяк не були охоплені Церквою. Поперше, існував розкол. Подруге, величезно розповсюджено було явне й таємне сектантство. Потретс, «провідна верства» народу — його інтелігенція — була взагалі безрелігійною і, у всяком разі, не церковною. Справжнє православ'я являла найтемніша маса народу — його селянство.

«Ta що знало воно про своє православ'я? Мова Церкви була незрозумілою, хоча, щоправда, це й робило її «таємничою» і через те «божественною». Проповідь сільського священика нічого навчити не могла, бо цей священик, крім раз на все життя завчених треб, чинів і навіть інтонацій, сам нічого не знат. Православними навчительями народу були не священики, а бродячі сліпці, лірники, переказувачі ітд., що співали по базарах та під церковними огорожами зворушливі вірші про «Сон Богородиці», про «Книгу голубину» та «Мелітису премудру», про «Біловоддя праведне» та «Царя Мирода» ...

«А поруч із тим благочесні подорожні продавали камінці з Йордану, що по них ступав «Сам Цар Небесний», ниточки з паска Богородиці, манну небесну й навіть пера з архангелових крил. Народ, пройнятій, зідхав, хрестився і запаморочено пригадував якісь клаптики слів святоності: «Мати пресвята Тройця», «Микола милостивий», «Петра й Павла, Фрола й Лавра», «Параскева-п'ятница», «Іван Купало», «Слава Отця во ім'я Сина» ... Древнє пантеїстичне паганство з його лісовиками, водяниками, домовиками тощо жило в народі міцно, і Церква не тільки не була спроможна боротися з ним, бо не мала ніколи достатньо культурного духовництва, але навіть «оправославлювала» багато пережитків старого культу.

«Католицизм, окрім своєї величезної моральної сили, виadrений в життя університетами, коледжами, інститутами, шпиталями, добродійністю тощо. Протестантизм обрав собі за девізу: «Не чекаймо на любов. Творімо діла любові, і любов, можливо, прийде.» У цих ділах любови також є й університети і шпиталі, і притулки, і найширша добродійність ...

«У країнах католицизму підвищення освіти та загальної культурності не відVELO людей від своєї релігії. Підвищення освіти серед російського народу призвело величезні маси його до атеїзму. Чого ж варта була ота база, яка величаво вважала себе право-славною на відміну від інших, які славлять Бога не право, а через те правлять за схизматиків та еретиків!»

«Яку ж картину міг би\ появити проектований Папою Іоанном ХХІІ собор, якби такий відбувся? Католицький епископат явить собою бл. 600 мільйонів людей. Протестантський — понад 300 мільйонів. Скільки ж появить епископат православний? Те гадане відродження релігійного почуття, яке виявляється у «переповнених храмах» в ССР, звичайно, пропорційне до 200 мільйонів нинішнього населення — ніщотне... Судивши з журналу московської патріярхії, ставлення до папського заклику цілковито байдуже. Советську Церкву влада ледве що терпить. Православна закордонна Церква може говорити від імені не більш як трьох мільйонів, і то тільки православних за пашпортом. Та тим не менш із-поміж усього некатолицького світу найбільше захвилювалася саме вона. Досить перегорнути сторінки першого-ліпшого журналу чи газети, щоб побачити, з якою іронією, глумом, образливими, ба й непристойними словами лають Папу за його «зловислення». Вже заздалегідь наводять тисячі канонічних, догматичних, юридичних та всіляких інших аргументів для того, щоб «викрити» його світодержавні «піdstупи»...»

*

Стільки російський православний автор про «російське» православ'я. Коментувати його нема потреби. Він коротко й лапідарно зформулював те, що становило предмет наших неодноразових і об'ємних статей.

Залишається, отже, піdbити тільки підsumок цій стороні проблеми. За такий підsumок може правити наше глибоке переконання, — говоримо це це раз з усією одвертістю, — що і канонічні, і догматичні розходження сьогодні не стоять на перешкоді до поєднання, принаймні не стоять тією мірою, як у середньовіччі, коли то в диспутах та суперечках вирішною була зовнішня форма, а не справжній зміст християнської релігії, який адже один і той самий у всіх без винятку обрядах. Ба більше: думається, що й примат папи сьогодні стоїть поза будь-якими можливостями особистого чи групового суперництва, як це могло бути (і не раз було) в минулому, лише являє собою чистий символ, певний змістовий знак первісної загальнохристиянської традиції. І застереження супроти цього примату є так само традиційного, не суттєво-канонічного, а чисто психологічного порядку.

An article by Illya Sapiha about the Oecumenic Concilium in preparation. It describes the present state of the Christian churches and the positive functions of the Catholic Church that, clearing away several older prejudices, has taken a creative initiative for the purpose of uniting.

Ein Aufsatz von Illja Sapiha zum künftigen Ökumenischen Konzil. Die Betrachtung gilt dem heutigen Zustand der christlichen Kirchen und der positiven Rolle der katholischen Kirche, die, mit mehreren alten Vorurteilen aufräumend, eine schöpferische Initiative zur Vereinigung ergriffen hat.

Те, що має психологічну підвалину, може бути й усунено або змінено новими психологічними факторами. Нове явище, нова настава виникають двома шляхами: або ініціатива йде згори, з нечисленних інтелектуальних кіл, мовити б, ля-бораторійним способом, — або ж вона стихійно народжується в широких масах. За наших непевних часів годі висловити якусь більш або менш точну прогнозу, та все ж на наше переконання зближення християн наступить радше з волі самих мас вірних. Наш час — час мас, час виходу на арену народів у своїй цілості. Якщо можна говорити про кризу, то кризу переживає саме еліта, інтелігентна верства, роздвоєна між двома головними світовими системами — системою тоталітаризму та системою демократії — обож розгублена й дезорієнтована між цими двома бігунами. В її свідомості закорінено значно більше застарілих передсудів і стиричі значно більше знаків запитання, ніж у свідомості властивої народної гутці. Во народ опирається всім кризам, він не хоче про них знати, і там, де він живе свободно, він живе й діє, повний того самого фізичного й душевного здоров'я, що й сто, і двісті, і тисячу років тому.

З погляду подолання конфесійних розбіжностей, отже, ми — хоч як це й неймовірно на перший погляд, — скильні висловити таки оптимістичне передбачення.

Та чи обмежувалася б перспектива Вселенського Собору самою лише ліквідацією історичних чвар, чи вичерпалася б вона самими організаційними питаннями, розв'язка яких привела б якщо не до повного злиття, то принаймні до взаємонаближення різних християнських конфесій? Ми зазначили тут напочатку, що проблема православ'я на Вселенському соборі цікавить нас насамперед. Це слово в даному разі ми вжили в його дослівності: в розумінні саме першочерговости, але аж ніяк не в розумінні пेpшoвaжliвostи. Є, на нашу думку, справи, значно важливіші для долі всього людства, — справи, які назріли давно і дійове розв'язання яких може мати місце щойно саме на Вселенському Соборі.

За наших часів можна чути багато критичних голосів на адресу Церкви. Вони лунають звідусіль і стають дедалі потужнішими. В них багато пеpебільшення, багато перечуленості, з одного боку, багато зловорожих перекручень, з другого. Але є в них і багато слушного. Тож ми хотіли б розглянути справу ще й з цього боку, взявши її, що-правда, не стільки критично, скільки по змозі всебічно.

І це й правитиме за зміст нашої наступної статті.

UKRAJNE UND DIE WELT

Der weißruthenische Marianenpater Česslaus Sipovič empfing in der Münchner St.-Anna-Kirche am „Tag des Priestertums“ die Bischofsweihe nach byzantinischem Ritus. Dies war die erste Bischofsweihe eines Weißruthenen seit der um 1600 erfolgten Union der Weißruthenen mit Rom. Erzbischof Bučko, der Apostolische Visitator der ukrainischen Katholiken in Westeuropa, nahm die Weihe vor... Der neue weißruthenische Bischof, neben ihm der Apostolische Exarch der katholischen Ukrainer in Deutschland, Bischof Kornyljak, der als Mitkonsekrator fungierte... Die Farbenpracht und die Klangfülle der orientalischen Gottesdienste verdrängten für die Dauer von zwei Stunden die kühle Strenge klassizistischer Bausormen, als Seine Seligkeit Maximos IV. Saigh, „Patriarch, von Antiochien und dem ganzen Orient, von Alexandrien und Jerusalem“, in der Ludwigskirche ein Pontifikalamt im byzantinisch-griechischen Ritus zelebrierte. Fünf weitere hohe Würdenträger der östlichen Kirchen, unter ihnen Exarch Kornyljak, feierten, wie im orientalischen Ritus üblich, mit dem Patriarchen gemeinsam — in der sogenannten Konzelebration — das heilige Meßopfer. Viele tausend Gläubige empfingen während dieses Gottesdienstes, dessen gesungene Liturgie vom Chor des Gregorianums getragen wurde, die hl. Kommunion in der Brotgestalt.

„Der Feuerreiter“, 27. August 1960, Köln

Bei dem Pontifikalamt am Samstagabend, das von dem Metropoliten der ukrainischen Exilkirche in Kanada im byzantinischen Ritus zelebriert wurde, wirkten ein griechischer, ein russischer und ein ukrainischer Chor mit. Die farbenprächtige Zeremonie, bei der sich im Schein unzähliger Kerzen der Kult der Kirche in aller Pracht entfaltete, bildete den Abschluß des „Tages des Lichtes“ zur Erinnerung an die Ueberwindung des Todes durch Christus... „Vielgestaltigkeit in der Einheit“ war ein oft gehörtes Wort auf den Tagungen, und es waren manche Anzeichen dafür vorhanden, daß die Tage von München über den Rahmen dieser Kirche hinaus für das gesamte Christentum in all seinen Formen überhaupt ein Symptom waren. Gewiß war es kein Zufall, daß der Metropolit der Ukrainischen Exilkirche die Samstagabendmesse auf der Theresienwiese in der Sprache und dem Ritus seiner Heimat zelebrierte. Sicher ist es auch ein Zeichen des Zusammenstehens aller Christen, daß die Protestanten auf einer Veranstaltung beider christlicher Bekenntnisse aus führendem katholischen Munde als „mit dem Namen Christi geschmückte Brüder“ begrüßt wurden...

„Fränkische Landeszeitung“,
8. August 1960, Ansbach

PAX UCRAINAЕ POËTICAE

(Українська поезія в іншомовних перекладах)

Iryna Schuwarska-Schumylowytsch

CLOUDS

Through ribs a lighted shrine there; crucified . . .
A lily stroketh heaven, fire
Fell into the eternal palms.
The way to night rest — it shall melt
With me you'll recognize the home we had forgotten;
For us illuminate the desert
A lamp from thin uplifted hands.
We walk, you gave me sand, a handful — grains of
[wheat.
A horse, above us raises hoofs
And vanishing as smoke — so thin...
And peace into the endless

TALK

From bluebells drops a coronet
The sun, and thou'll be glad;

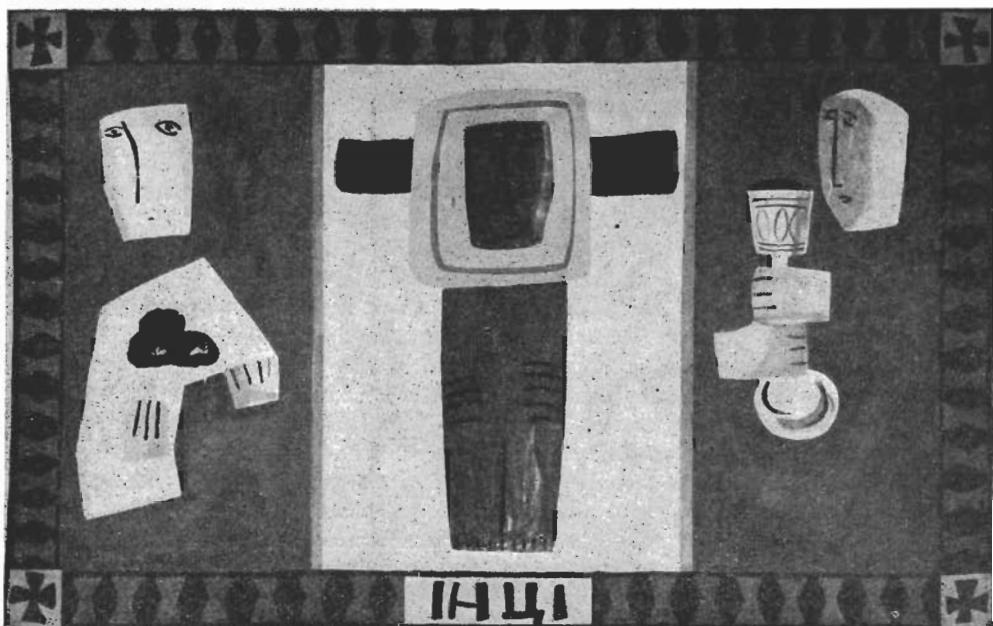
Through the forest float in whispers
And tired sink to silence.

With tiny goblets in thy hands
Before the eve — a spring you looked.
From heaven shadow through the branches
My soul from pinetrees you will reach.

(Translated from Ukrainian
by Marianna Schumylowytch)

Авторка цих поезій, наша нова співпрацівниця, народилася 1924 у Берліні. Закінчивши школу танців, вона працювала в театрі у Геттінгені під керівництвом знатної балетмайстерки Маріянни Фогельзанг. Пізніше пані Шуварська працювала в новій музичній школі у Ганновері. Під час війни вона одружилася з п. Тарасом Шумиловичем і під цю пору поетка живе в родинному колі в Нью-Йорку, ділячи час між творчістю та вихованням дітей.

UKRAINE AND THE WORLD

Juri Solovij (Arts Center) is a Ukrainian painter who approaches religious themes with a folk directness. His big, bold compositions seem to be (but are not) made of large collage pieces. A constant facial type appears — somewhat reminiscent of primitive masks with features reduced to a child's conception. Although his vocabulary of forms tends toward an obsessive repetition, his work has genuine, naive power.

A. J. M. („Art News“)

Jurij Solovij: Distorted figures and scenes of torture are among the dominant themes of the first New York showing of this young Ukrainian painter.

(„Arts“, December 1959)

Solovij est strident dans ses interprétations de la figure, particulièrement la Femme enceinte, d'une impressionnante simplification de volume.

(„France-Amérique“, 20 Mars 1960)

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

Вадим Лесич

Вічна тінь

Розпластані маски облич, і обличчя — розприслі озера.
— Мандрівнику, прошу облиш, не до мандрівок тепер нам.

Хай шатра й дзвінки тамбурини!
Хай пристануть вози на дорогах!
— Переламано стебла і стоптано крин,
Не допито вина дорогого!

Тінь лежить — і встає,
безіменна лежить,
тінь — похиlena при бліндажі, —
тільки б жити, пережити
на горючій межі!
Тінь лежить — і встає,
і нема, — —
і місця нема, де стояла.

Тільки бренькіт гітар
і Гуадальківір,
і Нью-Йорк кам'яний, і цигани,
і кров на арені,
тореро Ігнасіо Санчеса Мехіса кров

— пополудні о п'ятій годині — — —
— О Андалюсіе!...

Рудий місяць,
чорний кінь.
Передмістям
— тиші дзвін...
Як співають копита,
як — стремен брязкоче сталь,
і уздечка золота,
— дальня Кордова — не та,
і Гранада мов — не та,
половіє даль.

Тремтить театр,
і карти дому й дім із карт,
.... і очі бліють,
холонуть в тумані...
який божевільний жарт,
ця смерть неповторна!...

Від розтрощених чорних облич,
де ромбоїдами руїн
перевалено площі пліч,
— забагряніла тінь
Федеріко Гарсії Льорки.
1958.

(З нової збірки, яка цього року виходить
у виданні «На горі»).

СВІТЛІ СТОРИНКИ ПОРОЗУМІННЯ

На час понтифікату папи Адріяна II (867—872) припадає прибуття до Риму слов'янських апостолів Кирила та Методія. В історію Католицької Церкви та її католичного чину цей папа ввійшов, отже, й тим, що визнав благодать за слов'янською літургією.

Повчальна, з другого боку, й та інтерпретація, яку дає наш православний літописець наставленню папи (цитуємо за Іпатіївським літописом, видання 1908, СПБ, уніфікуючи правопис та узгіднюючи з варіантами Хлебніковського списка):

— и преложиста апостоль и соуаглие ♦ и ради быща Словънъ ♦ яко слышаша величья Божия своимъ языкомъ ♦ по семъ же переложиста псалтырь ♦ и октаикъ ♦ и прочая книги ♦ нѣкотори же начаша хулити Словенъскыя книги глаголюще ♦ яко не достоитъ никоторому же языку имѣти абуковъ своихъ ♦ разъвѣ Еврѣи и Грѣкъ ♦ и Латины ♦ по Пилатову писанию ♦ еже на крестѣ Господнѣ ♦ написа ♦ се же оуслышавъ папежъ Римскыи ♦ похули тѣхъ ♦ иже ропьщутъ на книги Словенъскыя ♦ рѣкъ да ся исполнитъ книжное слово ♦ яко въсхвалять Бога въси языци ♦ другое же въсъ възглаголять языки различными величья Божия ♦ якожъ дастъ имъ святыи Духъ отвѣщевати ♦ да аще кто хулить Словенъскую грамоту да будоутъ отлучени отъ церкве ♦ дондже исправятся —

Літописець подав цю подію помилково під роком 6406 (т. т. 898), а сам жив ще пізніше, вже після остаточного розколу Церков. Його толерантний виклад тим самим набуває ще більшого значення.

UKRAINE AND THE WORLD

Dear Mr. Kostetsky,

I thank you for your letter of the 20th December and for the periodical, Ukraina and the World, which you send with it. It seems to me highly commendable that exiles from their country should produce a magazine of this format and of such serious contents. I am naturally impressed by your devoting so much attention to the work of Ezra Pound's 'Cantos', which is unquestionably the most remarkable ^{contem-}
^{long}porary poem in the English language; and I am only sorry that ignorance of your language must limit my praise to what I can see and what I can infer.

With all best wishes,

Yours sincerely,

T.S. Eliot

З доручення редакції наш співробітник І. Костецький надіслав попереднє число «Україна і Світ» Т. С. Еліотові, великому християнському поетові нашого часу. У відповідь надійшов лист, репродукцію якого містимо тут і український переклад якого звучить:

«Дорогий Пане Костецький!

Дякую Вам за Вашого листа з 20. грудня і за журнал «Україна і Світ», який Ви мені надіслали. Мені видається високою мірою вартим уваги, що люди, які полишили свою країну, спромагаються видавати часопис цього формату й такого поважного змісту. Звичайно, я зворушений тим, що Ви присвячуєте так багато уваги творові Езри Павнда „Канто”, який поза сумнівом являє собою наймаркантнішу сучасну поему англійською мовою; і я лише шкодую, що незнання Вашої мови змушує мою похвалу обмежити на тому, що я спроможний бачити і про що можу робити заключення.

З усіма найкращими побажаннями,

Ваш щирій

Т. С. Еліот»

P.S. Eric

Michelangelo Buonarroti

Dante

Quanto dirne si de'non si può dire,
Che troppo agli orbi il suo splendor s'accese;
Biasmar si può più'l popol, che l'offese,
C'al suo men pregio ogni maggior salire.

Questo discese a'merti del fallire,
Per l'util nostro, e poi a Dio ascese
E le porte, che'l ciel non gli contese,
La patria chiuse al suo giusto desire.

Ingrata, dico, e della suo fortuna
A suo danno nutrice; ond'è ben segno
C'a' più perfetti abbonda di più guai.

Fra mille altre ragion sol ha quest'una:
Se par non ebbe il suo esilio indegno,
Simil uom nè maggior non nacque mai.

Мікель-Анджельо Буонарроті

Данте

Не важко ганьбити його ворогів,
Та важко й в думках дотягнутись до нього.
Величність засліплює очі убогі,
Її змалювати — не вистачить слів.

До тих, хто падіння своє заслужив,
Прийшов він і знову піднісся до Бога.
Замкнуті були батьківщини пороги,
Та двері небесні Господь відчинив.

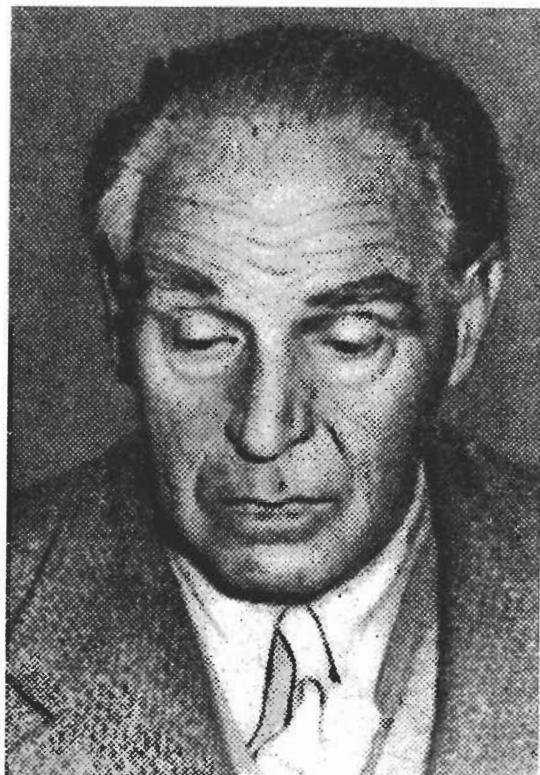
О Доле підступна, найбільше страждань
Даеш ти найбільш досконалим!
Сказати одне тільки личить:

Було це вигнання найбільшим з вигнань,
Неслушність його дорівнялась
Вигнанця царському величчю.

(Переклад: Інна Роговська)

UKRAINE UND DIE WELT

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Kasimir Edschmid".

GRÜSST
KASIMIR EDSCHMID
ZU SEINEM 70. GEBURTSTAG
AM 5. OKTOBER 1960

У виданні «На горі» вийшов вибір з Казіміра Едшміда українською мовою. Замовляти в редакції «Україна і Світ».

Клер та Іван Голль

Claire et Yvan Goll

Вибір поезії й прози

(До 10-ї річниці смерті Івана Голля)

Зредагували Елізабет Котмаер та Ігор Костецький

*Claire
Yvan*

ВИБРАНІ КЛЕР ТА ІВАН ГОЛЛЬ

Ми не мали дому, як інші, на міцному схилі
гори

Ми мусили знов і знов мандрувати
Снігом що не був ні сіллю ні цукром
Уздовж круглих конусів місяця —

Іван Голль («Попелова хижка»)

Сподівання й смерть. Співлодина, оливкове дерево й дрізд. Париж і Нью-Йорк. Франциск Ассізький і Еврокок. Ясність і альхемія. Льотрінгія і світ. «Іоанн Безземельний» і «Плач по Івані». Клер та Іван Голль, вибрані, щоб згустити особисте в мітичне.

Іван Голль, народжений 29. березня 1891 у Сен-Дье, померлий 27. лютого 1950 в Американському шпиталі у Парижі, писав свої перші поезії по-німецькому, більшість своїх творів по-французькому, дещо також по-англійському („Fruit from Saturn“, Hemispheres Editions New York 1946), а свої останні вірші — знову по-німецькому.

Мати його була льотринжанка, батько ельзасець.

Чи слідує з цього, що він повинен називатися німецьким поетом? Він бо був одним з вождів експресіонізму.

Чи має право французька нація пишатися з нього як з одного з своїх великих поетів? Так, він був першим пробоєвиком сюрреалізму (1920), за часів, коли Андре Бретон ще був дадаїстом.

І врешті завдячує йому й Америка великі елегії.

Абож, може, має на нього претенсії виключно тільки єврейський народ? Бож треба мати на оці й його поеми «Ноемі» та «Іов».

Поет і людина Іван Голль — як «Іоанн Безземельний» — ввібрал потугу з усіх країн і роздарував її помноженою ім усім з королівською щедрістю. Бездомність подолав він творчістю. Його батьківщина — цілий світ у дусі й ґрунті, абсолютнона протилежність до Агасфера. «Іоанн Безземельний, можливо», писав Марсель Бріон („Yvan Goll. Quatre Etudes... Oeuvres choisies...“. Editions Pierre Seghers, Paris 1956), «але я радше б сказав „Іоанн усієї землі“ — ».

1916 Іван Голль зустрівся в Женеві з юною Клер Штудер, отією чаївною «многотною жінкою», що й незабаром подарував свою увагу й Райннер Марія Рильке, коли познайомився з нею 1918 (Claire Goll: „Rilke et les Femmes, suivi de Lettres de Rainer Maria Rilke“ [адресованих до Клер Голль]. Editions Falaise, Paris 1955). Але тоді вона була вже пов'язана з Іваном. Дружина й найвірніша товаришка праці, вона подорожувала з ним країнами. Вона сиділа при його ложі хвороби й смерти, їй читав він, уже назнаменований смертю, вірші з «Сон-зілля», для неї він його «останніми 900 000 червоними тільцями, які йому залишилися... провидчо в невидимому саді вишукав і вив'язав у нев'янучий прощальний букет». Так пише Клер Голль у своїй передмові (Yvan Goll: “Traumkraut“. Gedichte aus dem Nachlaß. Limes Verlag, Wiesbaden 1951) — і далі:

«Та либо Іван Голль не завершив би „Сон-зілля“, якби німецькі та австрійські, французькі та норвезькі, насамперед же американські молоді поети не пожертвували йому з своєї крові. Так, вони зголосувались гуртами, щоб пропонувати найшляхетніший з усіх дарів любові.

„Сон-зілля“ розквітнуло таки з серця Івана Голля, проте серце оте було здатне битися лише доти, доки він довів червоне сон-квіття до зрілості, воно бо було живлене кров'ю з серця шістнадцятьох поетів.»

Нагробок Івана Голля на кладовищі Пер Ляшез, навпроти могили Шопенової, має на собі створений від Шагала подвійний образ поєднаної у часі й вічності пари.

Клер Голль, поетка, спорудила своєму дружині ще один пам'ятник любові — поезіями до Івана у спільному „Duo d'Amour“ (німецьке видання: „Zehntausend Morgenröten“, Limes Verlag, Wiesbaden 1954), своїм

індіанським стівом кохання й смерти «Татуйоване серце» (Limes Verlag, Wiesbaden 1957) та у «Плачі по Івані» (Limes Verlag, Wiesbaden 1960).

Разом написали вони в Америці «Нові квіточки святого Франциска» (Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt 1957).

Велику частину французьких творів Івана Голля Клер Голль конгніально віддала по-німецькому.

Вона опікується всім, що він створив, повна розуміння й повнотою орієнтована, з незаступною турботою й скромністю весталки.

Клер та Іван Голль — пісня пісень нашого сторіччя й у вічності. Живуща пісня пісень.

Елізабет Котмаер
Ігор Костецький

Докладну бібліографію містить великий збірний том: YVAN GOLL — Lyrik, Prosa, Dramen — herausgegeben von Claire Goll. Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt (1960).

LES ELUS CLAIRE ET YVAN GOLL

Espoir et mort, les autres hommes, l'olivier et le merle, Paris et New York, François d'Assise et l'Eurocoque, clarté et alchymie, la Lorraine et le monde entier, „Jean sans Terre“ et la „Plainte pour Yvan“: Claire et Yvan Goll, élus pour condenser ce qu'il y a de plus personnel et de l'élever jusqu'au domaine mythique.

Yvan Goll, né le 29 mars 1891 à Saint-Dié, mort le 27 février 1950 à l'Hôpital américain de Paris, écrivit ses premiers poèmes en langue allemande, la plupart de ses œuvres en français et aussi quelques-unes en anglais („Fruit from Saturn“, Hemispheres Editions, New York 1946), puis enfin ses dernières poésies, à nouveau, en allemand.

Sa mère était Lorraine, son père Alsacien.

Faut-il donc le définir comme un poète allemand? Il fut un des chefs de l'expressionisme.

La France peut-elle le réclamer comme un de ses grands poètes? Oui, il fut le premier pionnier du surréalisme (1920), à une époque où André Breton était encore Dadaiste.

Et enfin, l'Amérique aussi lui doit de grandes élégies.

Ou bien est-ce le peuple Juif qui a des droits sur lui, à cause des poèmes „Noémi“ et „Job“?

En tant qu'homme et en tant que poète, Yvan Goll, le „Jean sans Terre“, tira des forces de tous les pays et les leur rendit, multipliées, avec une largesse royale. Il a triomphé, en créateur, de l'état apatride — pour l'esprit comme pour le sol, le monde entier est sa patrie.

Il est l'opposé absolu d'Ahasver. „Jean sans Terre, peut-être“, écrit Marcel Brion (Yvan Goll, „Quatre études... œuvres choisies“, Editions Pierre Seghers, Paris 1956), „mais j'aimerais mieux dire Jean de toute la Terre“!

En 1916, Yvan Goll rencontra à Genève Claire Studer, l'enchanteresse, la „Femme Multiple“ aux cheveux d'or roux enflammés, pour qui, peu après, Rainer Maria Rilke, qui avait fait sa connaissance en 1918, éprouva, lui aussi, une affection profonde. Mais, à cette date, elle était déjà liée à Yvan Goll. Elle parcourut le monde avec lui, en épouse et en fidèle camarade de travail. Elle le soigna à son lit de souffrance et de mort et c'est pour elle que, déjà marqué par la mort, il prononça les vers de „Herbe du Songe“, pour elle:

„Avec les derniers neuf cents mille globules rouges, qui lui restaient, il trouva, de son regard voyant, l'herbe du songe en des jardins invisibles. Et il l'assembla en un impérissable bouquet d'adieu“.

Ainsi s'exprime Claire Goll dans sa préface (Yvan Goll: „Traumkraut“, poèmes posthumes, Limes Verlag, Wiesbaden 1951) et elle continue:

„Mais peut-être Yvan Goll n'aurait-il plus eu la force d'achever „Traumkraut“, s'il n'avait pas reçu, par transfusion, le sang de jeunes poètes français, allemands, autrichiens, norvégiens et américains. Oui, ils accourirent pour offrir au mourant ce noble tribut de l'amitié. Certes, „Herbe du Songe“ a jailli du cœur d'Yvan Goll, qui a encore battu juste assez de temps pour mener à son épanouissement sa fleur rouge, et ce, parce que seize poètes l'avaient nourri du sang de leurs cœurs“.

La tombe d'Yvan Goll, au cimetière Père Lachaise à Paris, en face de celle de Chopin, porte le double portrait en bronze du couple de Chagall, unis ainsi pour l'éternité.

Claire Goll, poétesse, éleva encore un autre monument à la mémoire de son mari: elle publia récemment „Duo d'Amour“, les poèmes qu'ils écriront en commun (édition allemande: „Zehntausend Morgenröten“, Limes Verlag, Wiesbaden 1954). Et dans son chant indien d'amour et de mort: „Le Cœur Tatoué“, comme

Клер та Іван Голь (портрет Марка Шагала, 1925)

Claire et Yvan Goll (portrait fait par Marc Chagall, 1925)

le livre précédent publié par Pierre Seghers, éditeur, Paris (édition allemande: „Das tätowierte Herz“, Limes Wiesbaden), adressé de nouveau à son mari, comme „Plainte pour Yvan“, Seghers, Paris 1960 (édition allemande: „Klage um Yvan“, Limes Wiesbaden 1960).

Ensemble ils avaient aussi écrit de la prose en Amérique: „Nouvelles Petites Fleurs de Saint François d'Assise“, Emile-Paul éditeur, Paris, 1959 (édition allemande: „Neue Blümlein des heiligen Franziskus“, Luchterhand Verlag, Darmstadt 1957).

Une grande partie des œuvres françaises d'Yvan Goll a été traduite en allemand par Claire, adaptations congéniales.

Elle est la gardienne compréhensive et avertie de tout ce qu'il a créé, elle gère son œuvre avec le dévouement irremplaçable d'une vestale.

Claire et Yvan Goll — **Le Cantique des Cantiques** de notre siècle et à jamais.
Le Cantique des Cantiques vivant.

Elisabeth Kottmeier
Eaghor G. Kostetzky

Une bibliographie détaillée figure dans le livre important: „Yvan Goll“, choix de ses œuvres, poésie, prose, drame, établi par Claire Goll. Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt (1960).

Иван Голль (портрет Марка Шагала)
Yvan Goll (portrait fait par Marc Chagall)

DIE AUSERWÄHLTEN CLAIRE UND YVAN GOLL

*Wir hatten kein Haus wie die andern an sicherem Berghang
Wir mußten immer weiterwandern
Im Schnee der weder Salz noch Zucker war
An runden Kegeln des Mondes entlang*

Yvan Goll („Die Aschenhütte“)

Hoffnung und Tod; Mitmensch, Ölbaum und Amsel; Paris und New York; Franziskus von Assisi und die Eurokokke; clarté und Alchimie; Lothringen und die Welt; „Johann ohne Land“ und die „Klage um Yvan“; Claire und Yvan Goll, auserwählt, um das Persönlichste ins Mythische zu verdichten.

Yvan Goll, geboren am 29. März 1891 zu St. Dié, gestorben am 27. Februar 1950 im Amerikanischen Hospital zu Paris, schrieb seine ersten Gedichte in

deutscher Sprache, die meisten seiner Werke französisch, auch einiges englisch („Fruit from Saturn“, Hemispheres Editions New York 1946) und seine letzten Gedichte wieder in der deutschen Sprache.

Seine Mutter war Lothringerin, sein Vater Elsässer.

Soll man ihn demnach als deutschen Dichter bezeichnen? Er war einer der Führer des Expressionismus.

Darf die französische Nation sich seiner als eines ihrer großen Dichter rühmen? Ja, er war der erste Vorkämpfer des Surrealismus (1920) zu einer Zeit, da André Breton noch Dadaist war.

Іван Голь (портрет Робера Делоне)

Yvan Goll (portrait fait par Robert Delaunay)

Und schließlich verdankt auch Amerika ihm große Elegien.

Oder kann allein das jüdische Volk Anspruch auf ihn erheben? Man denke an seine Dichtungen „Noémi“ und „Hiob“.

Der Dichter und Mensch Yvan Goll zog als Jean sans Terre, als Johann Ohnenland Kraft aus allen Ländern und schenkte sie vervielfältigt ihnen allen mit der Freigebigkeit eines Königs neu. Er hat die Heimatlosigkeit schöpferisch bezwungen: Er ist der Weltbeheimatete im Geist und im Boden, der absolute Gegenpol des Ahasver. „Jean sans Terre, peut-être“, so schreibt Marcel Brion (**Yvan Goll. Quatre Etudes... Oeuvres choisies...**“. Editions Pierre Seghers, Paris 1956), „mais j'aimerais mieux dire **Jean de toute la terre ...**“.

1916 begegnete Yvan Goll in Genf der jungen Claire Studer, jener bezaubernden „Femme Multiple“ mit dem rotflammenden Goldhaar, der bald auch Rainer Maria Rilke seine Zuneigung schenkte, als er sie 1918 kennen gelernt hatte (Claire Goll: „Rilke et les Femmes, suivi de Lettres de Rainer Maria Rilke“ [adressées à Claire Goll]. Editions Falaise, Paris 1955). Aber da war sie bereits mit Yvan Goll verbunden. Als seine Frau und getreueste Arbeitsgefährtin ist

sie mit ihm durch die Länder gezogen. Sie hat an seinem Kranken- und Sterbett gesessen, ihr sprach er, schon vom Tode gezeichnet, die Verse des „Traumkraut“ vor, für sie hat er es „mit den letzten 900 000 roten Blutkörperchen, die ihm blieben... seherisch in unsichtbaren Gärten gefunden und zum unverweltlichen Abschiedsstraß gebunden“. So schreibt Claire Goll in ihrem Vorwort (Yvan Goll: „Traumkraut“. Gedichte aus dem Nachlaß. Limes Verlag, Wiesbaden 1951) und fährt fort:

„Aber vielleicht hätte Yvan Goll das 'Traumkraut' nicht mehr beenden können, wenn ihm nicht deutsche und österreichische, französische und norwegische und vor allem amerikanische junge Dichter ihr Blut geborgt hätten. Ja, sie kamen in Scharen, um dem Sterbenden die edelste aller Liebesgaben anzubieten.

Wohl ist das 'Traumkraut' dem Herzen Yvan Golls entblüht, aber dies Herz war nur fähig so lange zu schlagen, bis es die rote Traumblume zur Reife gebracht hatte, weil es gespeist worden war mit dem Herzblut von sechzehn Dichtern.“

Yvan Golls Grabstein auf dem Père Lachaise, gegenüber von Chopins Grab, trägt das von Chagall geschaffene bronzenen Doppelbildnis des in Zeit und Ewigkeit verbundenen Paars.

Claire Goll, die Dichterin, setzte dem Gatten noch ein anderes Denkmal ihrer Liebe mit ihrem Gedichten an Yvan in dem gemeinsamen „Duo d' Amour“ (deutsche Ausgabe: „Zehntausend Morgenröten“, Limes Verlag, Wiesbaden 1954), in ihrem indianischen Gesang von Liebe und Tod „Das tätowierte Herz“ (Limes Verlag, Wiesbaden 1957) und in der „Klage um Yvan“ (Limes Verlag, Wiesbaden 1960).

Zusammen hatten sie in Amerika die „Neuen Blümlein des Heiligen Franziskus“ geschrieben (Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt 1957).

Einen großen Teil von Yvan Golls französischen Werken übersetzte Claire Goll kongenial ins Deutsche.

Sie betreut alles, was er geschaffen hat, verständnis- und kenntnisreich mit der unersetzlichen Sorgfalt und Demut einer Vestalin.

Claire und Yvan Goll — das Hohelied unseres Jahrhunderts und in Ewigkeit. Das lebende Hohe Lied.

Elisabeth Kottmeier
Eaghor G. Kostetzky

Eine ausführliche Bibliographie enthält der große Sammelband Yvan Goll — Lyrik Prosa, Drama — herausgegeben von Claire Goll. Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt (1960).

Yvan Goll

CHANSONS MALAISES

8

Je ne voudrais être
Que le cèdre devant ta maison
Qu'une branche du cèdre
Qu'une feuille de la branche
Qu'une ombre de la feuille
Que la fraîcheur de l'ombre
Qui caresse ta tempe
Pendant une seconde

MALAIISCHE LIEBESLIEDER

8

Ich möchte nichts sein
Als die Zeder vor deinem Haus
Als der Zweig der Zeder
Als ein Blatt des Zweiges
Als ein Schatten des Blatts
Als die Frische des Schattens
Der deine Schläfe kost
Eine Sekunde lang

(Übertragen von Claire Goll)

Я не хотів би бути нічим
Як тільки кедром перед твоїм домом
Як тільки гілкою кедра
Як тільки листком на гілці
Як тільки тінню листка
Як тільки свіжістю тіні
Що голубить твої скроні
Протягом однієї миті

*Клер Голь (портрет Маріо Штала)
Claire Goll (portrait fait par Mario Stahl)*

Claire Goll

Zehn Jahre schon daß du mich liebst
Zehn Jahre zehn Minuten gleich
Und immer seh ich dich zum ersten Mal:

Die Taschen voller Rosen
Künftige Tränen hinter der Brille
Wie Diamanten in Vitrinen
In deiner Brust eine Lerche
Und unter den schüchternen Handschuhen
Die Zärtlichkeiten der Zukunft

Zehn Jahre schon daß du mich liebst
Daß auf allen Uhren
Die Zeit auf immer stillstand

Клер Голль

Ось уже десять років як ти кохаєш мене
Десять років немов десять хвилин
І все ще я бачу тебе вперше:

Кешені повні троянд
Майбутні слізози за окулярами
Мов діаманти у вітринах
У твоїх грудях жайвор
А під тендітними рукавичками
Ніжність прийдешнього

Ось уже десять років як ти кохаєш мене
Як на всіх годинниках
Час назавжди спинився

Разіель (оформт Віктора Бравнера)

Raziel (gravure à l'eau forte faite par Victor Brauner)
„Art d'aujourd'hui“, No. 6, Janvier 1950

Іван Голль

ТРИЮМФАЛЬНА КОЛІСНИЦЯ АНТИМОНА

V РАЗІЛЬ

Гебрейського письма двадцять чотири палі
Підстава що на ній звів Слово Разіель
Меркурій там співа і птах істоту скель
Святить із попелу через вогню скрижалі

Сімдесят двоє назв неназваної далі
Імення Божого зрікає мудрагель
Крізь призматичний звук просяйний кварц пустель
І в кличі світлянім погрози небувалі

«ЕЛ» мовить «ЕЛОГІМ» і труду в нім жага
Сокира і коса мотика й ключ до трону
Він збіжжя чародій монах він антимону

Спокусник Разіель що скрите притяга
Стримить у вежі букв затримати назавше
Сімдесят двоє назв — і вмре недочувавши

Yvan Goll

ELEGIE D'IHPETONGA

VI

Mais après le circuit du doute
Voyageur rejeté sur la rive fatale
Je n'ai ni reconnu l'Ichtys mystique
Ni vu germer le blé du Pharaon

Voici ma famille assise à la table
Dressée avec la nappe blanche sur l'abîme
La flamboyante argenterie
Se tord et fond entre leurs mains voraces

Ils ouvrent le saumon qui s'effeuille comme une rose
Ils dissèquent le vol anguleux des perdrix
Mais leurs miroirs vont attirer la foudre
Leurs armoires sont pleines de malédictions

Qu'ai-je donc possédé? L'eau de mon émeraude coule
Caillou que j'ai poli retourne à ta montagne
Mon château de grenats héberge les brouillards
Rien rien ne m'appartient ni mon dernier sanglot

J'ai séjourné des lunes rouges dans la grotte charnelle
Sous une cotonnade entre les cuisses chaudes
J'entendis sangloter la faim de l'animal
Un ventre hurler à la vie

Un corps toujours le même à assouvir!
Ah quel labeur! Que de lessives contre la sueur!
Deux seins toujours à vif: Patmos! Lesbos!
Désir de sainteté! Sainteté du désir!

Est-ce bien moi qui fus le roi vêtu de pourpre
Au balcon triomphal de Bagdad-Lackawanna?
J'ai jeté mes rubis aux dauphins insolents
Et la vague emporta le nom de mon royaume

Іван Голь

ЕЛЕГІЯ ШЕТОНГІ

VI

Та по кровобізі сумніву
Мандрівник — висаджений на судьбоносний берег —
Я не впізнав більше таємничого Іхтика
Ані не взрів як прозябкує зерно Фараона

Ось моя родина розсілася вколо столу
Бкритого білим обрусом понад урвищем
Бліскуче срібне начиння
Гнеться й топиться в їхніх жадібних пальцях

Вони патроща лосося з обірваними мов на троянді пелюстками
Вони розтинають гострокутне окрилля куріпки
Та їхні свічада притягають блискавку
Їхні скрині сповнено прокльонами

Що посідав я колибудь? Вода мого смарагду сточується
Ріне від мене обточена повернись до своєї гори
Гранатовий замок мій став притулком для мряки
Ніщо нішо не мое ані останнє зідхання не мое

Я перебував протягом червоних люн у плотському ґроті
Під бавовною серед гарячих стегон тварин
Я прислухався до стогону їхнього голоду
До ревіння живота що прагнув жити

Усе того ж тіла що прагнуло заспокоїти голод!
Ой що за втома! Стільки мильної води супроти поту!
Двоє завжди кровоточивих грудей: Патмос! Лесбос!
Жага святости! Святість жаги!

Чи справді був я король у багрець загорнутий
На тріумфальному бальконі Багдаду — Лакаванни?
Я жбурнув свої рубіні безсоромним дельфінам
І хвиля змила геть назву моого королівства

Yvan Goll

JEAN SANS TERRE À SON FRÈRE NOIR

Frère de nuit! Frère de lait! Mon frère!
La terre est noire aux quatre coins du jours
Le vent est noir à ton cri de panthère
La femme est noire à ta danse d'amour

Le ciel est noir et la madone est noire
La mer est noire où tu baignes ton corps
Le vin est noir que ta bouche va boire
Le drap est noir dans lequel tu t'endors

Auprès de toi ton ombre semble claire
L'or du soleil s'assombrît dans ton œil
Toute ta vie tu portes les suaires
Ta nudité ressemble à un long deuil

Pourtant tu ris de ton grand rire nègre
Avec le blanc sidéral de tes dents
Avec la chasteté de tes mains maigres
Avec le rythme de tes pieds ardents

Tu ris comme une fontaine qui fuse
Comme la scie en mordant le métal
Comme le fleuve évadé de l'écluse
Tu ris comme la pie et le cheval

Lorsque l'été fornique les collines
Tout ton sang cuve le vin du soleil
L'hippopotame épate tes narines
Et le serpent assouplit tes orteils

Et je te vois piétinant les prairies
L'iris noir et la jacinthe indigo
Roi absolu qui règne sur la vie
Et qui use une femme dans un tango

Frappe du pied! La terre au sang de lave
Te répondra comme au tambour l'écho
Annonçant la liberté de l'esclave
Qui va quitter la prison de sa peau

Danse! Frappe la terre d'amertume!
Frappe le sol avec rage et douceur
Et brûle au fond de tes yeux de bitume
Les résidus de ton affreuse peur

Bondis! Jaillis hors de ta solitude!
Hors de Harlem et de ton univers!
Délivre-toi! Décharne toi! Dénude
Ton mâle esprit de sa nocturne chair!

Danse contre le rythme! Danse contre
Le mouvement perpétuel! Contre le Temps!
Contre la loi de pesanteur! Contre la montre!
Contre l'infidélité de l'instant!

Toi qui caches le charbon millénaire
De la douleur dans la nuit de ton corps
C'est toi qu'il faut à cette faible terre
Pour la guérir de sa pâleur de mort

Іван Голль

ІОАНН БЕЗЗЕМЕЛЬНИЙ ДО СВОГО ЧОРНОГО БРАТА

Брате ночі! Молошний брате! Мій брате!
Світ чорний по чотирьох границях дня
Вітер чорний перед твоїм пантерячим криком
Жінка чорна при твоїх любовних танках

Чорне й небо чорний і образ олтарний
Море чорне де купається твое тіло
Чорне вино що втишує твою спрагу
Чорне простираво що кличе тебе до сну

Більше світла ніж ти дає навіть тінь твоя
Ти носиш саван на все життя
У зорі твоїм сонячне золото обертається смолою
Твоя нагота нагадує довгу жалобу

Та ти смієшся великим негрським ротом
Що з нього зорями визирають блискучі зуби
Цнотою твоїх вузьких долонь
Перебором твоїх вогнених ніг

Ти смієшся мов джерело розточене
Мов пила що вгризається в метал
Мов ріка що пробігає крізь шлюз
Ти смієшся мов сорока й коняка

Коли літо покриває холми
Уся твоя кров настоює сонячне вино
Гіпопотам роздуває твої ніздри
І змія німить пальці твоїх ніг

І я бачу тебе як ти топчеш степи
Чорні іриси й блакитні гіяцінти
Абсолютний володар що управляє життям
І виснажує жінку танком танго

Топчи ступнею! Земля кров'ю лави
Відповість тобі мов луна бубном
Проголосить свободу рабові
Що вирветься з в'язниці своєї шкіри

Танцюй! Розтопчи землю гіркоти!
 Розтопчи ґрунт люто й солодко
 І спали в глибині своїх асфальтових очей
 Осадок жахливого страху
 Стрибни! Видерися з своєї самотності!
 З Гарлему й свого всесвіту!
 Звільнися! Знетілься! Скинь
 З твого мужеського духу нічну його плоть!
 Танцюй проти ритму! Танцюй проти
 Відвічного руху! Проти Часу!
 Проти закону тяжіння! Проти годинника!
 Проти віроломності менту!
 Ти що ховаєш тисячелітне вугілля
 Болю у ночі твоєї плоті
 Це ти хто повинен оцю слабу землю
 Вигоїти з її блідої смерти

(Переклад не зв'язаний метром і римами)

Yvan Goll

Coeur de France
France de mon cœur
Tour de souffrance
Jardin des pleurs
 J'ai grimpé dans les prunières de Lorraine
 J'ai pressé les olives de Provence
 J'ai cueilli tes cerfeuls et tes verveines
 France : vierge d'amour et d'abondance
 Tillul ou chêne
 Croix de tout bois
 Croix de Lorraine
 Partout tu crois
 Aujourd'hui tes vieux ormes se transforment en gibets
 Tes champs de blé ne sont plus que des champs d'honneur
 Derrière les églises s'agenouillent tes fils fusillés
 Une fosse commune s'ouvre sous le tréfle en fleurs
Croix de France
France en croix
Tf de patience
Discord de la foi
Lys des reines
Muguet du peuple
Vigne du seigneur
Vin des pauvres
Blanc de blâme
Rouge St Julien
Bleu de bleute
Bûcher de Jeanne
Bûche de Noël
Rose de Chartres
Roseau de Strasbourg
Coeur de France
France de mon cœur

Власною рукою Івана Голля

Poème écrit par Yvan Goll lui-même

Іван Голль

ЛЬОТРІНГСЬКИЙ ХРЕСТ

Серце Франції
Франціє мого серця
Болю бранці і
Сліз озерця

Я здиравсь на плідні дерева Льоррену
Я чавив провансальські оливи
Я збирав рослинність твою зелену
Франціє: гаю любовної зливи

Липу й модрену
Змінено в хрести
Хрест Льоррену
Ростеш скрізь ти

Шибеницями стали старі твої берести нині
Твої ниви не більш як поля почесного герця
За церквами сини твої постріляні стоять на колінах
Під квіттям у братській могилі розсявлена смерть ця

Хрест Франції
Франція на хресті
Терпець вранці і
Віра в темноті
Крин королевих
Конвалія народу
Вертоград Господа
Вино з лицарів
Біле шампанське
Червоне бордо
Сині волошки
Костище Іоанни
Різдвяні вогники
Роза Шартру
Розетка Страсбургу
Серце Франції
Франціє мого серця

Yvan Goll

НІОВ

I

Mondaxt
Sink in mein Mark

Daß meine Zeder
Morgen den Weg versperre
Den feurigen Pferden

Alte Löwen meines Bluts
Rufen umsonst nach Gazellen
Es morschen in meinem Kopf
Wurmstichige Knochen

Phosphoreszent
Hängt mir im Brustkorb
Das fremde Herz

II

Verzehre mich, greiser Kalk
Zerlauge mich, junges Salz
Tod ist Freude

Und nährt mich noch der Fisch
Des Toten Meeres
Leuchtend von Jod

In meinen Geschwüren
Pfleg ich Rosen
Des Todesfrühlings

Siebzig Scheunen verbrannt!
Sieben Söhne verwest!
Größe der Armut!

Letzter Ölbaum
Aus Asiens Wüste
Steht mein Gerippe

Wieso ich noch lebe?
Unsicherer Gott
Dich dir zu beweisen

III

Letzter Ölbaum, sagst du?
Doch goldenes Öl
Entriegt meinen Zweigen
Die segnen lernten

Im Glashaus meiner Augen
Reift die tropische Sonne

Mein Wurzelfuß ist in Marmor gerammt

Höre Israel
Ich bin der Zehnbrotebaum
Ich bin das Feuerbuch
Mit den brennenden Buchstaben

Ich bin der dreiarmpige Leuchter
Von wissenden Vögeln bewohnt
Mit dem siebenfarbenen Blick

Іван Голль

ІОВ

I

Сокиро місяця
Погрузися в мої кістки

Щоб кедр мій
Узавтра шлях загородив
Богненним коням

Старезні леви моєї крові
Даремно волають за газелями
Трухлявіють у моїй голові
Сточені червою кістки

Фосфоризуючи
Висить у моїй груднині
Чуже серце

II

Спожий мене, сиве вапно
Роз'їж мене, молода соле
Смерть править за радоші

А живить мене ще риба
Мертвого моря
Світившися йодом

У своїх язвах
Плекаю я рози
Смертельної провесни

Сімдесятко комор на попіл!
Семеро синів на порох!
Велич нужди!

Останньою оливою
З азійської пустелі
Стойть мій кістяк

Навіщо ж я ще живу?
Непевний Боже
Тебе Тобі свідчу

III

Остання олива, сказав ти?
Та золотава олія
Скрапає з моїх гілок
Що вчилися благословляти

Стопу моого кореня забито у мармур

Слухай Ізраїлю
Я древо десятъох хлібин
Я книга вогню
З полум'яними буквами

Я трисвічник
Де мешкають віщі птиці
З семибарвним зором

Yvan Goll DER REGENPALAST

Ich hab dir einen Regenpalast erbaut
Aus Alabastersäulen und Bergkristall
Daß du in tausend Spiegeln
Immer schöner dich für mich wandelst

Die Wasserpalme nährt uns mit grauem Most
Aus hohen Krügen trinken wir silbernen Wein
Welch ein perlmutternes Konzert!
Trunkne Libelle im Regenurwald!

Im Käfig der Lianen ersehnst du mich
Die Zauberbienen saugen das Regenblut
Aus deinen blauen Augenkelchen
Singende Reiher sind deine Wächter

Aus Regenfenstern blicken wir wie die Zeit
Mit Regenfahnen über das Meer hinweht
Und mit dem Schlachtheer fremder Stürme
Elend in alten Morästen endet.

Mit Regendiamanten bekleid ich dich
Heimlicher Maharadscha des Regenreichs
Des Wert und Recht gewogen wird
Nach den gesegneten Regenjahren

Du aber strickst mir verstohlen im Perlensaal
Durchwirkt von Hanf und Träne ein Regentuch
Ein Leichtentuch breit für uns beide
Bis in die Ewigkeit warm und haltbar

Іван Голль

ДОЩОВИЙ ПАЛАЦ

Я створив тобі дощового палацу будівлю
З алябастрowych стовпів і гірського кришталю
Щоб ти у тисячах свічад
Дедалі прекрасніша мені з'являлась

Живить нас водяна пальма сивим соком
З високих дзбанів п'ємо ми срібне вино
Що за перламутрове звуковиння!
Сп'яніла бабка в дощовому пралісі!

У клітці ліян тужиш ти за мною
Чарівні пчоли ссуть дощову кров
З блакитних чах твоїх очей
Співочі чаплі стоять на чатах

З дощових вікон дивимось ми як час
Дошовим знаменом над морем віє
І військом чужинних пробоїв
Злидні в старі дреґовини злінуть

Дошовими діамантами вбираю тебе
Таємний магарадж дощової держави
Чия вартість і право зважене буде
По благословенних дощових роках

Та в'яжеш мені крадъкома у світлиці перлів
Коноплями й слізми проплетений дощовий хуст
Саван завширшки для обох нас
Аж у вічність теплий і тривалий

Claire Goll

AUGENLIDER AUS STEIN

Ach! Schon tönt die Harfe Davids
Vor deinem Sauerstoffzelt

In unzählige Meteore
Zerbricht deine Sternenkrone

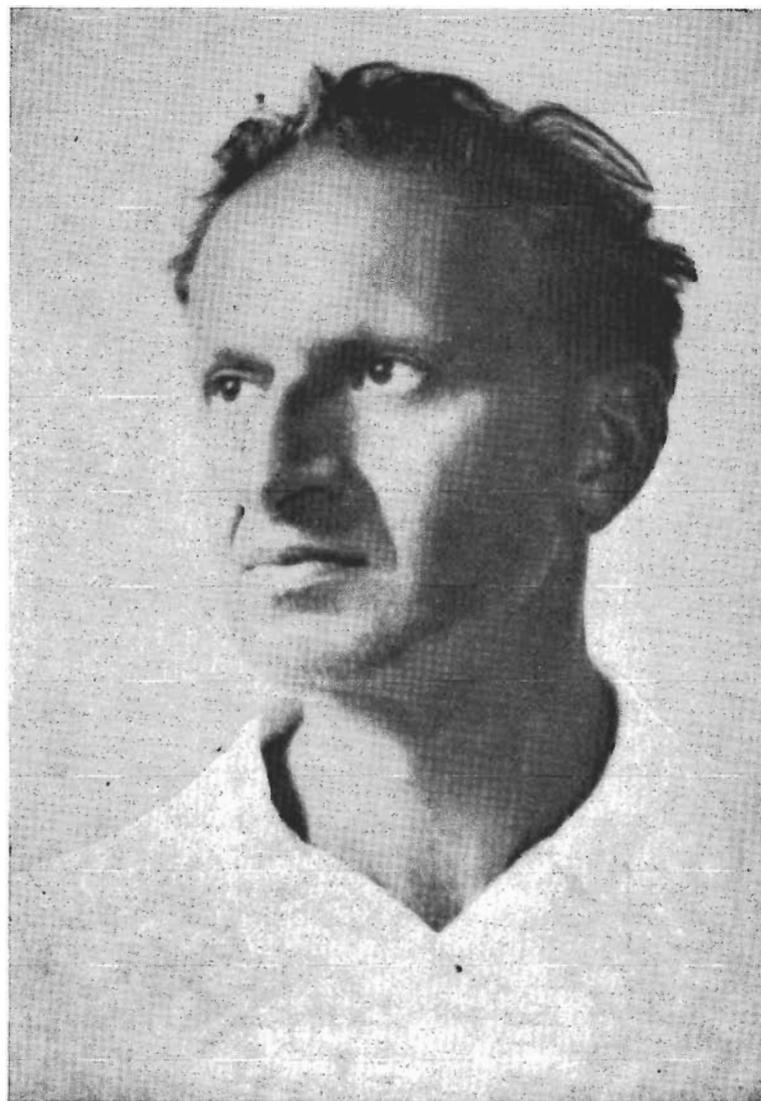
Alle Wüsten umgeben dich
Um aus dir ihren Sänger zu machen

Ein Nebelkamel kniet nieder
Bereit dich ins Nichts zu tragen

Schon wird der Vollmond deiner Pupille
Zur schwachen Sichel

Blind ohne deine Augen
Werden die Rosen mich nicht wiedererkennen

Wer wird mich vor mir schützen
Vor den Tag- und Nachtgesetzen?

Іван Голь (фото)
Yvan Goll (photo)

Wenn der Töter auf meinen Balkon steigt
Und die Schlange in der Minze lauert?

Oh! Laß mir diesen letzten Apostelblick!
Nein! Nicht zwischen uns diese Augen aus Stein!

Клер Гольль

ПОВІКИ З КАМЕНЮ

Ах! Звучить уже гарфа Давидова
Перед твоїм кисневим приладом

Незліченними метеорами
Торощиться твоя зоряна корона

Усі пустелі оточують тебе
Щоб зробити з тебе свого співця

Мряковинний верблюд стає навколошки
Готовий нести тебе в ніщоту

Уже бо повня твого очного чоловічка
Обертається слабким серпом

Сліпі без твоїх очей
Троянди не втізнають мене

Хто ж захистить мене від мене
Від законів дня та ночі?

Коли вбивця здирається на мій балькон
І гадюка у руті чатує?

O! Лиши мені цей останній апостольський погляд!
Hi! Не між нами ці очі з каменю!

Yvan Goll

LE REISME

La Poésie surgit-elle du Verbe ou de l'Objet?

La réponse à cette alternative doit résoudre l'angoisse de tout créateur, poète ou artiste.

Surgie du Verbe seul, la poésie ne reste-t-elle pas dans le domaine de la rhétorique, de la grammaire, de l'artifice créé par l'homme?

Pour exprimer l'essence de la vie, poésie et art doivent émaner de la Chose en Soi, le Ding an sich, le Res: être la fleur directement reliée à la racine.

Cette racine est Res et non realitas. C'est l'objet végétatif en action, non la réalité, telle que l'homme la voit, la pense ou la rêve.

Réalisme, surréalisme, Réalités Nouvelles sont dérivés de la Réalité. Le Réisme que nous proposons comme théorie de base, naît de la Chose absolue.

„Au commencement était le Verbe?“ Etablissons plutôt: „A la fin était le Verbe“, après une longue et patiente métamorphose qui, dans le poète, transforme l'objet en Verbe.

Rilke disait un jour à Claire Goll: „Reste devant! Regarde l'objet jusqu'à ce que tu l'aies dévoré!“

Le Réiste dit: „Entrez dedans. Intégrez-vous à l'objet devenez cet objet, jusqu'à ce qu'il vous ait dévoré!“

S'il est exact que le monde est créé par une énergie se renouvelant sans cesse, que les peuples ont appelé Dieu, le poète, armé du Verbe, a la mission d'enfanter de sa propre substance, res, le verbe au rayonnement total.

Le Réisme, en opposition à l'art arbitrairement abstrait, à la poésie jouant avec l'idée ou l'image arbitraire de l'objet, serre le Res d'autant près que le croyant l'essence de Dieu.

РЕЧЕВІСТЬ

Чи походить поезія із слова, а чи з предмету?

Відповідь на цю альтернативу повинна усунути страх кожного мистця, поета чи маляра.

Вийшовши з самого слова, чи не застригає поезія в царині красномовства, граматики, створеної людиною штучності?

Щоб висловлювати істоту життя, поезія й мистецтво повинні витікати з «речі в собі», з „Ding an sich“, з „Res“: бути квіткою, безпосередньо пов’язаною з коренем.

Цей корінь править за „Res“, а не за „realitas“. Це предмет у дії зростання, а не реальність, як її людина бачить, мислить або снить.

Реалізм, сюрреалізм, нова реальність походять з дійсності. Речевість, що її ми пропонуємо на основну теорію, виходить з абсолютної речі.

«Напочатку було Слово?» Стверджуємо радше: «Наприкінці було Слово», після довгій терплячої метаморфози, яка, в поеті, перетворювала предмет на слово.

Рільке сказав одного разу до Клер Голль: «Постривай перед цим! Роздивляйся на предмет, аж поки його проквітнеш!»

Речевик говорить: «Промкніться! Довершуйтеся в предметі, самі станьте цим предметом, аж поки він проковтне вас!»

Якщо справді світ створено від безнастанно самооновної енергії, що її народи називають Богом, то тоді поет, озброєний словом, має за завдання породжувати з особистого ества „res“, слово тотального випромінювання.

Речевість, протилежно до мистецтва свавільно абстрактного, яке в поезії бавиться з ідеєю та свавільним образом предмету, доторкується до „Res“ так само близько, як віруючий до ества Божого.

Claire und Yvan Goll

DER SÄNGERWETTSTREIT

In einer Frühlingsnacht hört Franziskus in seiner Zelle eine Stimme, die ihn ruft. Erschüttert richtet er sich auf seinem steinernen Lager auf. Er weiß nicht ob die Stimme irdisch oder paradiesisch ist. Ist es die Stimme einer klagenden Frau, eines verkündenden Engels, eines verirrten Kindes oder einer schmachtenden Geliebten?

Die Stimme legt sich leicht und kühl auf ihn, gewichtlos und herb wie die Blätter einer sterbenden Kamelie. Und doch hat sie die Wärme lebender Wolle. Sie hat die Freundschaft von Flöten und die Distanz der Glocke eines Kirchturms.

Aber die berauscheindesten Augenblicke sind die des Schweigens, die Pausen zwischen zwei Schluchzen, von denen das eine eine Freude ansagt und das andre schon das Entschwinden einer Hoffnung.

Endlich, ganz erwacht, erkennt Franziskus, daß es die Stimme seiner Schwester Nachtigall ist, die zum ersten Male seit dem Winter Zwiesprache mit Gott hält.

Reuig, so viele Stunden im Schlaf verloren zu haben, verläßt Franziskus sein Felsenbett mit dem Holzscheit als Kopf-

kissen und erblickt den tapferen Sänger auf dem höchsten Zweig einer Steineiche.

Der Vogel ist ganz allein in der vom Mond mit Gold bemalten Nacht, ganz allein zu Füßen unsres Herrn im großen besternten Amphitheater. Welch geheimnisvoller Austausch geht da vor sich zwischen Gott und der Nachtigall in den ersten Dämmerstunden?

Und der Gesang rieselt herab auf die Lebensbäume, die Thujas, auf Rittersporn, Veilchen und Anemonen, die den leidenschaftlichen Ruf erwidern, indem sie sich viel zu früh öffnen.

Franziskus fühlt sich ein wenig schuldig vor dem Herrn. Fast beschämmt ihn der fromme, eifervolle Vogel. Und schnell schickt er sich an, sich mit ihm zu messen.

„Warte auf mich, kleine Nachtigall, warte auf mich!“, ruft er ihr zu. Und als der echte Sohn der Domenica Pia, die provenzalischer Abstammung war und ihm schon in der Wiege die süßen Melodien des südlichen Frankreichs vorgesungen hat, sucht der Poverello in den Liedern seiner geliebten Troubadoure: Aimeric de Belenoï, Bertran d'Alamanon, Folquet de Lunel und Bernard de Ventadour. Und plötzlich kommen ihm die Verse von Gancelm Faidit auf die Lippen:

„Le rossinholet salvatge
Ai auzit que s'esbaudeya
Per amor en son lenguatge
E m fai si murir d'enveya...“

Jedoch die unerschütterliche Nachtigall unterbricht nicht ob einiger Reime ihre Arie. Sie hat mehr als ein Streich- und Zupfinstrument in ihrer Kehle. Gegen die Leier, das Sistrum und die Rohrflöte des Vogels reicht die zarte Stimme des Franziskus nicht aus, um sich der Engel Gunst zu erwerben.

Er ruft Bruder Leo zu Hilfe. Vielleicht kann er ihm beistehen in seinem Wettstreit mit diesem außergewöhnlichen Barden.

Aber Leo ist nichts als ein Sack voll Schlaf, aus dem sich höchstens das Gähnen eines Basses ziehen läßt. Franziskus schickt ihn auf sein Lager zurück und fängt wieder zu singen an:

„Ab le dous temps que renovelha
Vuelh far er novelha chanso
Qu'amors novelha m'en somo
D'un novelh joy que mi capdelha,
E d'aquest joy autre joy nais,
E s'ieu non l'ai non poirai mais,
Mas ades azor e sopley
A lieys cui am de cor, e vey.“

Eine Pause entsteht, während der sich die Nachtigall die Federchen strählt und glatt streicht. Schon glaubt Franziskus seinen zarten Gegner geschlagen zu haben, als ein Bruder der Nachtigall einige Bäume weiter weg, anfängt eine Oktave hinauf- und hinabzusteigen. Darauf folgt ein Angriff von Triolen, während ein dritter Vogel ein Arioso, ein vierter eine Sequenz nach einem Halleluja anstimmt. Einer steckt den anderen an, so daß schließlich der ganze Wald von einer einzigen Fuge der Anbetung und Andacht vibriert.

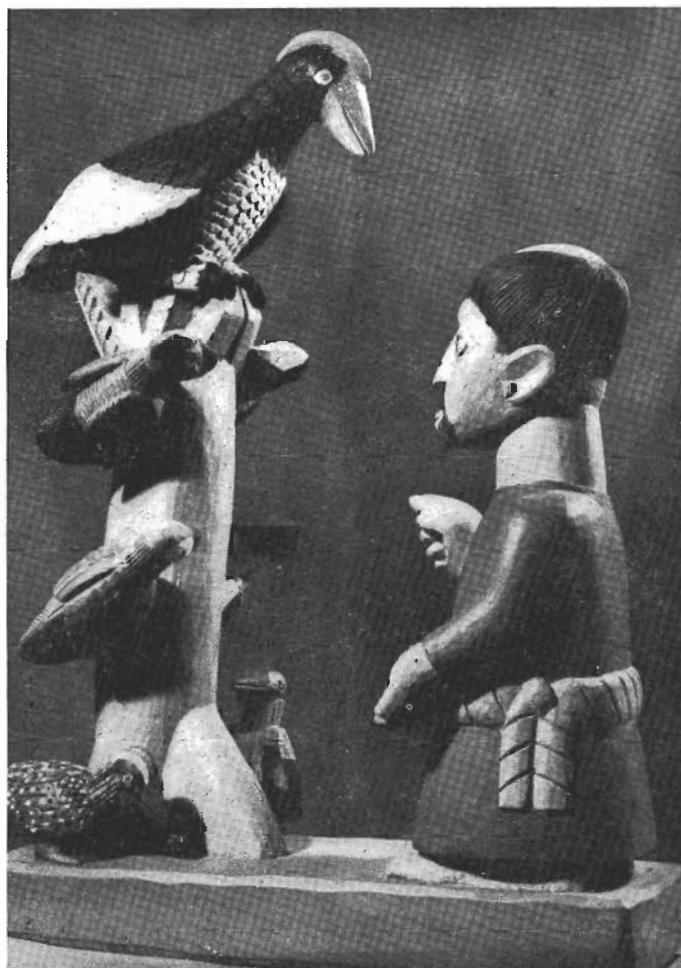
Überwältigt vergißt Franziskus zu singen, vergißt, daß er Franziskus ist. Ihm ist als löste sich die Dichte des Holzes und des Steins, ja als löste er selbst mit allen Teilen seines Skelettes sich auf in der Süßigkeit dieser Töne. Auf Tausenden

von Noten und Vogelschwingen schwebt er dahin. Er trinkt die Takte, er ißt das Arpeggio, er zieht den Duft der Musik ein.

Zuviel der Seligkeit. Er weiß nicht mehr wo das Glück zu Schmerz wird.

Er kann nur noch schweigen und knien.

Und die Nachtigall ging siegreich aus dem Wettstreit her vor.

Св. Франциск Ассізький розмовляє з птахами.
Нігерія (з виставки Святого Року в Римі 1950)

Saint-François parlant aux oiseaux.
Nigeria (Exposition à Rome, 1950, à l'occasion de l'Année Sainte)

Клер та Іван Голль

ЗМАГАННЯ СПІВЦІВ

Однієї літньої ночі чує Франциск у своїй келії голос, що зве його. Стрясений, випростується він на своєму кам'яному ложі. Він не знає, чи голос цей земний, а чи райський. Чи це голос плачучої жінки, провісного янгола, заблуканої дитини а чи спраглої закоханої?

Голос лягає на нього легко й прохолодно, невагомо й терпко, неначе листя вмираючої камелії. І все таки він має тепло вовни на живій тварині. У ньому дружність флюяри й відстань видзвону з дзвіниці.

Але найнадхненніші миті це ті, що притаманні мовчанці, павзи між двома зридами, що з них один звістує радощі, а другий — зникання сподіву.

Нарешті, повнотою пробуджений, спізнає Франциск, що це голос його брата соловейка, який уперше після зими провадить розмову з Богом.

Каявшись, що втратив стільки годин у сні, Франциск полишає своє скельне ліжко з поліном замість подушки і добачає хороброго співака на найвищій галузі дуба.

Пташка цілковито самотня в ніч, що її місяць помалював золотом, цілковито самотня біля стіп нашого Господа у великому озореному амфітеатрі. Що за таємний обмін відбувається тоді між Богом та соловейком за перших світанкових годин?

І спів стікає на дерева життя, туї, на дельфінії, фіялки й анемони, що відгукуються на пристрасний поклик, передчасно розкриваючись.

Франциск почуває себе дещо винним перед Господом. Сливе засоромлює його побожна, ревна пташка. Тож він швиденько починає мірятися з нею.

— Зажди на мене, дрібний соловейку, зажди на мене!
— гукає він до неї.

I, правдивий син Доменіки Пія, яка була провансальського роду і співала йому ще над колискою солодких пісень південної Франції, шукає Бідачок серед співів своїх улюблених трубадурів: Аймеріка де Беленуа, Берtran'a d'Аляманона, Фольке де Люнеля й Бернара де Вантадура. Та раптом спадають йому на уста вірші Гансельма Файдіта:

„Le rossinholet salvatge
Ai auzit que s'esbaudeya
Per amor en son lenguatge
E m fai si murir d'enveya...“

Та непохитний соловейко ані-ні не перериває своєї арії з-за отих рим. Він бо має в горлянці щось більше, ніж смичковий та щипковий інструмент. Супроти ліри, цитри й сопілки пташкової ніжного голосу Франциска не вистачає, щоб привернути до себе прихильність янголів.

Він кличе на допомогу брата Лео. Може ж він зможе посприяти йому в змаганні з отим понадзвичайним бардом.

Та Лео це ніщо інше, як сонний мішок, з якого можна витягти хібащо саме тільки басове позіхання. Франциск відсилає його назад у ліжко й починає знову співати:

„Ab le dous temps que renovelha
Vuelh far er novelha chanso
Qu'amors novelha m'en somo
D'un novelh joy que mi capdelha,
E d'aquest joy autre joy nais,
E s'ieu non l'ai non poirai mais,
Mas ades azor e sopley
A lieys cui am de cor, e vey.“

Западає мовчанка, під час якої соловейко причісує й вигладжує пір'ячко. Франциск уже гадає, що побив свого тенденціального супротивника, коли ж то соловейків братик, що сидить на віддалі через кілька дерев, заходжується октавувати вгору й униз. По тому слідує наступ тріолів, тоді як третя пташка вступає з арізою, четверта з секвенцією з одного «Алілуя». Одна спонукає другу, тож нарешті цілий ліс уже вібрує однією-єдиною фугою молитви й побожного поклоніння.

Захоплений, забуває Франциск про свій спів, забуває, що він Франциск. Він відчуває щось, наче б розм'якшувалася сущість дерева й каменю, ба наче б і сам він з усіма часточками свого кістяка розчинювався в солодощах отих звуків. На тисячах нот і пташих крил леготить він. Він впиває такти, він поїдає арпеджо, він вдихає пахощі музики.

Занадто багато блаженства. Він уже не знає, де щастя обернеться болем.

Він може тільки мовчати й включати.

І словоєво вийшов із змагання переможно.

Claire et Yvan Goll

SAINT FRANÇOIS RECOMMANDÉ LA PATIENCE

Saint François et frère Ange rentrent de Gubbio sous une pluie battante. Frère Ange, tout trempé, se hâte et se trouve toujours dix pas en avant, puis il attend son compagnon avec des grimaces d'impatience.

Après l'avoir rejoint, paisiblement, saint François lui demande:

— Pourquoi es-tu pressé, mon frère? Crains-tu la pluie? Elle qui a des mains plus douces qu'une jeune fille, et qui connaît des chansons plus gaies que les buveurs de vin? Il faut aimer la pluie, savoir s'en faire aimer!

Et tandis que l'averse tombe, saint François se dévêtit, pour exposer davantage son corps aux caresses de sa sœur la pluie. Puis il dit doucement:

— Mon frère, je t'enseigne la patience! Regarde avec quelle patience la pluie descend du ciel, avec quelle patience la source perce le rocher, songe à la patience du port qui attend le navire, à la patience de la mer, qui lance vague sur vague contre la plage sans avancer d'un pas, songe à la patience de la poutre, pour devenir croix. Songe à la patience de la clef de voûte qui soutient l'église, et songe à la patience de la terre qui attend la chair de mon corps misérable...

A ces mots, frère Ange se jette aux pieds de François, dans une large flaqué d'eau, et lui baise les sandales.

— Et songe à la patience que tu as avec moi, le plus grand des pécheurs.

Клер та Іван Голь

СВЯТИЙ ФРАНЦИСК ДОРАДЖУС ТЕРПЕЦЬ

Святий Франциск та брат Янгол повертаються з Губбіо під зливним дощем. Брат Янгол, весь промоклий, пристішує ходу і перебуває ввесь час на десять кроків попереду, очікуючи свого супутника з нетерплячим виразом обличчя.

Спокійно наздогнавши його, святий Франциск запитує:

— Чого ж ти так поспішаєш, брате? Чи ти боїшся дощу?

Його, який має руки ніжніші, ніж у молодої дівчини, і знає пісень веселіших, ніж ті, що їх співають винопивці? Дощ треба любити і треба, щоб він тебе любив!

І під час, коли дощ і далі сильнодуже зливається, скидає святий Франциск із себе вбрання, щоб більше звільнити тіло для братніх пестощів дощу. Тоді ж говорить він сумирно:

— Брате мій, я навчаю тебе терпцю! Поглянь бо, з якою терплячістю спадає дощ із неба, з якою терплячістю тече

джерело з скелі, подумай но й про терпець пристані, яка жде на корабель, про терпець моря, що кидає хвилю за хвилою на берег, не поступаючи вперед ані на крок, подумай про терпець стовбура, що стає хрестом. Подумай про терпець склепіння, яке несе на собі церкву, і подумай про терпець землі, яка чекає на плоть моєї мізерної постаті ...

При тих словах падає брат Янгол до ніг Францискових, просто у величезну калюжу, і цілує його сандалі.

— І думай же про терпець, що його ти маєш супроти мене, найбільшого з грішників.

ДОДАТОК

Yvan Goll: Sentences, concernant l'Art. La traduction ukrainienne faite par Oswald Burghardt (Youry Klen), tirée de son essai dans le volume „L'Expressionisme et les Expressionistes“, Kiev 1929.

З ВИСЛОВІВ ІВАНА ГОЛЛЯ ПРО МИСТЕЦТВО

Поет знов мусить зрозуміти, що існують ще інші світи, опріч того, який ми сприймаємо нашими п'ятьма почуттями: надсвіт. Це він собі має з'ясувати. То ні в якому разі не буде поворот до містички, романтики чи кльовнового фіглярства вар'єте, хоч і матиме з ними дешицю спільногого — надпочуттєве.

Насамперед треба розторошити всі зовнішні форми. Розважливість вчинків, мораль і умовність — усі формальності нашого життя. Людину й речі треба показувати оголеними і для більшого враження — крізь побільшувальне скло.

*

Ми забули, що сцена ніщо інше, як побільшуване скло. Велика драма завжди про це пам'яタла: греки ходили на котурнах, Шекспір розмовляв з мертвими духами-велетнями. Ми забули, що перший символічний образ театру — це маска... Діти бояться її й кричать. Людина самовдоволена й твереза хай знов навчиться кричати... Сцена... мусить стати надреальною... Чистий реалізм був найбільше зображення й катастрофа літератури.

Переклад О. Бургардта (Юрія Кленя) в контексті його статті про Георгія Кайзера, вміщеної у збірнику «Експресіонізм та експресіоністи» за редакцією С. Савченка, «Слайдо», Київ, 1929.

Гайнріх фон Офтердінген

(Фрагменти з роману)

Частина I. Сподівання

З першого розділу

— Він побачив себе на м'якому моріжку біля джерела, що близкало у простір і неначе зникало в ньому. Поблизу струмілі темносині скелі, про-кresлені різокольоровими жилами. Світло дня було ясніше й лагідніше, ніж звичайно, а небо — фіялкове та пречисте. Та що притягнуло його увагу з усією силою, була висока, ясноблакитна квітка. Вона була зовсім близько від джерела і торкалася хлопця широкими, блискучими листками. Навколо неї пишалася сила-силенна різ-побарвних квіток, повнивши повітря найдобір-нішими пахощами. Він зорив тільки блакитну квітку, вдивлявся в неї довго, невимовно ніжно. Та коли він нарешті хотів наблизитись до неї, квітка раптом затремтіла й почала видозмінюватися. Листки заблищають ще більше і почали тутилися до ростучого стебла. Квітка схилилась до юнака, і пелюстки появили блакитний розкритий комір, в якому бриніло ніжне личко. Його солодкий подив наростиав у дивних перетвореннях, аж коли зненацька хлопця збудив голос матері, і він побачив себе у батьківському домі, що його вже озолотив сонячний світанок. —

З п'ятого розділу

Раптом старий приклікав до себе товариство і показав на землі ще досить свіжий слід людини. Більшість не могла зауважити цей слід. Старому ж здавалося, що він може вільно за ним слідувати, без страху натрапити на розбійників. Вони саме збиралися виконати цей намір, коли зненацька, ніби з-під їхніх ніг, з далекої глибини залунав досить виразний спів. Сильно зачудовані, вони прислухались:

Радо в долах я живу ще,
Усміхаючись почам,
Бо любов пиття цілюще
Всім моїм дарує дніам.

Крапель за життя чудесних
Душу в вісінь несе мою —
В цім бутті біля небесних
Брам сп'янілій я стою.

Споглядання святомирне
Гасить болещі мутні —
Жон царича серце вірне
Щедро подає мені!

Слізні роки прояснили
Перстъ, їй давши тъми заказ,
І в ній образ нарізъбили:
Вічности дорожовказ.

Як малу лише хвилину
Чую днів безкрайй ряд
І, коли цей світ покину,
Вдячно гляну я назад¹⁾.

Приємно вражені, вони не мали іншого бажання, як розшукати співака.

При перших спробах вони натрапили на круто запалий наниз прохід, у загибі правої бічної стіни. Туди, здавалося, й провадили сліди ніг. За хвилину вони помітили щось ніби пробліск світла. Світло росло, що близче вони підходили. Перед ними з'явилася нова печера, ще більша за попередні. В її глибині вони побачили людину, що сиділа біля ліхтаря. На кам'яній плиті перед нею лежала книжка. Людина, як здавалося, читала.

Постать обернулася в їхню сторону, підвельась і вийшла їм назустріч. Годі було вгадати вік старця. Він виглядав ані на старого, ані на молодого. Він б не помітили на ньому інших ознак часу, хібащо суцільно срібне волосся з проділом на чолі. З його очей била невимовна радість, так неначе б з ясної гори споглядав він безконечну провесну. Ноги були в постолах, на самому ньому був накинутий тільки широкий плащ. Обгортаючи його з усіх боків, плащ ішце чіткіше виструнчував його шляхетну, велетенську постать. Нежданна поява аж ніяк не здивувала його. Він привітався з ними як знайомий. Неначе жданих гостей прийняв він їх до свого мешкання.

— Добре, що ви мене провідали, — сказав він.
— Ви перші приятелі, бачені тут відтоді, як я в цьому місці живу. Виглядає так, ніби почали приділяти пильнішу увагу нашому великому, чарівному дому.

Старий відповів:

— Ми не сподівалися знайти тут такого чесного господаря. Нам наrozповідали про диких звірів та духів, а ось ми у владі найприємніших розчарувань. А якщо ми перешкодили вашим побожним вправам і глибокодумним розважанням, то пробачте нашу цікавість.

— Хіба роздума може бути радісніша, — сказав незнайомий, — за веселі, прихильні нам людські

¹⁾ Переклад цієї поезії належить Михайліві Орестові.

обличчя? Не вважайте мене за людоненависника, зустрінувши в цій пустині. Адже я не втікав від світу, лише шукав затишку, де безперебійно можу прихилятися до власних дум.

— Чи не жаліли ви вашого рішення і чи опа-дають вас колинебудь години смутку, коли ото буває тужно на серці за людським гомоном?

— Тепер уже ні. Було так за моїх молодих років, що кипучий розгул спонукав мене стати пустельником. Темні передчуття полонили мою юну уяву. В самотині я сподівався знайти ситну стра-ву для моло серця. Джерело мого внутрішнього життя видавалось мені невичерпним. Та вже скоро я помітив, що сюди з собою треба принести повноту досвіду. Юному серцеві годі залишатися самотнім, і людина тільки через багатогранні взаємини з власною породою здобуває собі певну незалежність.

— А я навіть думаю, — відрік старий, — що існує певне природне покликання до кожного способу життя і що, мабуть, життєві випробування літнього віку провадять до виходу з людського суспільства. Адже воно видається присвяченим діянню так для користі, як і для збереження. Потужно окрилое його велике сподівання та громадське завдання. Лише дітвора та старі явно не належать сюди. Перших виключає не-порадність і незнання, тоді як других сповнє переконання, що мету здобуто. Вони вже тепер не вплутані в те суспільство, а зосереджуються у собі й задовольняються тим, що приготовлюються стати гідними вищої спільноти. Тим часом, здається, що вас спонукало щось зовсім особливе отак відчахнутися від людей і зректись уявних догод суспільного життя. Либонь напруження вашого розуму часто перемежалося по-слаблюванням, і це викликало у вас незадоволення.

— Так, це бувало. Та я спромігся усунути цю неприємність суворою регламентацією свого життя. Я підтримую здоров'я руханкою, і більш нічого й не потребую. Кожного дня я прогулююся по можливості довше, мірою сил використовуючи день і повітря. Решту часу проводжу в оцих сковках, а дещо часу присвячу тому, що плету кошки і різьблю. Мій крам я обмінюю у віддалених місцевостях на харчі. Книжки приніс я з собою відразу. Так проходить мій час, неначе мить. Там, в околицях у мене є знайомі. Вони знають, де я живу, і звідомляють мене про світові події. Коли я вмру, вони мене поховають і заберуть книги до себе.

Тоді він підвів їх близче до свого сидіння при стіні яскині. На землі вони побачили купу книжок, також цитру, а на стіні висіли повні лицарські достіхи, на вигляд досить високої вартості. Стіл був з п'ятьох трухих кам'яних плит, складених у формі скрині. На верхній плиті висічено дві фігури, чоловіча й жіноча, що тримали вінок з лілей та троянд. По боках стояло:

ФРІДРІХ ТА МАРІЯ ГОГЕНЦОЛЛЕРН ПОВЕРНУЛИСЯ НА ЦЬОМУ МІСЦІ ДО СВОЄЇ БАТЬКІВЩИНИ

Пустельник запитав своїх гостей, звідки вони та як зайдли в ці сторони. Він був дуже ввічливий і щиро сердій, а при тому виявляв велику обізнаність із світом. Старий сказав до нього:

— Бачу, що ви були воїном. Вас видає зброя.

— Небезпеки й змінливість війни, високий поетичний дух, супутник воєнної віправи, вирвали мене з юнацької самотини й визначили долю моого життя. Мабуть, що довша метушня й пригоди без ліку в моєму житті ще більше виплекали в мені смак до самоти. Таж сила-силенна спомінів це неначе солодке товариство. Настільки більше, наскільки змінився погляд на них. Він лише тепер відкриває їхню справжню залежність, доглибне значення їхніх наслідків та глузд їхніх появ. Справдешній зміст історії людства розвивається щойно пізніше, більше під спокійним впливом спомину, ніж під могутнішим натиском сучасності. Найближчі події виглядають лише слабко пов'язаними, зате тим краще з'єднані вони з давніми. Коли ми спроможні переглянути довший ряд і ані не беремо всього дослівно, ані не заплутуємо властивого порядку буйними мареннями, то ми спостерігаємо таємне пов'язання пройшлої та прийдешнього і вивчаемо, як укладати історію із сподівань та спомину. І лише той, кому приявна вся минувшина, спроможний відкрити засади історії. Ми доходимо лише до недосконалих і уломних формул, то й можемо радіти, що хоч для нас самих знаходимо корисний припис, який створює вистачальні винятки для нашого короткого життя. Але треба також сказати, що кожна дбайлива роздума над життєвими судьбами невичерпно корисна і більш від усіх інших надок здатна найвище знести нас понад земне лихо. Молодь читає історію тільки з цікавості, як от захватну казку. Для дозрілішого ж віку історія стає небесною, втішною й зодчою подругою. Своїми мудрими бесідами вона підготовляє його до вищого та обширнішого життєвого шляху, об'ємними образами знайомивши його з невідомим світом. Церква — це житловий будинок історії і затишний терем для її унавінних квітучих садів. Історію повинні писати тільки багаті деньми, богообоязкі люди. Їхня власна історія вже на схилі, і їм нема чого більше сподіватися, хібащо пересадження в сад. Опис їхній не матиме в собі понуrosti й каламуті. Ба, промінь з копули покаже все в найправдивішому й найкращому освітленні. Святий же Дух ширяти ме над цими рідко зрушуваними водами.

— Яка правдива й осяйна ваша розмова, — сказав на те старий. — Ми справді повинні приділити більше уваги, щоб вірно зазначити все варте знання і полищити як говійний заповіт для грядучих людей. Існують тисячі віддалених речей, ім присвячено пильність і труд. Тим часом ми так мало клопочемося й без журно затираємо в пам'яті всі сліди найближчого та найважливішого, долі нашого власного життя, наших рідних, нашої породи, чию тиху пляномірність ми збаг-

нули в замислах Провидіння. Мудріші нащадки вишукуватимуть як святощ кожну відомість із пригод минувшини. Навіть життя поодинокої сірої людини не буде їм байдуже, бо в ньому напевно більш або менш віддзеркалюється велике життя його сучасності.

— Погано лише те, — сказав граф Гогенцолерн, — що навіть ті нечисленні, які піднялися труду записувати дії та випадки свого часу, не заглибились думкою в свое діло і не намагалися надати своїм поміченням суцільноти та ладу. Збираючи й добираючи свої відомості, вони розраховують лише на випадок. Кожен може легко зауважити сам на собі: виразно й досконало ми спроможні описати лише те, що знаємо докладно, знаємо його частини, виникнення та наслідки, завдання та вжиток. Інакше це буде не опис, а заплутана мішанина незв'язаних зауважень. Скажіть дитині написати про машину, чи пак хутрянилові про корабель. Напевно жадна людина нічим не скористується, ані нічого не навчиться з їхньої балаканини. Так воно й з більшістю істориків. Вони, можливо, досить добре розповідачі, отже багатомовні аж до зануди. Вони забувають, проте, про найголовніше, про гідне спізнати, про те, що саме історію робить історією і пов'язує деякі випадки в радісне й повчальне ціле. Притаманно обміркувавши все це, я прийшов до думки, що історик повинен бути конче поетом. Адже тільки поети здатні опанувати мистецтво як слід пов'язувати події. З глибоким задоволенням відзначив я в їхніх розповідях та казках ніжне почуття до сповненого тайн духу життя. Більше правди можна знайти в їхніх казках, аніж в учених літописах. І хоч персонажі з їхньою долею в них вигадані, проте значення їхнього задуму — правдиве й природне. Для нашої користі та науки інколи бувас байдуже, чи жили насправді, чи ні особи, в долі яких ми вичуваємо нашу власну. Ми прагнемо лицезріти великі, нескладні душі часових появ, і коли це наше прагнення сповняється, нас зовсім не турбує існування їхніх зовніх образів.

— І я здавна вдячний за це поетам, — мовив старий. — Це вони вияснили мені й унаочнили життя та світ. Мені здавалося, що вони повинні бути друзями гострих духів світла, що просякають і відокремлюють усі природи і на кожну накидають особливу ніжнозабарвлену намітку. Я почував, як при їхніх піснях і моя природа легко окрилювалась, так наче тепер вона могла вільніше обертатися, радіти з їхнього товариства й змагань, з тихою насолодою пориватись один д'одному і на тисячі ладів відбувати радісні зправи.

— Ви були такі щасливі, що мали у ваших околицях кількох поетів? — спітав пустиножитель.

— Деколи бували вони в нас. Але вони, здається, захоплювались мандрами, і тому залишалися в нас здебільшого недовго. Під час моїх подорожей до Ілірії, до Саксонії та Швеції поталанило мені кілька разів зустрічати декого з них і згадка про них завжди повнила мене втіхою.

— Так ви бували далеко світами, і вам напевно довелося пережити чимало достопам'ятного.

— Наше ремесло мало що не змушує нас широко розглядатись по земній поверхні. Воно схоже з тим, як ото гірника носить кругом підземний вогонь. Одна копальня посилає його у другу. Ніколи не може він надивитися досита. Усе своє життя він має чого навчатися з цього чудесного будівельного мистецтва, що так видатно утруттувало й випаркетувало нашу долівку. Наш куншт — стародавній і широковідомий. Разом із сонцем замандрював він, так, як і людський рід, зо сходу на захід і зсередини просяк у найдальші межі. Усюди довелось йому змагатися з іншими труднощами. Але оскільки потреба завжди спонукає людський дух до мудрих винаходів, то й гірникові всюди таланить помножувати свої відомості й справність і збагачувати вітчизну корисним досвідом.

— Ви — сливе перелицьовані астрологи, — сказав пустельник. — Ці вдивляються у незмінне небо і вештаються по його неміренних просторах. Ви ж повертаєте зір на земну шкаралущу та згрунтуете її будову. Вони вивчають сили й впливи сузір, а ви досліджуєте снагу скель та гір і багатогранні дії земляних та кам'яних прошарків. Для них небо це книга прийдешнього, зате для вас земля виявляє пам'ятники прасвіту.

— Цей зв'язок — багатозначний, — промовив старий, усміхаючись. — Осяйні пророки грають, мабуть, головну роль в цій старовинній розповіді про чудесну побудову землі. Відай пізнаємо ми їх з їхніх діл і їхні діла з них самих навчимося з часом краще знати й тлумачити. Велетенські гірські хребти, може, виявляють сліди древніх доріг і показують навіть охоту харчуватися самотужки та зовсім самотужки змагати до неба. Деякі ж, зо свого боку, піднялися вгору досить сміливо, щоб і собі стати зорями. Зате вони повинні тепер обходитися без гарного зеленого вбрання нижчих просторів. Тим то й не прийняли вони нічого в заплату за те, що допомагають своїм батькам робити погоду і є пророками для околиці. Її вони то захищають, то затоплюють тучами.

— Замешкавши в цій ястині, — говорив далі пустинник, — я навчився більше думати над давниною. Це справді неописанно, що приносить таке роздум'я. Мені легко уявити, як любовно ставиться гірник до свого фаху. Вистачить поглянути на чудернацькі старовинні кістяки, що їх тут сила незліченна. Вистачить подумати про давні часи, коли оці дивоглядні, невидані тварини рясними юрмами втискались у печери, гнані, мабуть, жахом, тривогою. Тут і спіткала їх погибель. А тоді я переношуся думкою аж у ті часи, коли формувалися ці ущелини, а землю полоскали масиви вод. Он тоді то я й собі уявляюсь як мариво майбутнього, як дитинча вічного миру. Яка спокійна й тихо-мирна, лагідна й прозора сьогоднішня природа у протиставленні до тих начальників, богатирських часів! І найстрашніший буревій, найжахливіший землетрус за наших днів це тільки кволій відgomін тих тривожних пологових мук. І рослинний та тваринний світи, ба навіть тодішні люди (якщо жили якісь на островах посеред

оceanu) мали сильнішу й шорсткішу будову, — тож і не годилося б таврувати як вигадки старовинні саги про народ велетнів.

— Це так радісно, — сказав старий, — помічати оте ступнєве втихомирення природи. Згодом витворилося чимраз глибше порозуміння, більш мирна суспільність, обопільна підтримка й оживлення. Так чекаємо ми на дедалі країні часи. Ще тут і там можуть закващувати старі дріжджі, і станеться ще декілька сильних вибухів. Але водночас уже видно могутній порив до вільної, згідливої настанови. В її дусі проміне кожне потрясення і тільки наблизить до мети. Воно можливо, що природа сьогодні вже не така плідна, що нині не витворюються вже металі й самоцвіти, ані скелі, ані гори. Можливо, що рослини й звірі не розбухають більше до таких подивутій величин і сил. Що більш вичерпана їхня родильна наснага, то буйніші їхні творчі, ушляхетнівальні й суспільні сили. Їхня вдача стала приступніша й ніжніша, їхня уява рясніша та яскравіша, рука в них легша й більш мистецькі творча. Вона зближається до людини: колись була вона дикородна скеля, а тепер — сумирна ростуча рослина, чи пак німотна людинохожа артистка. І навіщо, здавалося б, помножувати ті скарби, адже їх надміру вистачить на неосянні часи! Як мало я зійшов світу, а які могутні запаси спостеріг уже з першого погляду, оті, що їх залишено для користування наступним поколінням. Скільки багатств у горах півночі, а скільки корисних ознак усюди в моїй батьківщині, в Угорщині, в підніжжях Карпат і у скельних полонинах Тіролю, Австрії та Баварії! Я став би багачем, коли б забрав із собою те, що треба було мені лише підняти рукою чи відколупати. Подекуди я почував себе неначе в зачарованому саду. Усе бачене було з коштовних металів, кунштовно зформоване. На узорчастих сержках та гілках срібла висіли блискучі, червоні, мов рубіни, прозорі фрукти. Важкі деревини стояли на кришталевому ґрунті, що був неповторно опрацьований. Ви ледве б могли повірити своїм почуттям у цих чудесних місцевинах, і вас зовсім не втомлювало б проходити цими пориваючими пущами і насолоджуватись їхніми клейнодами. Під час цієї мандрівки довелося бачити таки багато чого достопам'ятного. Напевно, що й в інших країнах земля однаково багата й розтратна.

— Коли подумати, — сказав невідомий, — про скарби, яких повно на Сході, то в цьому годі сумніватися. Хіба не знали вже в старовину про Індію, Африку та Еспанію задля багатства їхніх земних покладів? Щоправда, при вояцькій кар'єрі приділялося менше уваги жилам і гірським западинам. Проте, час-до-часу я замисловався над цими блискучими смугами, що, мов особливі бруньки, визначають собою нежданне цвітіння та овочі. Весело переходивши у денному світлі повз ці тъмяні домівки, я тоді й у думці не мав, що мені доведеться завершити життя у лоні гори. Моя любов гордо носила мене земною поверхнею, і в її раменах сподівавсь я заснути пізнішими

роками. Війна скінчилась, і я поїхав додому, пे-ревновнений обітницями свіжутої осени. Однаке, дух війни, як це виглядало, був духом моого щастя. Моя Марія сповила мені на Сході двох дітей. Вони стали втікою нашого життя. Плавба морем і суворіше західне підсоння не сприяли їхньому здоров'ю. Декілька днів по приїзді до Європи я поховав їх. Засмучений привів я невтішну дружину до моєї батьківщини. Тиха журба висна-жила нить її життя. Під час однієї подорожі, яку я скоро по тому мусів відбути і в якій вона мене, як завжди, супроводила, відійшла вона тихо й несподівано на моїх руках. Це було ось тут поблизу, де наша земна мандрівка дійшла кінця. Тієї ж миті визріло в мені рішення. Я знайшов те, чого ніколи не очікував. Божественне просвітлення пройняло мене, і від того дня, як я її тут власноручно поховав, небесна рука зняла всі гризоти з моого серця. Гробницю спорудив я їй потім. Часто здається, що якась подія закінчується саме тоді, коли вона насправді щойно починається. І якраз так і сталося в моєму житті. Дай Боже вам усім таку блаженну старість і таку заспокоєну вдачу, що їх Він дав мені.

Гайнріх і купці уважно слухали цю бесіду, і перший особливо відчував нове струмування свого внутрішнього прознання. Багато слів, багато думок оживним, запліднюючим пилом падали в його лоно і бистро обертали його з вузького кола його юности до вершин світу. Неначе довгі роки, лежали за ним оці щойно перейшли години, і йому здавалося, що ніколи він інакше не думав і не сприймав.

Пустельник показав їм свої книжки. Це були старі літописи й поеми. Гайнріх перелистовував великий, чудово розмальований рукопис. Короткі рядки віршів, заголовки, окремі місця і чисті малюнки, що виявлялися тут і там, ніби втілені слова, щоб підтримувати уяву читача, сильно збуджували його цікавість. Пустельник зауважив його внутрішній нахил і пояснив йому ці надзвичайні з'яви. Було відтворено найрізноманітніші життєві сцени. Битви, похоронні шестя, весільні свята, суднотрощі, печери й палаці, королі, звитяжці, священики, старі й молоді люди, люди в чужинецьких одягах і дивовижні звірі переходили в різних змінах і зв'язках. Гайнріх не міг насититися своїм спогляданням, і йому нічого так не бажалось, як залишитися в пустельника, який непоборно притягав його, і почути віднього розповідь про ці книги. Старий запитав тим часом, чи є ще більше печер. Пустельник відповів на те, мовляв, поблизу є ще кілька дуже великих, і ладний був запровадити його туди. Старий був готовий у дорогу. А пустельникові якраз упало в око, як дуже насолоджувався Гайнріх його книгами. Отож він дозволив хлопцеві залишитись і за час їхньої відсутності далі переглядати книги. Гайнріх радісно подякував йому і зостався читати. З неміренною насолодою переваркував він книги. Під кінець потрапила йому до рук книга, написана чужою мовою. Йому здавалося, що вона дещо схожа на латинську або італійську. Дуже забажалося йому спізнати

цю мову, бо книга особливо припала йому до вподоби, хоч не второпав він у ній ніже одного складу. Книжка була без заголовка, отож карткуочи, він знайшов у ній бодай декілька малюнків. Картини здавались йому дивно знайомими. Хлопець розглянув їх наполегливіше і при тому досить виразно вирізнив серед постатей одну, схожу на нього самого. Стравоженому юнакові це здалося сном. Та він придивлявся ще й ще, і далі вже не міг сумніватися щодо точності подіб'я. Він ледве міг повірити своїм очам, коли вздрів на іншому зображені яскинню пустельника та старого. Ще на інших образах він упізнав жінку Сходу, своїх батьків, тюрінгєнського ляндграфа з ляндграфинею, свого друга замкового душпастиря та й ще декого з своїх знайомих. Іх не вбрани, однак, було дещо інакше, неначе старосвітське. Чимало постатей він не міг розпізнати, хоч і вони були ніби вже знані юнакові. Він розглянув з усіх боків власну подобу. Власне, на портреті він виглядав більшим і благороднішим. У руці він тримав гітару, а ляндграфиня давала йому вінок. Він бачив себе на ціарському дворі, на кораблі, а то його пестила довірливою рукою струнка, ласкава дівчина. Бачив він себе й у бою з чоловіками дивезного вигляду, а то й у дружніх розмовах із сарацинами та маврами. Раз-у-раз був в його товаристві поважний чоловік. Він почував глибоку пошану до цієї високої постаті, залишки бачив себе з нею плече-обличчє. Прикінцеві образки були темнувати й сливе нерозбірливі. Проте деякі образи його сновидіння вразили й глибоко захопили його. Кінця книги, здавалось, бракувало. Зажуреному Гайнріхові страшенно заманулося прочитати книгу, дістати її у повну власність. Знову й знову роздивлявся він на малюнки, і його збентежило, коли він почув, що повертається товариство. Юнакові стало напрочуд соромно. Він не відважився об'явити своє відкриття, згорнув книжку і тільки запитав пустельника, що за назва твору і якою він мовою. Щойно тоді він дізнався, що написано його провансальською мовою.

— Давненько вже читав я цю книгу, — промовив пустиножитель. — Важко мені пригадати докладніше самий зміст. Наскільки пам'ятаю, це розповідь про чудесні пережиття поета. Там зображене та прославлено поетичне мистецтво в його найрізноманітніших зв'язках. Рукописові бракує кінця. Я привіз його з Єрусалиму, це спаддина по одному другові. Книгу вирішив я взяти з собою на пам'ятку про нього.

Вони розпрощались. Гайнріх був зворушений до сліз. Яскиння видалась йому такою цікавою, а пустельник був такий люб'язний.

Усі сердечно обійняли його, а й він сам виявив до них свою доброзичливість. Гайнріхові здалося, що він помітив на собі приятній, пронизливий його погляд. Його прощальні слова до хлопця були значущі особливим робом. Виглядало так, що він уже зінав про його відкриття і натякав на це. Він проводив їх до самого входу до печери, по тому як він попросив їх, а особливо хлопця нічого не говорити про пустельника селянам, бо

інакше вони почнуть йому надокучати своєю настирливістю.

Коли вони, відходивши вже, поручили себе його молитвам, він мовив:

— За якийсь час ми знову побачимось, отож трошки посмімося з нашої сьогоднішньої балачки. Нас огорне небесний день, і ми радітимемо на цю приятельську зустріч у долинах випробування, де нас одушевлювали однакові думки й однакові прочуття. Твердо спрямуйте ваш зір у небо, то й ніколи не загубите дороги до вашої батьківщини.

Тихо й побожно відійшли вони, швидко знайшли своїх боязких товаришів і, гомонівши про всячину, незабаром дісталися до села. Там затурбована Гайнріхова маті пригостила всіх у великій радості.

З сьомого розділу

— Поезія насамперед бажає, — вів далі Клінг-сор, — щоб її тлумачили як суворе, у найточнішому значенні мистецтво. Як тільки вбачати в ній саму насолоду, то це вже не поезія. Поет не повинен гасати з безділля цілісінський божий день у гонитві за образами та почуттями. Це цілковито збочена дорога. Вимоги нашого мистецтва такі: чистий, одвертий дух, сприт у вдумуванні та розгляді і вправність у переставленні всього нашого хисту на взаємно животворну діяльність, у вмінні витривати в цьому. Якщо ви звірюетесь на мене, то кажу вам — не прогайнуйте ані одного дня, за якого ви могли б злагати знання, здобути хоч якусь відомість. Місто кишить різного роду мистцями. Тут знайдете й досвідчених державних мужів, тут і освічене купецтво. Без особливих труднощів ви можете познайомитися з усіма станами, всіма ремеслами, всіма взаєминами та вимогами людської спільноти. Я радо навчу вас техніки нашого куншту, і ми спільно прочитаемо найвидатніші твори. Ви можете розподілити Матильдині години навчання, а вона вас охоче вивчити грati на гітарі. Кожна вправа приготовлюватиме інші. Коли ви укладете день доцільно, то й розмова та приемнощі товариських вечірок, та й споглядання прекрасних крайобразів завжди по-новому захоплюватимуть вас найрадіснішими втіхами.

З дев'ятого розділу

(Початок Клінгсорової казки)

Щойно запала довга ніч. Старий звитяжець ударив у свій щит, і широкий відгомін прозвучав порожніми вулицями міста. Тричі повторив він цей знак. Тоді освітлилися зсередини високі, різночоловоріві вікна палацу, заворушились мальовнича на них. Вони ворушилися тим дужче, чим сильніше було червонаве світло, що почало освітлювати вулиці. Згодом прояснилися могутні колони й самі мури, аж поки не зяєніли в найчистішому молошноголубому сяйві і не замиготіли найніжнішими барвами. Тепер стала видною вся околиця. Віддзеркалювались постаті. Списи, мечі, щити й шоломи схилялися звідусіль туди й сюди за виринаючими коронами і врешті зникали, як і ці останні, поступаючися місцем для простого зеленого вінка і захоплюючи його в розло-

ге коло. Усе це відображувалось у непорушному морі навколо гори, де стояло місто. Лагідний відблиск пойняв також до половини розтягнений довкола моря гірський пояс. Важко було щось виразно розпізнати. Тільки здалека чути було дивний шум, неначе з дальньої потворної виробні. Зате в місті було ясно й привітно. Гладкі, лискучі мури відбивалися ладними променями, відразу можна було проіннати їхні влучні пропорції, шляхетний стиль і добру цілевпорядкованість. Перед усіма вікнами пишалися чепурні глиняні сосуди з різnobарвними сніговими та крижаними квітками, що приемно мерехтили.

Але найпишнішим видовищем був сад, розбитий на великому обширі перед палацом. Там була сила металевих дерев та кришталевих рослин, і всюди аж кишіло від діямантів та плодів. Різноманітність постатей і яскравість світлі та барв утворювали найвиборнішу гру для зору, а її чинність удосконалював високий, льодом закутий водограй посередині саду. Старий звитяжець звільна пройшовся попри замкові ворота. Хтось усередині голосно окликнув його на імення. Він наліг на браму. Вона ледь-ледь чудно проскрипіла й розкрилася, впустивши його до залі. Очі він прислонив своїм щитом.

— Ти не візнав ще? — докірливо спіткала вродлива дочка Арктура.

Вона вигідно розляглась на шовкових подушечках трону, мистецькі зробленого з великого сірчаного кришталю. Кілька дівчат горливо намашували паходами її, наче з молока й пурпуром вилите, ніжне тіло. З-під рук дівчат струмувало від неї на всі сторони разюче сяйво і чудно освітлювало палац. Запахущий вітрець стрибав у залі. Звитяжець мовчав.

— Дай я торкнуся твого щита, — сказала вона лагідно.

Він подався близче престолу й ступив на дорогоцінний килим. Вона прийняла його руку, чуло приклала її до своїх райських грудей і доторкнулася щита. Панцер задзвенів, і доглибна міць наснажила його тіло. Очі спалахнули блиском і серце чутно застукало в панцер. Красуня Фрейя повеселішала, а світло, що струмувало від неї, вдарило буйнішим полум'ям.

— Цар іде, — проспівав пишний птах, сидівши позад трону.

Служниці накрили царівну аж поверх грудей блакитним покривалом. Звитяжець опустив щита й споглянув угоро на баню, куди гадючились обабіч залі двоє рядів широких сходів. Оркестра злегка програла на прихід царя. Невдовзі на бані, в супроводі ряснного почету, з'явився він сам і спустився наниз.

Чепурна пташка розгорнула блискучі крила, спроквола поворушила ними і, неначе тисячеголоса сурма, проспівала цареві зустрічну:

Прекрасний чужинець не забариться.
Теплінь надходить, вічність постає.
Від довгих марень збудиться царіця,
Як море й твердъ любовний жар залле.
Ці сфери ніч полішить зимнолиця,
І Казка право виборе свое.

Життям займеться світ із лона Фрейї,
І кожна спрага з сп'є своєї²⁾.

Цар ніжно приголубив свою доню. Зоряні духи виставилися влад навколо трону, звітяжець зайняв своє місце в шерезі. Сила-силенна зірок сповнила світлицю ґраційними узорами. Служниці принесли стіл і скриньку з безліччю листків. На тих листках були вималювані священні, глибокодумні літери, складені з самих зірок. Шанобливо поцілував літери цар, вимішав їх пильно, декілька доручив дочці, а решту затримав при собі. Царівна брала їх одну по одній і клала на стіл, тоді цар докладно розглядав свої і пильно вибирав перед тим, як котрусь із них покласти. Часом здавалося, що той чи той листок йому доводилося вибирати з примусу. Але раз-у-раз він спалахував з радості, коли щастливо йому добірною карткою скласти із знаків та зображеній гарні узори.

Як тільки почалася гра, всі присутні прихилили до неї якнайживіші увагу, і з чудернацьких виразів облич та рухів можна було подумати, що кожен тримав у руках робітне знаряддя і наполегливо трудився. Водночас лагідно сколихнулась до глибини зворушлива музика, що виходила либонь від дивно вирючих зірок та інших незвичайних рухів. Зорі, то звільна, то швидко, коливалися щоразу інакшими лініями і з високою штудерністю, під супровід тонкої музики, відтворювали собою листки. Так листки на столі, як і музика безнастанно змінювались. І хоч які часом дивні та чіткі були переходи, проте видно було, що цілість пов'язує одна нескладна тема. Неймовірно легко летіли зорі за відображеннями. Вони тісно спліталися, потім шикувались у прекрасні намиста, потім довгий шнур, неначе промінь, розсипався незліченними іскрами, а тоді знову потужнилися менші кола й узори, поки не виходила велика, несподівана подoba. У той час різноманітні постаті у вікнах стояли спокійно. Птах невтомно ворушив своїм дорогим опіренням на всі лади. Старий звитяжець і собі наполегливо вправлявся у невиданому ділі, коли цар зненацька скрикнув на радощах:

— Усе буде гаразд. Залізо, жбурни свій меч у світ! Нехай знають, де покоїться мир.

Звитяжець відхопив меч від свого бедра і виструнчив його вістрям у небо. Тоді стиснув його і жбурнув з розкритого вікна понад місто й льодове море. Меч метеором помчав у повітря, в чіткому дзенькоті розпався на скалки над гірським ланцюгом і гомінкими іскрами впав додолу.

Частина II. Здійснення

Співаючи, він нічого не помічав. Але розглянувшись, побачив близько себе на скелі дівча. Воно приязно привіталося з ним, ніби з старим знайомим, і запросило піти до помешкання, на приготовану для нього вечерю. Тоді він ніжно обійняв дівчину. Уся її істота й діяння були

²⁾ Переклад цієї поезії належить Ігореві Ко-стецькому.

йому дружні. Дівчина попросила його заждати ще кілька хвилин. Вона підійшла під дерево, поглянула з несказанною усмішкою вгору й висипала з хвартушка на землю велику купу троянд. На часинку стала вона навколошки, а тоді швидко підвела і повела прочанина.

— Хто доповів тобі про мене? — спитався паломник.

— Наша Мати.

— Хто вона, твоя мати?

— Богородиця.

— Як довго ти тут?

— Відколи встала з гробу.

— Доводилось тобі вже раз померти?

— То як могла б я жити!

— Ти живеш тут самотньо?

— У хатині є старенький, та я знаю чимало тих, що раніше жили.

— Хочеш зостатися за мною?

— Ти мені приемний.

— Звідки ти мене знаєш?

— О! Я знаю тебе здавна, тому ѿ моя перша матінка розповідала мені завжди про тебе.

— Є в тебе ще ѿ друга мати?

— Так, але вона насправді одна ѿ та сама.

— Як звуться?

— Марія.

— А хто був твій батько?

— Граф Гогенцоллерн.

— Я знаю його.

— Певно, що знаєш, бо він доводиться ѿ тобі батьком.

— Мій батько живе в Айзенаху.

— Більше батьків є в тебе.

— Куди ж ми йдемо?

— Завжди додому.

Так зайшли вони на велику галівину серед лісу, де височіло кілька розвалених башт за глибокими ровами. Свіжий чагарник пообплічував древні мури, наче юнацький вінок срібну маківку сивого діда. Зір пронизував незміrnі часи і за мить кількох хвилин охоплював неосяжні події. Це відбувалося при погляді на сірі камені, блискавкоподібні розколини та високі, похмури постаті. Так небеса показують нам неозорі простори, зодягнені в темну голубінню: неначе моношнобілі оболоки, невинні, мов дитячі устонька, найвіддаленіші видива цілих військ масивних, непомірних світів.

Вони пройшли тепер прохід під брамою. Прочанин дуже здивувався, опинившися серед рідкісних насаджень. Розвалини приховували чар найрозкішнішого саду. Позаду був кам'яний дімок у новому архітектурному стилі, з великими ясними вікнами. Там за широколистим кущем стояв літній чоловік і прив'язував до тичини обважніші гілки. Дівчина підвела мандрівця й мовила:

— Оце ѿ Гайнріх. Ти часто розпитував про нього.

Дід обернувся до прийшлого, і Гайнріхові він видався схожим на шахтаря. А дівчина сказала:

— Дозвольте появити лікаря Сильвестра.

Фінал закінченої частини роману

— Коли ж бо нарешті, — сказав Гайнріх, — не буде більш у світі страху, ані болю, зліднів, ані лиха?

— Тоді, коли запанує едина влада — влада сумління. Коли природа стане цнотлива ѿ моральна. Едина причина зла це загальна кволість, і ця кволість — занадто мала моральна чуйність. У ній бракує стимулу волі.

— З'ясуйте ж мені, що таке сумління.

— Якби я на це спромігся, я став би Богом. Бо зрозуміти сумління значить створити його. Чи можете ви з'ясувати мені істоту поезії?

— Чисто особисте злагути неможливо.

— Скільки ж менше, отже, можна простежити тайну найвищої Неподільності. Чи можливо вияснити музику голубиці?

— Отож свідомість була б участю в нововідкритому нею світі? Чи омислили б щось тоді, коли б його мали?

— Вселенна складена з неосяжних світів, і ці світи охоплюються новими, щоразу більшими. Усі змісти укладаються врешті-решт в один зміст. Один омисл, як світ, веде згодом до всесвітів. Але всьому своя пора і свій лад. Тільки особистість усесвіту спроможна проглянути у співвідношення нашого світу. Важко сказати, чи в середині омислових рамок нашого тіла ми справді можемо розмножити наш світ новими світами, а наші почуття — новими почуттями. Або — чи треба заразовувати кожне побільшення нашого спізнання, кожну новоздобуту снагу тільки до вишколу нашого сучасного світосприймання.

— Мабуть, обидві речі зводяться до одного, — сказав Гайнріх. — Я знаю тільки, що для мене казка є загальним знаряддям мого сучасного світу. Навіть сумління, оци потуга, що створює свідомість і світи, цей зародок усякої особистості, видається мені духом світової поезії, випадком вічного, романтичного збігу, безконечно змінного всеਜиття.

— Шановний мандрівче, — сказав на те Сильвестр, — сумління має свій вияв у кожному поважному довершенні, в кожній зображеній правді. Кожна схильність і готовість, перероблені у всесвітній образ за допомогою роздуму, стають новоявленням, переінакшеннем сумління. Усяке творення веде до того, що годі називати інакше, як свободою. Цим терміном ми маємо окреслити не лише саме поняття, але й творчу підставу всього буття. Оци воля й є майстерність. Майстер оволодіває вільною міцю розмислено й згідно з окресленим і продуманим чергуванням. Предмети його мистецтва належать до нього й стоять в його розпорядимості, не в'яжучи його й не заважаючи йому. І саме ця всеосяжна воля, майстерність або володіння і є істотою, поштовхом сумління. У ньому виявляється священна особливість, безпосереднє творення особистості. Кожне ж дійство майстра править водночас і за благовістя високого, нескладного, незаплутаного світу — за Боже Слово.

— Так отже й те, що давніше, скільки мені відомо, звалось учненням про чесноту, є лише релі-

гію у формі знання або так званим богослов'ям у найвластивішому значенні? Є лише законопорядком, що так відноситься до богопочитання, як природа до Бога? Є словобудовою й низкою думок, що окреслюють і з'ясовують надсвіти, заступають їх на певному ступені формування? Є релігією снаги правильного міркування й розсудку, ореченням, законом звільнення та цілеспрямування всіх можливостей особистого буття?

— Сумління, однаке, — мовив Сильвестер, — це вроджений посередник для кожної людини. Воно заступає місце Бога на землі. Ось чому для багатьох воно — щось найвище та остаточне. Але як же ж дотеперішнє знання, зване теж ученням про чесноти або моральність, як воно було віддалене від чистого образу цієї високої та широкосяялої особистої мислі! Сумління це найвластивіша істотність людей у повному проясненні, це — небесна пралюдина. Сумління не є це й те, воно не повеліває за допомогою загальнікових висловів, не складається з поодиноких чеснот. Воно дає лише одну чесноту — чисту, поважну волю, що у хвилині рішення зважується та вибирає безпосередньо. Живо й справді неподільно належить воно й одушевлює тендітну емблему людського тіла, спроможне спонукати всі духові члени до найправдивішої дії.

— О чудовий отче, — урвав його Гайнріх, — якою втіхою сповнє мене світ ваших слів! Так справдешній дух Поезії — це дружнє вбрання для духу чесноти. А справдешня мета підпорядкованого поетичного мистецтва — це ворушкість найвищого, найвластивішого буття. Разючою буває тотожність між справжньою піснею та шляхетним вчинком. Вільне сумління посеред лагідного, не протиставленого світу стає захватною розмовою, всерозповідною казкою. У передпокоях і великих світлицях цього прасвіту живе поет, і чеснота є духом його земних дерзань та впливів. Як чеснота є безпосередньо діяльним серед людей божеством і подивугідним віддзеркаленням вищого світу, так є воно й казкою. Як же ж упевнено, отже, може йти поет за своїм надхненням або за надхненням від вищих істот, коли в нього — вища, понадземна свідомість! З якою дитячою смиреністю може він довірюватися своєму знанню! І в ньому теж говорить вищий голос вселенної і зве чародайними висловами в радісніші, знаніші світи. Як віровізнання стосується до чесноти, так захват — до вчення казок. Коли у священих писаннях зміщуються дії Об'явлення, то в казкових розповідях на різні лади будуться життя вищого світу серед чудесно створених поезій. Казка й бувальщина товаришують взаємно в найінтимніших відносинах серед найбільш посплітуваних стежок і в найдивовижніших перевдяганнях.

— Ви мовите цілком слушно, — сказав Сильвестр, — і тепер вам стане повнотою зрозуміло, що вся природа живе силою духу чесноти і житиме ним дедалі більше. Він — це оте всезаймальне, всеоживне світло внутрі земного обширу. Він утримує все: від зоряного небозводу оціє

вишньої катедри самоцвітного царства аж по кучерявий килим різnobарвного лугу. Він пов'язав усе це з нами, з'ясував нам і довів до відома недовідомі шляхи нескінченної історії природи.

— Так, і ви вже й раніше так гарно пов'язали мені чесноту з релігією. Увесь досвід і земна діяльність витворюють ділянку сумління, і це пов'язує наш світ з вищими світами. Вищі почуття охоплюють релігією. Те, що раніше видавалося несхопною конечністю нашої найінтимнішої природи, всезаконом без окресленого змісту, стає тепер чудесним, рідним, безконечно складним і до краю заспокійливим світом. Воно стає неосяжно ніжною спільнотою всіх блаженних у Бозі, вичуиною, обожувальною присутністю найособистішої істоти або її волі, її любові в нашому найглибшому ядрі.

— Невинність вашого серця наснажує вас бути пророком, — відрік Сильвестр. — Ви все розумісте. Світ і його побутопис стане для вас святим писанням. Тож у Святому Письмі ви маєте великий приклад, як вселенна може об'явитись нам у простих словах та розповідях, якщо не прямо, то бодай посередно поштовхом і збудженням вищих почуттів. — Зацікавлення природою заело мене туди, куди вас — мовознавча насолода й захват. Мистецтво та історія навчили мене спізнати природу. Батьки мої жили на Сіцілії, не подалець від всесвітньо відомої гори Етні. Мешкали вони у вигідному домі старожитного стилю. Він щільно притулився до скелястого морського узбережжя і, вкритий древніми каштанами, був окрасою різноманітного саду. Поблизу стояли численні ліп'янки, місце притулку для рибалок, пастухів та виноградарів. Кімнати й льохи були виповнені вщерть усім, що підтримує й звисочує життя, домашній посуд впливав своїм кунштovним виробленням і на глибинні почуття. Аж кишіло всякими предметами. Коли ви дивились на них і ними послуговувались, дух ваш гиразно линув понад звичайне життя та його вимоги і готовував його до належнішого рівня. Він обіцяв, він охороняв досконале користування повнотою відповідної природи. Можна було бачити кам'яні статуй людей, начиння з малюнками на історичні теми, менші камені з найчіткішими візерунками та інше знадіб'я, що залишилося з інших, радісніших часів. На поверхових полицях лежала сила-силенна пергаментових сувоїв, на яких у довгих рядках літер збережені були відомості й погляди, історичні випадки й поезії, а все було висловлено дотепно й по-мистецькому. Мій батько був справний астролог. Це становище притягало до нього, навіть з найвіддаленіших країн, чимало запитувачів та відвідувачів. Обізнаність із майбутньою долею людини видавалась ім рідким і вартісним даром, і тому вони вважали за конечне щедро відплачуватись йому за ознаймування. Таким робом ці подарунки давали змогу моєму батькові оплачувати витрати свого вигідного й сповненого насолод життя.

(Переклад: о. д-р Богдан Курилас)

Патологія культури

1

Для всіх ясно, що в нашій культурі існує щось недоречне. Але чи не тому лікарі безсильні, що неправильно ставиться діагноза? Увагу спрямовано не в той бік, куди треба. Недуга посилюється, і саме існування людського роду перебуває в небезпеці.

Спробујмо ж розглянутися в тому, що таке той занепад, про який так багато мови. Головні його прояви, так індивідуального та родинного, як і державного та загальнокультурного порядку, такі.

Відхід від релігійного життя з його обрядами, вроцістостями тощо неминуче кличе за собою втрату моральної суворости й чистоти, зростання егоїзму. Зникає безкорисна готовість жертвувати

П. Емануїл Райс — відомий критик і літературознавець, співрацівник Національної книгохідби в Парижі. Він належить до тих чужинців, які виявляють доброзичливість і розуміння до культурних змагань українського народу (п. Райс, до речі, й народжений в Україні). Він стало співпрацює в мюнхенській «Українській літературний газеті», і йому належить ряд перекладів з українських поетів французькою мовою. Нещодавно в журналі «Границя» (Франкфурт, ч. 42 за 1959) з'явилася його велика стаття російською мовою про українську поезію нашої доби. Статтю «Патологія культури» п. Райс написав спеціально для «УІС».

собою для загальної мети. Потім губиться сила духу та фізична витривалість, і нарешті настає зниження й спрощення колись складних та високих форм життя й творчості.

Якщо порівняти нашу добу з попередніми, то особливо кидачеться у вічі занепад релігійності. Почалося з байдужості, зі скепсису і дійшло до глупливості й пристрасної ворожості, після яких — за наших днів — запанувало спокійне, аксіоматичне заперечення, що зводить релігію до певної нижчої стадії суспільного розвитку. На місце живої релігії поставлено віру, яку проголошено особистою справою кожної людини, чимсь наче відносно терпиме, не небезпечне затмарення розуму.

Але всякий прояв «віри» назовні, чи то шляхом літературних та наукових праць, чи то навіть невинної приватної розмови, наштовхується

на зростаючу недоброзичливість і розглядається як ознака наївності, неповажності, дивацтва або й хто зна яких лицемірно-хижакьких задніх думок.

Навіть у колах, релігійних традицією, за найрідших винятків, осередок ваги перебуває вже не в релігії, яку зберігають силою звички, від страху порвати з незнаними силами або з браку уяви, — лише в тих чи тих особистих, родинних, політичних або фахових проблемах.

Чимало наших сучасників під впливом оточення цілком сумлінно вважає релігію за шкідливий пережиток, який заважає раціональній перебудові життя. Замість служити світові виконанням волі його Творця, метою стало якнайкраще влаштування земного життя — під знаменом найчастіше неусвідомленого людинобожества. Людство шукає земного раю. Воно обернулося до Творця спиною, так наче б Його й не було. Воно з Ним не рахується, воно незалежне від Нього.

При тому, здається, ці пошуки являють лише заслону, фасад, що за ним ховається інша, для більшості незнана мета. Цією останньою може бути тільки боротьба проти божественного начала, ота боротьба, яка протягом історії завжди була крайнім проявом звиродніння.

Якщо саме існування Божества ставлять під сумнів, то аскеза перестає бути метою й знаряддям життя. Людина перестає відчувати конечність моральної та статевої чистоти. Для обивателя статева повстриманість так само незрозуміла, як і заборона збочених форм статевого взаємнення. Якщо мета — не Божество, не максимальне досконалення людини й світу, а земний добробут належить нечайно й для всіх, незалежно від якості й заслуг, то всяка втіха стає не тільки законною, а й самим законом. Людина перестає бути слугою світу. Вона стає його нечайним визискувачем, — як то визискують вугільний поклад. За таких умов гомосексуалізм і навіть скотоложство, не кажучи вже про всі відтінки ненажерства, дістають рівноправність із шлюбом з кохання і звищуються над аскетичною повстриманістю.

Звичайно, погоджуються, мовляв, усіякий надмір шкідливий для здоров'я й для суспільства. Але ж людину може аж ніяк не обходити суспільство і навіть власні спадкоємці, щождо здоров'я, то вона ладна віддати над ним перевагу не-

гайній утісі абож розраховувати на те, що прогрес науки дозволить їй безкарно зловживати собою. За наших часів є чимало добронамірених людей, які без вагань віддаються всілякого роду, інколи найогиднішим надмірам, вважаючи, що в тому «свобода від забобонів» і що коли вони тим не завдають для оточення жадних незручностей, то немає глузду їх і зрекатися.

Тут ми підходимо до питання про науку.

Величезний розвиток і зрост соціальної могутності науки це друга воковпадна риса нашої доби. У якомусь розумінні й справді наука витіснила релігію.

Нам заперечать, мовляв, численні вчені ходять до церкви чи до синагоги, а висновки науки не завжди суперечні з релігією. Та тим не менш ясно, що головна мета й глибокий глузд науки полягає в тому, щоб «обйтися без Божества». Вона почала з перевірки істинності релігійного світопогляду, і ще й досі більшість її кваліфікованих представників та обивателів, які їй співчувають, на яких фактично покоїться її соціальне значення, — далі ставляться до різних первнів релігійного світопогляду з недоброзичливим недовір'ям, навіть тоді, коли вони не суперечать науці.

Прихильники науки охоче протиставляють її віри. Звичайно вони не помічають, що основні постулати науки (існування світу вже протягом мільйонів років, теорії Коперника — Галілея та Канта — Ляпляса, біологічний еволюціонізм тощо) також потребують віри, також «не доведені науково», як і перший-ліпший релігійний догмат.

Втім, я не гадаю, щоб наука була цілковито занепадницьким явищем. У ній є величезне, напружене зусилля суворої думки, яке часом доходить справжньої аскези, а інколи й цире бажання міросильно допомогти в людських стражданнях. Є чимало поодиноких знаменитих думок, відкритих та винаходів. Та переважає в ній воля до могутності і жадоба земних благ. Вона не рапчується з можливими від того наслідками для всіх (атомова фізика, повінь марксизму в університетах тощо).

Тим то отої велими розповсюдженій наукоподібний світогляд, окремі елементи якого іноді навіть серйозна наука ставить під сумнів, — поза сумнівом занепадницький. Він відзначається недомислям і служить притулком для лінощів думки, для боязni сколихнути багно звичних уявлень. Він ґрунтуються на сліпій вірі в мудрість професорів, які, мовляв, усе знають, вигадали телефон, грамофон і «спутніків».

Наукоподібний світогляд — матеріалістичний. Матеріалізм менш за все потребує зусилля думки. Він комфортабельний. Не важливо, що його шезельонг розташовано на хиткому вульканічному ґрунті, щосекунди готовому до спалаху. Важливо те, що покищо, цієї хвилини на ньому легко себе заколисувати.

Матеріалізм це типово буржуазний уклад думок. Особливо яскраво виявився він у французьких енциклопедистів XVIII сторіччя — саме за доби масивного зростання значення буржуазії, прапороносцями якої були Дідро з Гольбахом.

У них не залишилось анічогісінсько від гордощів трагічного матеріалізму Люкреція. Замість гіркотного зревчення з ілюзій в ім'я мужньої прабдивості енциклопедисти думали тільки про коротко-зору корисність і про його потворне, проте законне чадо, яке стало невінчаним божеством нашої доби, — про комфорт. Вони та їхні нинішні послідовники — пласкі. Вони наче замурзані яечним жовтком.

Хоча він і потурбувався про те, щоб приставити до свого матеріалізму слово «діялектичний», Маркс, однак, теж так і залишився до кінця своїх днів найтиповішим представником буржуазного світовідчуття, — настільки глибоко буржуазним, що він цього навіть і сам не підозрював. Він виявився нездібним усвідомити це попри всії свої здібності.

Комфорт — третій яскравий прояв занепаду за нашої доби. Про нього мало говорять у вроčистих, розрахованих на широку авдиторію заявах, проте він — одна з головних захованих пружин діяльності, особливо ж бездіяльності більшості так званих цивілізованих людей. Він — мета, предмет мрій та гордощів обивателя. Він — одна з найотруйніших спокус доби, які непомітно штовхають людину в бік найменшого опору. Усяка перспектива втратити його зустрічає в глибині обивательської свідомості несамовитий спротив. Боязнь війни — значним ступенем є боязнь утратити комфорт.

Тим я не хочу сказати, що проточна вода або електричне світло — погані речі самі з себе, які належиться усунути. Погано те, що вони стали предметом жадань, ніби прикінцевим ідеалом занадто багатьох людей. Коли всі матимуть авта й телевізори, всі мріятимуть про власний авіон і заздритимуть тому, в кого він уже є. Усе це прикривається гучними фразами про прогрес та проглорія.

Великий, ще недоцінений російський мислитель XIX сторіччя Костянтин Леонтьєв, всупереч більшості письменників, аж до наших днів безтурботно задоволених з не знати ким заготованих штампів, вбачав у вимогливості, в індивідуалізації та в ускладненій різноманітності вираз найвищого розквіту життєвих сил. Щертъ наводжуваних від нього історичних прикладів не залишає з цього погляду найменшого сумніву. Навпаки, головною ознакою та відмітною рисою всякого звиродніння він уважає «вторинне спрощення» складності, за яким слідує «примітивна суміш» — поворот до первинного хаосу.

За Леонтьєвим, зростання егоїзму пов'язане не з викликуванням розкошами переситом, лише з занепадом релігійності. У знеосібленні та в механізації навіть біологічних процесів він вбачає один з найгрізніших симптомів вторинного спрощення й суміші.

2

Класицизм просвіченого абсолютизму XVI—XVIII стор., що переміг феодалів, був, при всіх своїх внутрішніх суперечностях та часткових провалах, добою певної єдності й рівноваги. Та на середину XVIII сторіччя він розколовся на поло-

вину раціонально-утилітарну, яка знайшла притулок в енциклопедії, та на іраціонально-емоційну, яка виявилася в пре-романтизмі. Конче треба це роздвоєння враховувати, розглядавши причини занепадництва за наших часів. Проте, не треба забувати, що всі історичні епохи були ареною боротьби цих двох начал, панування яких чергуються:

романський стиль	готика
Ренесанс	барокко
класицизм	романтизм
натуралізм	символізм
«соціалістичний реалізм»	модернізм

Однією з найцікавіших особливостей нашої доби є те, що жадне з цих начал не домінує, що обидва вони перебувають у стані боротьби, вихід якої ще неможливо передбачити. У цій боротьбі раціонально-утилітарний табір цинічно скинув свою личину людодобності і, під знаменом революції, одверто діє насильством та облудою, відкинувши будь-яку етику, гідну цього найменування.

3

Та поруч з революцією останніми двома сторіччями виросла й інша сила, її протилежна. Уперше вона яскраво виявилася в романтизмі — реакцією проти французької революції, потім — у символізмі, як антипод сухого та бездушного натуралізму. У цій течії всебічно розвиваються всі можливості людини. Вона безнастансно закликає до творчості всі ресурси її особистості, не зводивши, як то має місце в революційному таборі, її здібності виключно до розсудку (*Verstand*), що його Кант протиставляв розумові (*Vernunft*).

Творчість — не засіб, а мета. Тільки шляхом усебічної вільної творчості можна подолати породжену первородним гріхом матеріальну конечність, яка тяжить над людством. Незвіданими іраціональними шляхами, проте з неминучою послідовністю самої сили речей творчість спроможна розчинити яд змія, бо вона є будуванням нового, того, що ще не було, можливості й ресурси чого абсолютно нічим не обмежені. Тим то творчість сама з себе — найвища мета. Вона не повинна бути затискувана, не повинна служити ніяким іншим цілям. Навпаки — все інше повинно її підлягати.

Це стосується творчості не тільки духової, соціально-економічної та наукової, а й художньої. Мистецтво — чуйна антена, яка, бодай часом і неясно, вловлює нові віяння духу, неприступні для сприйняття пересічної людини з її нерозумінням найпередовіших мистецьких творів. А ці ж бо останні — оті віхи, що їх прокладають у незнане, у майбутнє, яке непомітно назріває, як ото виростає корабель мірою наближення до берега, що з нього ми його спостерігаємо. При своїй появлі передовий витвір мистецтва вражає неприступністю. Він — наче скалка, що впала з іншої планети. Та поступово наростиюче прийдешнє його начебто інкадрує, і, незрозумілий та неприймовий учора, він стає сьогодні зрозумілим, а завтра — загальноприступним, управненим входити до шкільних програм.

Навіть за мого короткого життя змінилося мое ставлення, наприклад, до Хлебнікова, до сюрреалізму, до безпредметного мальарства. Цей досвід зробив мене обережним у судженнях, особливо ж — у засудженнях.

Мистецький витвір, отже, сьогодні непривітний, може розкритися позавтра.¹⁾

Але якщо сьогодні я розумію те, чого не розумів учора, то це не означає, що я став розумініший або «освіченіший». Воно означає тільки те, що реальність, першою заletілою в наш світ ластівкою якої був незбагнений для мене вчора твір, сьогодні наблизилась до нас щільно і просякла в нашу свідомість тисяччю інших непомітних ниток, що їхня сукупність і становить тканину дійсності.

Передове мистецтво — первинне джерело всякої новизни форм, що їх думка поступово усвідомлює й перетворює, спочатку в філософічні та наукові побудови, які, своєю чергою, іновлюють практику щоденного життя.

Кожен прояв цих течій у ділянці мистецтва або думки неминуче наштовхується на вперту ворожість революційного табору, яка не спиняється ні перед яким наклепом.

Заперечування ідей супротивника — зрозуміле й природне, оскільки мова про переваги й вади світоглядів, що змагаються між собою. Та чим, однак, пояснити ненатлу ненависть революціонерів до всякого живого мистецтва, навіть такого, яке їм співчуває, а яке, проте, осередком ваги має не пропаганду революційних ідей, лише притаманну мистецтву як такому проблематику? Так, приміром, я ніколи не бачив, щоб протицерковні вислови, які трапляються в Кітса, були доброзичливо відзначені лівою пресою. Кітс — поет, творець грандіозного фантастичного світу, витонченої, віртуозної словесної музики. Він, отже, підлягає замовчуванню. Єдиний лівий критик, який про нього доброзичливо висловився, Георг Брандес, розігрував його як козир проти ненависного для нього романтизму. Втім, лівизна Брандесова — таки будь-що-будь поміркована.

4

Революційний табір претендує на сувору раціональність поведінки й висказів. Як же пояснити логічно це систематичне переслідування, що не припиняється ось уже скоро два століття, супроти живого мистецтва, т. т. явища, цьому таборові в основному не тільки не ворожого, а й радше прихильного (Шеллі, Ляфор', Андрей Белій, німецькі експресіоністи, сюрреалізм та багато іншого), до того ж такого, що звертається до розмірно вузького кола осіб?

У медицині діагноза найтяжчих хворів часто-густо ґрунтуються на найдрібніших, сливі невловних симптомах. Найсильніші болі часом мають чисто механічні, легкі до усунення, не небезпечні для життя причини, тоді як наполегливість вечірньої температури на 37,1, яка легко

¹⁾ Звичайно, за неодмінної умови його потенційної значеності. Через те я звик тепер відкидати не те, чого я ще не розумію, лише те, що не дає мені нічого нового, т. т. позбавлене творчого імпульсу.

може пройти непоміченою, — одна з найвірніших ознак туберкульози. Так само й у соціології: непомітні або ніщотні на перший погляд явища можуть послужити ключем до глибоких історичних процесів.

Я виходжу з незбагненості нехай і дрібного, проте впершого й незаперечного факту: суцільної, звичайно вельми жорстокої ворожості революції супроти мистецтва. Згадаймо хоча б дивний, відбутий на наших очах скандал, здійнятій советською владою з приводу присудження Нобелівської премії досить таки помірковано модерністичному романові Пастернака, тоді як та ж сама премія, видана одночасно якомусь советському фізикові, була прийнята большевиками дуже прихильно.

Винятки з цього правила радше стверджують його і своєю негустістю, і тим, що їх сливе завжди зумовлено тактичними міркуваннями. Так, наприклад, доброзичліві вислови паризької комуністичної «*Lettres françaises*» про Рембо легко пояснюються любов'ю до нього з боку майже всієї читацької Франції, проте, цікаво, що в ССР його найсуворіше заборонено.

Прикладів такої ворожості не позичати. Та ж сама «*Lettres françaises*» не посorомилась вимоги спалити книги Кафки — за часів, коли гітлерівські костирища для спалення книг ще диміли. У всіх на пам'яті дики вихватки Писарєва проти Пушкіна і їдовита злоба Брандеса супроти романтиків, його — незбагненна й непрощена для літературної грамотності людини, якою Брандес поза сумнівом був, — перевага на користь навіть таких явних нездар, як от діячі «*Junges Deutschland*», лише тому, що вони були лівими. Пам'яте й пласке висміювання з боку Макса Нордав таких геніїв, як Бодлер, Ніцше або Достоєвський. Особливо кидається в очі систематичне лихослів'я супроти символізму в усіх без винятку країнах, де його було (на якій, власне, підставі?) проголошено «декадентством».

Від того й пішло. Та тут ми маємо справу, в кращому випадкові, з недомислям та некомпетентністю, які просто не витримують критики, в гіршому — з явною несумлінністю.

Першим, хто проголосив символізм «звироднінням» (але заодні також і Толстого, Метерлінка та Вагнера), був Макс Нордав. Він зробив це у нашумілій свого часу книзі «*Die Entartung*». Нордав ґрунтувався при тому на творі італійського психіятра Чезаре Льомброзо про «геніяльність та божевілля». Психіятр цей, який свого часу користувався з широкої популярності, ґрунтовно і, на мою скромну думку, цілком заслужено забутий сьогодні. Його труд засвідчує повнотне, нутряне нерозуміння духового життя взагалі з боку професійно деформованого медика, безнадійно загрузлого в найпласкішому матеріалізмі.

Льомброзо називає галюцинаціями здатність геніяльних людей бачити дальше й тонше, ніж обиватель, і вхоплювати віяння та явища, для цього останнього неприступні. Це так, якби бегемет обвинувачував у галюцинаціях лань або мімозу. З цієї книги бачити, що шановний професор вельми і вельми багато чого просто не розумів.

Точнісінсько так само й його послідовник, хоча з-за своєї літературної неграмотності й не розумів Маллярме, а проте проголошував його вірші «безглаздям» та «маренням».

Грунт для обвинувачення модернізму в «декадентстві», як бачимо, — дуже хиткий.

Комунацічна влада якоюсь мірою терпить реалію, тому що їй доводиться політично рахуватися з незліченою масою віруючих. Можливо, що модернізм став жертвою чисельної слабкості своїх прихильників. Та можливо також, що тут ідеться про ще гострішу ворожість. У всякому разі, цікаво, що ненависть комуністів спрямовано на ті чи ті форми мистецтва з не меншою запеклістю, ніж на несполучений з їхнім світопоглядом.

5

Пояснення, мені здається, слід шукати ось де. Світовий штаб революції, мабуть, розуміє, що насправді занепад сучасної цивілізації виявляється саме в революції, т. т. у гвалтовному руйнуванні та в систематичному розкладі за допомогою підривної діяльності історично укладеного суспільного життя. Це пов'язано з зниженням морально-го й культурного рівня, із спрошенням, знесобленням та механізацією психіки людини, яку зводять до ролі терміта, із знищеннем сильних, своєрідних особистостей, одне слово — з наближенням людини до малпи, від якої вона, за твердженням революціонерів, походить.

Та революціонери не тільки не можуть визнати це одверто. Вони бо також побоюються, щоб про це не здогадався хтось інший і не заявив до загального відома, що революційний король не тільки голий, а й гніє живовидячки і заражує тим гниттям здорові частини історичного організму. Втім, деякі великі уми, як от Костянтин Леонтьєв, Освальд Шпенглер та Орtega-i-Гассет таки зрозуміли це й застерегли у своїх працях.

Тим то реальні керівники революції (а вони ж напевно розумніші й значенніші від своїх фактотумів на кшталт Маркса або Леніна), забігаючи наперед, перші повели наступ на передове мистецтво, завідомо несумлінно обвинувачуючи його в занепадництві. Вони, щоправда, зробили це й з релігією, на багато тисяч років давнішу за них самих. Від зору світу вони, отже, затулили справжнє джерело розкладу: революцію.

Завдяки широким пропагандивним можливостям їм пощастило переконати того навіть деяких прихильників модернізму.

З другого боку, модернізм — явище, для них не таке вже й незначне. Те, що він впливає саме на найчуйнішу та духовно найбодарованішу, нехай і нечисленну частину людства, в якій зароджуються ідеї, що з часом просякають в історію та у свідомість мас, — може в якусь мить звести нанівець усе революційне підприємство і настільки поширити обрії людства, що для революції з її тупим розпалюванням ненависті, з її вузьколобою закоснілістю просто не лишиться місця.

Бажання революціонерів позбутися такого суперника — зрозуміле. Обиватель же охоче повірити, що він не розумів Маллярме, — не тому, що сам він, обиватель, ледачий і невігласний, а тому, що Маллярме «страждає на галюцинації».

Психоаналізу та її розгалуження треба обговорити окремо.

Явище це занадто складне й значенне, щоб його обйтися мовчанкою. У ньому є первні і занепаду, і прогресу. Те, що Фройд поділяє з Шопенгауером славу видатного майстра німецької прози, його геніальна прозірливість, промикання в такі глибини внутрішнього світу, куди не ступала ще нога людська, створення ним цілого нового виміру буття, який не перестає запліднювати думку й творчість дедалі нових поколінь учнів і навіть супротивників, — усе це, безперечно, позитивне й творче прогресивне. Смішно навіть говорити про звиродніння, коли йдеться про це бездокірне, ба праведне життя людини, яка до глибокої старости зберегла ясність думки, тілесне здоров'я, нечувану працездатність і спокійну доброзичливість навіть перед лицем явно ворожих супроти нього сил.

Та його вперте прагнення до наукоподібності і мертвотна раціоналізація психіки, яка витікає звідси, його зasadничий аморалізм — це безсумнівна даніна добі та середовищу, насиченому занепадницькими настроями. Слабкість Фройда сamente в тому, за що його особливо «похвалили» Попліцер та інші комуністичні письменники.

Проте, й тут не так просто. У творчості Фройда чимало метафізичних первнів, хоча свідомо він їх і заперечував. Він перший встановив існування і забагнув значення «над-я», хоч і не використав його достатньо у своїй терапії. Це факт, який має колосальне значення і який недостатньо оцінювали. Це грандіозний крок наперед супроти панівної перед ним «експериментальної» психології, яка в основному зводиться до біології, якщо не до механіки, як от славнозвісний «умовний рефлекс» Павлова.

Юнг та інші його, нехай і не «ортодоксальні» послідовники (поява яких навіть і не мислиться без нього) пішли далі шляхом звисочення психіки та її наближення до нормальних, метафізично-релігійних джерел. Бо якщо католицькі священики вивчають психоаналізу, то й аналітики різного кшталту приступають до вивчення праць езутітів Кардануса та Грасіяна, різноманітних видів йоги, Талмуду, суфійців та інших традиційних джерел найглибшого прозріння у таємниці людського буття. Це стається з чималою користю для них самих і для їхньої справи.

Можливо, що мені заперечать: а Маркс, а марксизм — хіба це не творчість, не культура?

І так, і ні. Це — патологія культури.

Якось нещодавно в Сорbonні, на захисті докторської дисертації зайдла суперечка на тему, хто є Маркс — філософ чи вчений? Сперечалися довго і замірились на тому, мовляв, він і філософ, і вчений. А от мені гадається, що він ані філософ, ані вчений.

Неможливо назвати філософом людину, яка ані разу не поставила наповажно жадного гносеологічного питання і не проробила жадної серйозної аналізи загального поняття. Він використав для

політичної пропаганди (т. т. для справи, що не має нічого спільного з філософією) всього лише одну ідею Фоєрбаха, який, своєю чергою, свавільно переінакшив одну з побудов Гегеля. При тому він зухвало проголосив — вкупі з своїм учнем Енгельсом, видатним капіталістом, на рахунок якого він жив у Лондоні, — «кінець (класичної) філософії», додавши ще один нездійснений передсказ до незліченних своїх, так само нездійснених пророцтв. Во неначе на злість Марксові якраз у ХХ сторіччі відбулось небувале зростання філософічної думки, яке колосально поширило обрії людства в ділянках, що про саме їхнє існування XIX сторіччя не мало й підозри.

Не можна назвати й ученим людину, яка ані однієї науки систематично не вивчала, а користувалася з поверхні всіх наук усе для тієї ж політичної агітації, що була єдиним її постійним клопотом. За часів Маркса та Енгельса вже не можна було собі дозволити розкіш універсальної вченості, як то було за доби Відродження. Їхнє поверхове хапання неперетравлених вислідів з чужих праць промовляє за їхній дилетантізм. Такий дилентатизм аж ніяк не сумісний з ученністю, як не сумісне з нею й варнякання графомана Леніна про фізику в його книзі «Матеріалізм та емпіріокритицизм», яке не витримує жадної критики і яке заперечив увесь наступний розвиток науки.

Щонайвище цих людей можна визнати за публіцистів, з додатком — далеко не завжди сумлінних у полеміці з супротивниками. Про їхніх нинішніх послідовників не доводиться й говорити. Несумлінність «Большої советской энциклопедии» або юдінського «Філософского словаря» доходить інколи до комізму. Тьма тъмуща друкованого матеріялу, вивергувана безперервно підсноветськими країнами, — незаперечний доказ доГлибної патологічності з її маніакальною однобокістю та шизофренічним безгрунттям.

Диво дивне: цей матеріял нікому не приносить не тільки користі, а й звичайної розваги. Власну, комуністичну справу він тільки компромітує. І все таки словоблуд не припиняється.

Те саме стосується й друкованої потерухи часів нацизму в Німеччині. Гітлерівський расизм, нехай і дещо по-інакшому, такий же дегенеративний, як і марксизм. «Mein Kampf» також і не філософія, і не біологія, і не державницька думка, а — патологія, культуроподібна пухлина книжкової форми.

Та будьмо гранично суворі й до себе самих.

Деякі факти, на перший погляд, стверджують обвинувачення з боку наших супротивників. Не можна, приміром, обйти мовчанкою, що такий основоположник модернізму, як Шарль Бодлер, був спадкоємним сифілітиком та морфіністом.

Але обвинуватити його творчість у звироднінні можна тільки або його не прочитавши, або ж ані крихи в ньому не зрозумівши. Так, тіло Бодлерове було немічне, так, він став жертвою погубної пристрасти. Та чи так уже чисті «революціонери»? Чи не був сифілітиком і сам Ленін? Відомості про його останню хворобу настільки

стримані, заплутані й суперечні, що прогресивний параліч, про який говорять деякі сучасники, не здається правдоподібним, поготів, що жадну іншу діягнозу його хвороби ніколи не було врозумливо оголошено. Відомо, що постріл Дори Каплан лише посилив недугу, яка вже була. Про дики оргії партійної верхівки і особливо чекістів є чимало незаперечних доказів. Про багато дечого ми й не довідаемось ніколи, бо архіви революції в надійних руках, і звідти не просякне нічого, що компромітувало б ватажків. А документи, стосовні життя й діяльності модерністів, — відкриті для всіх бажаючих.

Важливо, однак, не це. Важлива та безперервна, гіркотна туга за чистотою, яка проймає всю спадщину Бодлерову, яка являє головну ноту його творчості. Вона воїтину — *de profundis clamavi ad te, Domine*, — з безодні відчаю й падіння, до недосягнених висот краси та досконалости. Така палка, страдницька спрага за, нехай і недосяжним, ідеалом невинності, за небом, за Богом, як у Бодлера, і не снилась добродіям, які цинічно твердять, що для них найвищий критерій добра й зла — це корисний або некорисний моменти для захоплення й утримання ними влади в їхніх руках.

Туга всіх помислів Бодлерових за життям чистим та цнотливим, якого йому відмовила доля, можливо, вища й вартісніша за чесноту тих, кому вона судилася без зусиль, просто як врода обличчя абож маєтні батьки.

Хоча Бодлер був немічний та гріховний, було в нього й інше: колосальна працездатність. Не зважаючи на свої тяжкі фізичні недуги, не зважаючи на жорстоку особисту долю, він знайшов у собі сили з конгеніально непристосованої до поезії, вихарашаної трьома сторіччями систематичної раціоналізації французької мови створити поетичну вимову, звучання якої ніколи не вмре у вухах того, кому дано було її почути.

Хоровитий юнак, сливе жебрак, за десять років наполегливої праці створив бессмертну книгу, яка протягом більш як сто років не перестає стрякати на всій земній кулі мільйони серць і яка відкрила світові нові царини душевного життя, ще й досі не вичерпані.

Це ж пак було трошки важче, ніж писаревські глузи з Пушкіна або ленінські плягіяти з Гільфердінга!

9

Звиродніння слід шукати не у Ван Гога й Унамуну, не у Кафки й Д. Г. Лоренса, не в Рільке й Белі Бартока, а в їхніх обвинувачів усіх мастерів та відтіней.

Модернізм — навпаки — найбільш творче явище сучасності й запорука дальнішого зростання в майбутньому. Він з успіхом витримав іспит нещадних гітлерівсько-сталінських гонінь, довівши тим свою потугу й життездатність. Був би він дійсно явищем занепадницьким, як то твердять супротивники, «ежові рукавиці» ждановщини були б більш ніж достатні, щоб він безслідно зник. Сточено червою дерево від першого ж поштовху розпадається на порох. А ми ж тим часом бачимо

в Німеччині після Гітлера небувалий розквіт безпредметного мистецтва, захоплений поворот молоді до зведених у класики експресіоністів і появу нової знаменитої поетичної школи, вельми модерністично наставленої, на чолі з Вальтером Геллерером. Навіть комуністичний драматург Берт Брехт якщо чим і живий, то тільки своїм модернізмом, а не сталінською ортодоксією. Володарі дум погітлерівської Німеччини — усе таки Рільке, Тракль, Лерке, Барлях, а не любі для серця комуністів нездари з *«Junges Deutschland»* або, скажімо, Ліліенкрон.

Те саме й в ССР. Не встиг Сталін померти, як, попри всю свою погано приховану нехіть, большевики змушені були перевидати «декадентів» Бабеля, Анненського, «Гофманову ніч» Бажана, «Майстра корабля» Юрія Яновського, реабілітувати пам'ять Меерхольда тощо, тощо. Виходить, що навіть за нелюдських советських умов у цих «декадентів» знайшлися сильні й досить численні захисники, — як, до речі, й у безпредметного мальарства, яке таки цікавить советську інтелігенцію й молодь.

Панічний страх большевиків перед модернізмом призвів не до появи «советського» стилю, який би «відтворював велику добу», як ім би того хотілось, а до зникнення всякого стилю взагалі. «Соціалістичний реалізм» хронічно страждає на таку відсутність стилю. У втеклих з ССР Леоніда Лимана та Івана Єлагіна ми побачили стиль. Але це не був якийсь особливий «соціалістичний» стиль, лише стиль, спільній нашій добі в усіх країнах світу: вельми модерністична щерть різких, конкретних деталів, багате використовування прозаїзмів, наявність апокаліптичних настроїв... Усе це зустрічається в більшості поетів вільного світу і ніякого стосунку до большевиків не має.

Нешастя, але й велич нашої добі полягає у зникненні загальнозвизнаного світового культурного осередку, яким був Париж у XIX столітті. Сливі всі народи Азії, Південної Америки та пе-риферії Європи відійшли від провінціальноти і творчо зростають у геометричній прогресії. Не перебільшуючи можна сказати, що діяпазон кожного нового року ширший і могутніший, ніж по-переднього.

Казкове це зростання сливе цілковито вкладається в рамки модернізму, або, точніше: покривається з ними. У числі всього іншого сюрреалізм, який потужно розсунув межі загальноприйнятих в Європі логіки та синтакси, вперше дав можливість без перешкод висловитися з усією потрібною повнотою народам, щодо духу даліким від західної культури: індіанам Південної Америки, японцям, неграм та іншим. Вони надзвичайно збагатили світ досі ще незнаними для нас образами.

Зараз навіть передбачити ще неможливо межі цих нових можливостей, які не перестають дедалі розкриватися.

Крім того, за нашого часу розвинулося живе й творче зацікавлення в тисячелітній мудrostі Сходу: в таїзмі, тібетському ламаїзмі, Каббалі, а також — у середньовічних християнських містичках. Антропологія відкриває дедалі нові світи у

світогляді та у житті народів, що їх несправедливо досі вважано за «примітивні». Узяти хоча б «Kulturgeschichte Afrikas» Фробеніюса, яка встигла стати клясичною.

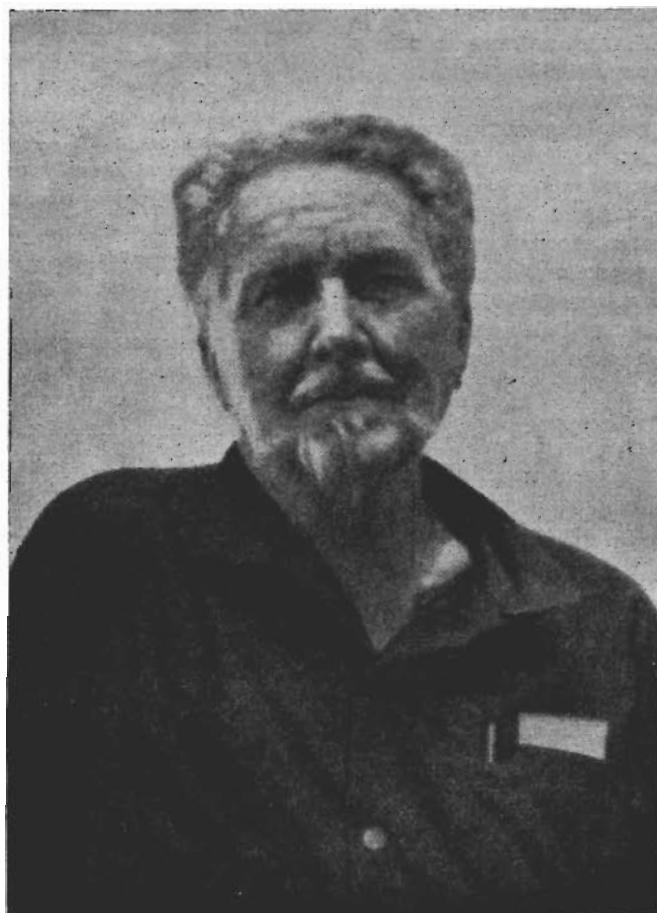
„Pathologie de la Culture“, par Emanuel Rais. La décadence d'une société se manifeste par l'abandon de la religion ancestrale et par ses conséquences d'ordre moral, physique et culturel. Dans la société moderne, le phénomène principal de décadence est le laïcisme, la volonté de créer une civilisation sans Dieu et opposé à Lui. Les dirigeants de ce courant accusent de décadence les efforts de développement de la sensibilité et ses projections dans l'inconnu, afin de sonder l'avenir.

A notre époque, la lutte entre la rationalisation à l'extrême, et la volonté de l'exploration libre atteint son point culminant. Nous devons lutter pour la sensibilité créatrice et contre la schématisation rationnelle, décadente à cause de l'amoralisme qu'elle implique.

„Pathologie der Kultur“, ein Aufsatz von Emanuel Rais. Der Verfall einer Gesellschaft manifestiert sich im Aufgeben der Religion der Väter. Die moderne Gesellschaft strebt danach, eine Zivilisation ohne Gott und im Gegensatz zu Ihm zu schaffen. Wir müssen für die Fähigkeit, schöpferisch zu fühlen, kämpfen und gegen die rationale Schematisierung angehen, die Amoralität und damit Verfall bringt.

Якою ж жалюгідною, фальшивою, дегенеративно-відсталою видаеться на тлі всього цього безвідповідальна й вульгарна базіканина советських часописів та їхніх західніх попіхачів!

UKRAINE AND THE WORLD

**GREET
EZRA POUND
ON THE OCCASION OF HIS 75-th BIRTHDAY
30th October 1960**

У виданні «На горі» вийшов великий вибір з Езри Павнда українською мовою. Замовляти в «Україна і Світ».

Михайло Лагодівський

Перегортавши сторінки історії

Перегортати сторінки старих книг — особлива присміність. Самі собою напрошуються тоді слова Франкові:

Книги — морська глибина.
Хто в них пірнув аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивні перли виносить.

Та не треба було великого труду, щоб знайти багато гарних перлин у книзі Шайнохи „Dwa lata dziejów naszych, 1646-1648“, яка вийшла у світ у Львові майже сто років тому (1865).

Кароль Шайноха (первісне прізвище: Шейнока-Втеленський) — польський історик, письменник та журналіст — народився у Львові 1818, помер 1868, усе життя пропрацювавши в цьому місті. Його батько був чехом — одним з тих чехів, що його австрійський уряд масово спроваджував до Галичини, щоб обсадити державну адміністрацію, коли після остаточного поділу Речі Посполитої Галичина перейшла під владу Габсбургів. Кароль Шайноха ще у гімназії пристав був до таємного гуртка патріотичної польської молоді і за це відсидів півтора роки у в'язниці.

На 40-у році життя він осліп, проте, при допомозі жінки та студентів, провадив історичні досліди далі. Серед його наукової спадщини для українців особливо цікава двотомова книга «Два роки нашої історії», що про неї згадано тут напочатку.

Це свого роду вступ до історії Хмельницького. Твір читається, неначе історичний роман, — не тільки з огляду на письменницький стиль, а й — ще більше — з огляду на ставлення автора до предмету досліду. Шайноха як історик відзначається інтуїтивним вичуттям духу минувшини й широтою обріїв, що він їх охоплює своїм дослідом. Насамперед же українського читача присмінно вражає неприхованана симпатія автора до козацького роду.

Шайноха не належить до тих польських істориків, які дивились на козацтво як на «степову чернь». Він постійно підкреслює й дає докази, що на Запоріжжі під кінець XVI стор. було так багато шляхти, що нешляхтичеві «важко було не почувати себе шляхтичем». Козак «з діда-прадіда завжди вважав себе рівним магнатові». А королівська канцелярія часто-густо сама давала підставу таким амбіціям, у листах до козаків на-

зивавши їх шляхетським звертанням «панове». Шляхетський характер козацтва підкреслює й інший польський історик, Олександр Яблоновський (пом. 1913), один з найкращих знавців козацької доби.

Та повернімось до Шайнохи.

Шайноха гостро засуджує політику польського уряду кінця XVI та першої половини XVII стор. Ця політика прямувала до того, щоб перетворити козаків на кріпаків. Наприкінці вона й довела до всенародного повстання під проводом Хмельницького проти Польщі.

Час від 1592 до 1638, майже п'ятдесят років, це час змагання за — як висловлюється Шайноха — «схлопіння» (закріпачення) козаків. Ця боротьба зрештою деморалізувала й розклала польську шляхту. «У дедалі гарячішому запалі польських панів, скерованому на закріпачення козаків, лицарські в минулому панове самі врешті схлопіли у своїх амбіціях та звичаях» (І, 66).

Бажання польських панів були нарешті задоволені: значна частина козацтва мусила ходити за плугом. Це, щоправда, послабило оборону від південних чужинців і спнило кордони християнства на мертвій точці. Зате з праці закріпачених козаків безконечно зростали панські прибути.

Пізніший король Ян III Собеський, писавши у своїх споминах про ті часи, згадує, що двори польської шляхти «на Русі» були переповнені сріблом.

Тож, мовляв, прийшла кара Божого Прovidіння на шляхту за її жадобу наживи й гонитву за «сріблом». Безпосереднім інструментом тієї кари Божої став сотник чигиринський Богдан Хмельницький...

Другий том монографії «Два роки нашої історії» закінчується на Пилявцях. Польський обоз під Пилявцями був — на думку Шайнохи — тим місцем, де польська шляхта зазнала найстрашнішої кари за «схлопіння» козаків. Велетенські скарби дісталися в руки козакам. «Сьогодні (під Пилявцями) козакам потрапила щедра винагорода: мало що не повна свобода робити з Польщею, що вони тільки забагнуть. А шляхту натомість покарано найбільшим занепадом, найбільшою ганьбою. Козаки тепер найбільше пишалися близком воєнної здобичі, взятої від поляків у пилявецькому розгромі. Повно її було в усій Україні, а навіть і в

сусідній Москві, яка хапливо за нею побивалась на українських ярмарках... З тих самих криниць черпали й київські купці, купувавши міхами срібло: за сто талярів повний мішок заувільшки „на хлопа”. А срібний полумисок з польських столів можна було купити за один таляр або й менше. Навіть у таких містечках, як Звягіль, польських послів частували на сріблі (з-під Пилявців). Таке було, наприклад, у домі однієї кушнірки, а так само в козацької полковничих, яка у присутності польських гостей голосно лаяла Хмельницького за те, що він скромно живе, хоча Господь дав йому „всього много”.

Обурення полковничих це реакція на одну дуже цікаву рису в характері й політиці великого гетьмана. Хмельницький — на прикладі польської шляхти — мав досить нагод бачити, як багатство й матеріальний люксус розкладає панівну верству. Тому він жив у дуже скромних умовах. Це підтверджує й інший польський історик, Людвік Кубаля (пом. 1918), з-під пера якого походить найкраща з усіх, що знаємо, характеристика українського гетьмана. Кубаля повідомляє, що Хмельницький не тільки сам жив скромно, а й від козацької старшини домагався того самого. Він дуже нерадо дивився на розкішне життя в їх колах. Серед іншого, він забороняв козакам посідати двори польських планів, що їх козацька революція вигнала з України. І, — каже Кубаля, — прекрасні палаці польських магнатів світили пусткою і заростали бур'янами.

Але знову до Шайнохи.

Варшавський сойм намагався дедалі новими законами гальмувати зростання козацтва. Та, суттю речі, всі заборони були щось наче слабкою сіткою павутиння супроти зростаючої сили козацтва. Різні сили, і то з усіх боків спонукали козацтво до акцій. А тим часом козацтву залишався лише єдиний шлях зберегти власне існування. Цей шлях був — походи на море, які й стали вершиною козацької слави.

Ряд років — щороку, а інколи й кілька разів річно — козаки виправлялись на Чорне море, сіючи навколо пострах серед ворогів українського народу. Кожний з таких походів був чином безприкладної відваги та геройства. Пограбовані турецькі міста й гавані залишались пусткою. Коли козацькі походи тривали занадто довго, місцеве населення заявляло падишахові, що воно само на власнуруч розпочне переговори з козаками, якщо не дістане від турецької влади достатньої оборони. «Розгніаний султан ламав свої булави на головах побитих козаками везирів і після кожного нового нападу присягався помститися на запорожцях та Польщі. А тим часом увесь Схід третміся перед козаками як перед найгрізнішим з-поміж усіх християн ворогом, а весь християнський Захід подивляв козаків як найхоробріших лицарів віри, яким належиться всяка честь та заохота витривати на своїх постах» (І, 86).

Далі Шайноха пише:

«І навіть збереглися з того часу свідоцтва дуже гарних і славетних з боку козацтва стосунків су-проти європейського Західу. Ось, наприклад,

один із вождів тогочасних морських походів, де-нейкий Сулима, здається, нешляхетського роду, гуляючи Чорним морем, розбив турецьку галеру, яка його переслідувала. Сулима забрав на турецькому кораблі триста турків у неволю і послав їх у подарунок папі Павлові V, щоб він ними викупив стільки само християнських в'язнів (з турецької неволі). Папа з задоволенням прийняв цю жертву і, реваншуючись, падарував йому золоту медалю з зображенням своєї особи. Ця медаль стала найдорожчим скарбом для козака» (І, 86).

Але признання й похвала Заходу не врятували козаків. Навпаки: вони заохочували варшавський сойм купувати нову зброю проти козацтва. А однією з турків беруться до шалених заходів відплати за козацькі напади. Головний свій удар вони звертають проти Польщі, і це змушує козаків, невблаганих ворогів шляхетської сваволі, як найрізучіше підтримати польську корону. «У своєму геройчному запалі козаки не добачали, що коли за козацькою допомогою промине небезпека з боку паганіх, то зброя корони може звернутися проти самих козаків, щоб позбавити їх сили дратувати турків». І козаки служили головним охоронним щитом корони проти мусулман.

«Скільки б то можна сповісти про героїство тих „диких“ лицарів степу, якщо ми могли б у подробицях описати всі їхні подвиги на цих побоєвищах (під Бушею, під Цецорою, перед брамами Хотина)! Після (польсько-турецького) довоювання під Бушею турки зруйнували їм цілу Січ Запорозьку. І люди вже думали, що козацтво ліквідовано. Та козаки ще того самого року розпочали нову низку наїздів з нововідбудованої Січі. В цецорській війні половина польського війська складалася з козаків, і всі вони або — як старий Хмельницький — голови на полі поклали, або — як син його Богдан — до неволі пішли. Найбільшою славою козаків у цій порі був Хотин» (І, 86).

Під Хотином проти турків і татарів воювало 40 000 козаків поруч 30 000 різного польського війська. «Тому вся лотя паганіх була звернена переважно проти запорожців та їхнього гетьмана Петра Конашевича.. Він, Сагайдачний, був душою війська і козацького, і коронного, бо головний воєначальник Хоткевич лежав на смертному ложі, а королевич Володислав був хворий. Він був пострахом для турків, яких він вимучував частими наскоками вночі. Він зганяв сон з очей султанові. „Ні іжі, ні напою до рота не прийму, доки мені живим не приведете того пса Конашевича!“ — кричав розлючений Осман до башів. Та замість Конашевича до рук міцного віddілу турків потрапили 40 козацьких завзятців, які не хотіли піддатися. Вони були вкриті ранами, проте султан наказав привести їх до себе і сам з луку добивав їх, і без того ледве живих. За голову кожного з таких молодців володар визначив на городу 50 дукатів. Баші ж, замість козацьких голів, підсували голови селян, яких ловили на полях. Понад дві тисячі таких голів продано сultonській державній скарбниці...»

Шайноха розповідає далі:

«А за врятування Хотина й Речі Посполитої чим

винагородили козаків? Двома (на думку панів комісарів) ласками: перша — обіцянка, що не видауть їх туркам, як ті того вимагали в проекті угоди з Польщею, а друга — вимога терпляче чекати на „жолд” від сойму і, повернувшись в Україну, скласти зброю і ніколи більш не виходити в море. Конашевич відіхав, ні з ким не попрощавшися, тільки королевичеві склав поклін. Змучений трудами й невдачністю, він, повернувшись на Дніпро, зрікся булави, вбрався в чернечу рясу і, від Хотина й рік не минув, як помер, загадуючи Володислава... Але й прихильність Володиславова не змогла змінити неприхильного ставлення коронних панів. Не зискавши від них нічого по хотинській угоді, запорожці мусіли „самі про себе подумати”... I 1622 розпочинається нова серія морських нападів... Новий сполох пролунав серед паганих саме тоді, коли Річ Посполита славним посольством князя Криштофа Збаразького пактувала з Царгородом про мир, головною умовою якого мало бути погромлення козаків.»

Серед польських магнатів знайшовся ревний виконавець плянів на знищення козацтва — польний гетьман Станіслав Конецпольський. Він розгромив козаків. Їх реєстр скорочено до 6 000, і «двадцять з лишком тисяч лицарських людей мало повернутися під накази польських поміщиків (włodarzów) до панщини й кріпацтва.»

Настало кільканадцять найчорніших років в історії козацтва. 1635 року в соймі ухвалили вибудувати над Дніпром твердиню, яка контролювала б життя низового козацтва. Кілька місяців пізніше з'явилася на Дніпрі при усті Самари фортеця Kodak, вибудувана за велетенську як на ті часи суму — сто тисяч злотих.

«Не могли стерпіти того відважніші козаки, головно ті „неслухняні”, що опинились поза реєстром... Вони постановили здобути й зруйнувати фортецю. На чолі змови став той самий Сулима, якому папа Павло подарував золотий портрет. Сулима, з однаковим щастям на суші, як і на морі кільканадцять років тому, з гуртом найвідважніших добровільців підпovз однієї темної ночі під замок, і козаки з драбинами вдерлися на

мури, а по шести годинах хороброї оборони з боку залоги — штурмом здобули твердиню... Того самого року в вересні з могутньої твердині залишились тільки згарища.»

Однак, пруська війна закінчилася швидше, ніж усі припускали. I Конецпольський, творець Kodaka, з'явився на чолі переможної армії в Україні, щоб покарати ворохобників. Тим разом «товариші Сулими перелякалися нової з ним боротьби і, бажавши здобути в короля пробачення, вхопилися звичайного в таких випадках засобу: зловили ватажка Сулиму, а разом з ним п'ятьох головних його поміщиків у змові... і всіх відіслали восени 1635 р. до Варшави.»

Там саме відбував наради сойм, який негайно почав процес над Сулимою. Його та його поміщиків засуджено на смерть. Король Володислав IV енергійно заступався за Сулиму, але без успіху. Соймові судді вважали, що піти королівській просьбі назустріч було б обмеженням шляхетських вольностей.

Перед смертю (12. грудня 1635) Сулима мав тільки одне бажання: щоб йому в труну поклали той портрет папи, який він дістав від Павла V, коли був переслав йому 300 турецьких полонених.

Ще перед тим, коли помер король Жигмонт III (1634; за його панування українська церковна єпархія прийняла Унію з Римом), козаки вислали були на елекційний сойм делегацію, вимагавши, щоб їм, «як частині Речі Посполитої», дозволили взяти участь у виборі короля. Козаки хотіли віддати голоси за дуже популярного серед них королевича Володислава. «Обурені панове в сенаті й посольському колі вилаяли їх.» Козакам відповіли: «Ви, щоправда, частина Речі Посполитої, але така, як ото волосся й нігти, що їх треба стригти, коли занадто виростуть».

Такі факти підсумував авторитетний польський історик. Перегортаючи сьогодні сторінки його праці, можемо переконатись, яких непрощенних помилок було допущено у взаєминах двох сусініх і споріднених народів, рівноправна співпраця яких могла б збагатити вселюдську історію не одним величним і творчим чином.

An article by Mykhaylo Lahodiwskyj about the fatal mistakes in the historical relations between Ukrainian and Polish politicians. Both, on the one hand the undervaluation of the creative Christian power which was represented by the Cossacks, and — on the other hand — the relations to the West prevented the two peoples' common working that could have become an effective opposition against the warlike Moscowism.

Ein Aufsatz von Mychajlo Lahodiwskyj über schicksalhafte Fehler in den historischen Beziehungen zwischen ukrainischen und polnischen Politikern. Es waren einerseits die Unterschätzung des Kosakentums als einer schöpferischen christlichen Macht und andererseits die Unterschätzung der Beziehungen zum Westen dem Zusammenwirken beider Völker hinderlich, das einen nachdrücklichen Gegensatz zum kriegerischen Moskauertum hätte bilden können.

З України

Помер Іван Паторжинський

Лондонська пресова агенція Ройтер подала 22. лютого ц. р. коротке повідомлення:

«Іван Паторжинський, український оперовий співак-бас і професор Київської консерваторії, помер сьогодні в Києві після довгої недуги. Мав 63 роки.»

Лаконічне повідомлення, передруковане наступного дня часописами світу, викликало вели-

кий сум у всіх, хто цінують українське оперове мистецтво.

Іван Паторжинський, вихоць із духовної родини, народився 5. березня 1896 у селі Свишунові Олександрівського повіту на Катеринославщині. Вокальну кар'єру він розпочав співаком церковних хорів. 1917 він закінчив духовну семінарію в Катеринославі. Виховувати голос Паторжинський почав у З. Масютиної, працював сам якийсь час учителем співу на Донеччині, а потім далі ступіював у Катеринославській консерваторії. Цю останню він закінчив 1922.

Спільно з Марією Литвиненко-Вольгемут, Михайлом Донцем та Юрієм Кипоренком-Доманським співак став ініціатором створення українського оперового театру. Коли заходами Миколи Скрипника у Харкові 1925 організовано перший український оперовий театр, Паторжинський пereїздить туди і вступає, за конкурсом, до арти-

стичного складу театру. Завдяки вокальним даним та непересічним акторським здібностям він відразу ж висунувся на провідні партії.

З світового репертуару найкращими його партіями були Мефістофель у «Фавсті» Гуно та Дон Базільйо в «Севільському голяреві» Россіні. Та найповніше співочо-артистичний талант Паторжинського розгорнувся в українському репертуарі. Про його виконання партії Тараса Бульби в опері Лисенка на харківській прем'єрі 15. січня 1928 — від того часу зразкове для всіх співаків, що виступали в цій партії, — маємо таке свідчення Антона Рудницького, який був диригентом вистави:

«Нема сумніву, що головну заслугу успіху «Тараса Бульби» треба було завдячувати Іванові Паторжинському. Завжди дуже чутливий до драматичної сторони виконуваних партій і дуже талановитий актор, Паторжинський створив просто класичну постать героя гоголівського оповідання, на основі якого Лисенко написав свою оперу... Паторжинський, тоді худощавий, молодий, тридцятилітній мужчина середнього росту, в ролі Тараса Бульби виходив на сцену зміненим до непізнання. Він ставав бодай утрое грубшим, з товстим, налитим, але одночасно повним гідності і поваги обличчям і, здавалося, на добрих дві голови вищим — одним словом, це була імпозантна і імпонуюча фігура старого козарлюги, яка викликала пошану і послух» («Свобода», 16. березня 1960, Нью-Йорк).

Видатними були також партії в операх з українськими темами, що їх написали неукраїнські композитори: Володимир Галицький і хан Кончак у «Князі Ігорі» Бородіна та Мельник у «Русалці» Даргомижського.

З перенесенням української столиці до Києва Паторжинський став солістом Київського театру опери та балету. Тут однією з найяскравіших його креацій став Карась у «Запорожці за Дунаєм» Гулака-Артемовського, а також Виборний у «Натаці Полтавці» Котляревського — Лисенка.

Під час війни Паторжинського разом з іншими українськими мистцями евакуювали до Уфи. По закінченні війни він повернувся до Києва.

З найновіших досягнень Паторжинського слід відзначити партію дяка Гаврила в «Богдані Хмельницькому» Данькевича.

Поруч з оперовим репертуаром співак створив собі ім'я й виконанням народних пісень. З-поміж цих останніх особливо виразні в нього були

«Взяв би я бандуру», «За горою, за крутою», «Ой, кум до куми залицяєся».

Бувши педагогом, Паторжинський передав свій багатий досвід багатьом співакам, що сьогодні стали справжніми майстрами.

Брав участь Паторжинський і у кінофільмах.

Паторжинський був широко відомий і люблений серед братніх народів, однаково уярмлених у большевицькій імперії, а також і у вільному

світі. 1946 він виступав на концертах у США та Канаді.

Поховано великого співака на Байковому кладовищі в Києві, де покояться Леся Українка, Микола Лисенко, Нечуй-Левицький, Марія Заньковецька, Микола Садовський, Панас Саксаганський та інші творці української культури.

Проф. Ю. Григорійв

On the occasion of the death of the great Ukrainian opera-singer Ivan Patorzynski.

Zum Tode des großen ukrainischen Opernsängers Ivan Patorzynski.

Коли зустрічаються з людиною, з якою варто розмовляти, і не розмовляють з нею, то втрачають людину. Коли ж стикаються з людиною, з якою не варто розмовляти, а все таки з нею розмовляють, то втрачають свої слова. Мудрий же не втрачає ані людини, ані своїх слів.

КОНФУЦІЙ

UKRAINE AND THE WORLD

HNIZDOVSKY

NEW PAINTINGS

MARCH 7 - APRIL 2, 1960

Hours: 11-5:30 daily

HARRY SALPETER GALLERY

42 EAST 57th STREET, NEW YORK 22, N. Y.

MU 8-5659

На маргінесі

30. травня помер у своєму підмосковному відлюдді Борис Пастернак, один з найбільших поетів нашого сторіччя і духовий речник ідеального суспільства, в якому гармонійний розвиток людської особистості відбувався б у взаємненні з божественним творчим началом усесвіту.

Людина великої культури, знавець багатьох мов, Пастернак віддав данину й нашій культурі, створивши конгнієльний російський переклад Шевченкової «Марії».

*

У зв'язку з Євхаристійним конгресом у Мюнхені бундесканцлер Німецької Федеральної Республіки Конрад Аденауер опублікував статтю, в якій, зокрема, так висловився про християнські завдання німецького народу:

«Новий момент у політичному образі німецького народу становить після закінчення війни співдія приналежних до обох християнських віровизнань, католиків та евангеликів, у громадському житті. Це було справді творчим подвигом, вириром із вікового паралічу, коли після поразки у війні було створено союз евангелицьких та католицьких християн, які зазнали спільно переслідувань тід націонал-соціалістичним режимом. З цього союзу вийшли також потужні зовнішньополітичні імпульси щодо об'єднання Європи. Західню спадщину, що з неї є Євхаристійний світовий конгрес черпає велику силу, можна успішно оборонити від наступу большевизму лише тоді, коли вільні народи Європи подолають національно-державний егоїзм і дедалі потужніше змікталиуть свої лави. Тим вони здобудуть і духові та матеріальні сили, щоб здійснити свій вклад у „життя світу“, допомогу недорозвиненим країнам та народам Азії й Африки — у любові й свободі.»

«За життя світу» — „Pro mundi vita“ це гасло, під яким відбувся в Мюнхені від 31. липня по 7. серпня ц. р. 37. Євхаристійний світовий конгрес.

*

37-й Євхаристійний конгрес у Мюнхені відбувся як грандіозна маніфестація єдності християн світу.

Імпозантний був український внесок у це всехристиянське свято. 5. серпня у сослуженні шістьох українських єпископів та численних священиків Митрополит Кир Максим Германюк відправив у мюнхенській церкві евангелиста Іоанна соборну літургію. Однією з важливих подій конгресу було висвячення білоруського марійського патера Чеслава Сиповича на єпископа, яке здійснив Архиєпископ Кир Іван Бучко. Суботнього дня 6. серпня на Терезіенвізе, ввечорі, при сяйві сотень тисяч свічок урочисту Службу Божу в східньому обряді відслужив Митрополит Кир Максим у присутності багатьох церковних дістейників, головним з яких був Його Блаженство

Максімос IV, Патріарх Антіохії, Олександрії, Єрусалиму та всього Сходу.

За невід'ємну прикрасу українських свяченодійств правив славетний голландський «Візантійський хор» під керуванням українця проф. М. Антоновича.

Надзвичайно відрядним було видовище взаємин християн католиків з протестантами. Наш кореспондент повідомляє:

«Численних католиків, які прибували з усіх кінців, лютеранські родини приймали на мешкання як рідних братів. Та поза цими, мовити б, побутовими взаєминами конгресу можна було з боку лютеран чути речі, які стосувалися й складніших справ і які можна формулювати приблизно так:

—Католицька Церква виросла останнім часом просто неймовірно. Можна в даному випадкові без перебільшення говорити про зрілу мудрість. Скільки передсудів усунено, скільки забобонів зникло без сліду! Під час євхаристійних богослужб співано, наприклад, гимни, що їх ми з дитинства знаємо як протестантські. А хіба не вартий уваги заклик з уст авторитетного католицького теолога читати Святе Письмо в родинах?

Твердження настільки промовисті, що, здається, вони справді не потребують жадних коментарів. *

Кельнська газета „Rheinischer Merkur“ з 8. квітня цр. вмістила важливу статтю про великого єврейського мислителя середньовіччя Мойсея Маймоніда (нар. 1135 у Кордові, пом. 1204 у Каїрі). Автор статті, д-р Гайнріх Роос із Копенгагену, зробив наприкінці такий підсумок:

«Ходом першого міжнародного кольоквіуму в справах мусулманської історії філософії, який мав місце на початку вересня 1959 у Кельні, часто згадувано також і імення Мойсея Маймоніда. Якраз цей конгрес показав, що мусулманські, єврейські та християнські вчені можуть із широю толерантністю відбувати розмови про спільні підложжя своїх власних культур. Потойбіченної політики тут лежить важливе завдання духової дискусії. Цього року минуло 825 літ від народження великої постаті середньовічного єврея. Саме християнські кола Німеччини повинні згадувати її ім'я з шанобою й подивом.» *

Те саме число газети подало в замітці Гергарда Шена, присвячений виставкам Щадкіна та Архіпенка в Німеччині, такі відомості про обох майстрів світової слави:

«Народжений 1890 у Смоленську, протягом довгого часу осіdlий у Парижі і лише останньою війною змушений виїмігрувати до Америки, білоруський скульптор Осип Щадкін довірив пе-regляд своєї дотеперішньої творчості з приводу сімдесят річчя з дня народження кельнському

музеєві Вальраф-Ріхарц. На той же самий час його всього тільки на три роки старший земляк Олександр Архипенко з Києва, українець, життєвий шлях якого вів через Париж та Берлін уже на початку двадцятих років, на ґрунті вільного рішення, до Нью-Йорку, відзначив так само німецьке місто влаштуванням ретроспективної виставки: Гаген і музей ім. Карла Ернста Остгавза.»

*

Своєю активною пасторською діяльністю Владика Кир Платон, новоінtronізований Апостольський Екзарх українців-католиків у Німеччині, вже з перших кроків здобув любов і пошану серед наших земляків обох віровизнань.

Як повідомляє Українське інформаційне бюро, 21. березня цр. Владика відвідав Виконавчий Орган Української Національної Ради в його мюнхенському приміщенні. Владику супроводив о. канцлер І. Леськович. Високого гостя прийняли Голова ВО М. Лівицький, заступник Голови ВО О. Юрченко та шеф канцелярії ВО полк. В. Татарський. 26. березня М. Лівицький склав візиту Владиці Платонові в його резиденції у Мюнхені, поінформувавши його при цій нагоді про працю органів Державного Центру Української Народної Республіки.

Наш кореспондент, який був присутній при візитaciї Владики у Бамберзі (24. квітня) та у Крайльстгаймі (1. травня), повідомляє:

«Кепська погода, часами підкresлювана зливним дощем, ніби унаочнювала ті труднощі, які стоять на шляху української еміграції в її духово-громадському житті. Зрештою, може без труднощів і не було б ніякого суспільного буття. На вроčисті богослужіння, що їх відбув Владика Платон під час візитaciї у Бамберзі й Крайльстгаймі, наші вірні прибули з усіх околиць і взяли в ньому ревну участь. До Крайльстгайму спеціально прибув з Мюнхену наш мішаний хор. Він співав так прекрасно, що численні присутні на богослужінні особи німецької національності сприймали це мистецтво у всій безпосередності, не потребувавши жадного, мовити б, перекладу. Ваш кореспондент мав змогу особисто в цьому переконатися. Імпозантна постать Владики — святоносителя, промовця й співрозмовника з численними присутніми — була в осередкові загальнюючі уваги. Приємно вражений був німецький о. декан Крайльстгайму, коли під час урочистої трапези український Владика звернувся до нього з словами привітання добірною латинською мовою. Одним з головних чинів бамберзької візитaciї було посвячення могили незабутнього о. декана Германа Беттера.»

Про відвідини 10. липня у Ганновері розповідає замітка у «Шляху перемоги» з 31. липня цр.:

«Торжественна Архиерейська Служба Божа була відправлена в супроводі славного на цілу Європу хору проф. М. Антоновича з Утрехту. Храм св. Конрада, що вміщує 800 осіб, був переповнений, і вірні заповнили церковне подвір'я і вулицю, де виставлені були голосники. В своїй проповіді, виголошенні німецькою мовою, Екцеленція

Кир Платон згадав про Українську Католицьку Мовчазну Церкву, її ієрархів, священство і вірних, що героїчно вмирали або терпіли на далекій півночі. Архиерейська Служба Божа дала українцям відраду, пригадала їм Батьківщину і наповнила надією на справедливість Божу, а у чужинців, у великий більшості німців, викликала подив до величі візантійського обряду.»

Замітка сповіщає про активність самих вірних при організації відвідин:

«... Голова п. Менцінський покликав комітет, який мав зайнятися підготовкою працею у зв'язку з архиерейськими відвідинами, в складі: Енджеевський, Доскоч, Бобин, Терлецький, Мослер, о. Кукгоф, Максимишин, пані Пелех і редактор Сапіга. Пан Менцінський виклопотав у німецькому міністерстві гроші на оплату коштів приїзду хористів з Голляндії і українців з Бравнішвайгу, Гільдесгайму та інших місцевостей. О. д-р Москалик організував приїзд українців з Госляру, Терлецький і Бобин зробили привітальну браму та її прикрасили. Пані Недбала і проф. Мудрицький привезли з Бравнішвайгу гарно одягнених у національну ношу дітей...»

Незаперечний авторитет здобув наш Владика й серед німецьких духовних та інтелектуальних кіл. Про його діяльність, зокрема, систематично повідомляє Баварське радіо, через яке Апостольський Екзарх час-до-часу виступає також і особисто.

*

Св. Отець Йоанн XXIII іменував у Таємній консисторії, серед інших, кардиналом негрського духівника Рутгамбу. Його Еміненція Рутгамба — перший тубільний кардинал на африканському континенті. В цьому іменуванні світова громадська думка справедливо вбачає нове ствердження вселюдської місії Католицької Церкви.

*

15. травня цр. християни Німеччини відсвяткували 80-річчя з дня народження д-ра Отто Дібелюса, Єпископа Берліно-Бранденбурзького, Голови Ради Євангелицької Церкви в Німеччині та Президента Світової Церковної Ради. За часів націонал-соціалістичного панування заслуженого духівника багаторазово заарештовувано, а також не один раз йому забороняли промовляти або перебувати в тому чи тому місці. На запитання одного націонал-соціалістичного міністра, чому він, пенсіонований церковний урядовець, промовляє й далі до вірних, Єпископ Дібелюс відповів:

— Християнин ніколи не буває у відставці.

Серед інших ювіляра на день його народження привітав і католицький єпископ Берліну, Кардинал Юліос Депфнер, передавши йому привітання від католицьких вірних.

*

Щойно тепер у наукових колах світу стали відомі подробиці щодо знаменної знахідки, яка мала місце влітку минулого року. Ідеється про повний лексикон патріярха Фотія, що його Лікос Політіс, професор класичної філології університету в Салоніках, відкрив у невеличкому маке-

донському монастирі Осіос Ніканорос Завордас.

Патріярх Фотій — видатна постать візантійської історії, дворазовий голова грецької Православної Церкви й державний діяч. По двістірічному занепаді духового життя з Фотієм розпочинається культурний рух, що його можна порівняти з західноєвропейським гуманізмом часів Ренесансу.

Саме на час Фотієвої патріяршої влади припадає, до речі, діяльність Кирила та Методія, проповідників Христової віри серед слов'ян. З ініціативи патріярха вони охопили своїм впливом також і нашу Батьківщину Україну, тодішню княжу Русь. У цьому зв'язку дуже цікаво звернути увагу на такий момент. Римський папа, єдиний на ті часи провідник Християнської Церкви, не визнав за Фотієвим патріяршим саном канонічності, а Фотій, своєю чергою, стояв у гострій опозиції до Риму. Але остаточний розкол між Західною та Східною Церквами відбувся аж двісті років пізніше, саме року 1054. До цього моменту християнти, так давніші, як і новонавернені, розглядали свою Церкву як едину й неподільну цілість. Тим то коли сто років по Фотії католицький місіонар Бруно Кверфуртський, сподвижник німецьких ціарів Оттона II та Оттона III (перший з них був, до речі, одружений з візантійською царівною), проповідувавши серед поляків та угорців, зайдов аж до нашого Києва, то князь Володимир Великий, який формально перейняв віру від Візантії, прийняв цього західного проповідника як представника своєї власної Церкви. У цьому можна бачити близьку приклад едності та активності християнської ідеї, яка стойть вище за всі особисті людські незгоди.

Серед численних писань Фотієвих вирізняються своюю неоціненою значенністю два. Один з них це його так звана «Бібліотека» або «Міріобібліон». Твір цей компілятивний, він складається з викладів змісту, фрагментів та цитат з 280 творів античних і ранньохристиянських авторів. У багатьох випадках це єдине джерело до цих авторів, тому що твори їхні втрачено у віках. Другий твір — це згаданий Лексикон.

Досі були відомі лише три копії Фотіевого Лексикону, усі три — неповні, з великими прогалинами. Перша з них, за первісним власником Томасом Гейлом (пишеться: „Gale“) названа «Кодекс Галеанус», належить Кембріджському університетові. З неї користувалися вже видатні англійські клясичні філологи XVIIІ сторіччя. Ця копія містить лише нечисленні гасла, що починаються з А і тоді раптом переходят на Е, при чому також і в заключній частині цього абеткового слованика є багато пропусків.

Друга копія, що походить з XIV сторіччя, принадежна Атенській Національній книгозбірні («Кодекс Атеніензіс») і опублікована 1896 у Геттінгені, містить мало нових слів, і до того ж усі вони також обмежуються літерою А.

Нарешті, третя копія, яка входить у склад великого збірного рукопису, набутого однією берлінською книгозбірне і опублікованого 1907, має

більше слів, проте й вони всі починаються літерою А.

І от щойно тепер професорові Ліносові Політісові пощастило відшукати повний, без жадної прогалини список Фотіевого Лексикону. Уже відомі перед тим фрагменти мали для філологів неоціненну вартість, оскільки вони допомагали вивчати аттичне, т. т. давньогрецьке письменство клясичної доби. Справа в тому, що вже на часи Фотія новогрецька мова, якою розмовляли й писали у Візантійській імперії, дуже далеко відбігла від клясичної, приблизно так, як сучасна українська від старослов'янської. Фотій подавав переклади численних старовинних слів і тлумачив забуті вирази. Його Лексикон, як і «Бібліотека», містив багато уривків з давніх грецьких письменників, зокрема авторів трагедій та комедій, як от Кратін, Евполіс і Менандр. Крім того, він наводив величезну кількість джерел, і з цього погляду його писанням міг дорівнювати єдиний ще тільки лексикон X сторіччя, відомий під назвою «Свідас». Цей останній містить так само важливі дані про суму знань і літературу давньої Греції.

У новознайденій повній копії Фотіевого Лексикону, яку датують кінцем XIIIІ сторіччя, вчені сподіваються знайти багато нових фрагментів і взагалі даних про клясичну добу Греції.

У монастирі Осіос Ніканорос Завордас живуть усього троє ченців. Це вони врятували багату монастирську бібліотеку в бурях часу, зокрема від комуністичних партизанів Маркоса. Тепер коло видання епохальної знахідки заходяться кращі сили Салонікійського університету. Фінансує видання королівський дослідний інститут.

*

Один католицький духівник передав Німецькому Червоному Хрестові 10 000 нм для голодуючих вигнанців в Ізраїлі та Південній Кореї. Духівник, відомий, між іншим, як автор численних анекdotів, пожертвував, як сповіщає НЧХ, протягом 12 років (від 1948) усі свої авторські гонорари розміром 45 000 нм на користь людей у біді, без огляду на віровизнання й партійну принадлежність.

Духівник-жертводавець попросив не публікувати його імення.

*

Цього року в альпійському селі Обераммергау відбулися чергові Страсні вистави, що, як відомо, мають місце що десять років протягом літа. Вистави, які зображують страсний шлях нашого Спасителя, тривають майже без перерв від 1634, коли то за обітницєю мешканці села, де під час Тридцятирічної війни вибухла чумна пошестя, уперше їх влаштували. У містерії беруть участь тільки мешканці Обераммергау. Виконавців головних ролей обирає щоразу спеціальна комісія. Ніхто з учасників не має права вживати гриму, наліпок та наклейок, і через те задовго до початку сезону мешканці вирощують природні бороди й довге волосся. Зроджені за часів панування бароко, вистави тим не менш зберегли в собі ба-

гато рис середньовічних священних дійств, так з погляду стилю виконання, як і самим своїм характером а маторської вистави. Тим то Обераммергав являє собою багато ж живе джерело для істориків європейського театру.

Наш кореспондент, який відвідав цьогорічні Страсні вистави, ділиться своїми враженнями:

«Як і кожне добре діло, вистави в Обераммергав мають своїх ворогів. То там, то там у пресі різних країн цього літа не бракувало голосів, які обвинувачували вірне традиції баварське село у низці гріхів, починаючи з, мовляв, комерційного духу, а кінчаючи... антисемітизмом. Друге спростовується саме з себе тим простим фактом, що позитивні персонажі вистави національністю такі ж самі гебреї, як і негативні, — що, до речі, перевбуває у повній згоді з Новим Заповітом, який трудно обвинуватити в антисемітизмі. А щоб перевонатись у безглупдості першого, варт провести на місці бодай один тільки день і, у павзі між обома відділами вистави, пообертатися між місцевих людей, зайти до ресторанів, до крамничок, де продають кольорові й чорнобілі поштівки з зображенням сцен та учасників. Нічого схожого з, наприклад, духом Зальцбургу, де цього року, під час урочистих вистав, квітнула чорна торгівля квитками (до 160 марок на німецькі гроши за місце!) і де готельних порогів бодай і не переступати. В Обераммергав ціни нормальні, люди привітні, патріархальні, вони не мають найменшого бажання витягнути з вас ваші трудові заощадження, а беруть за продавану вам річ рівно стільки, скільки вона коштує. Обераммергав має величезний борт розміром понад 4 мільйони марок. Ale голлівудську пропозицію зфільмувати виставу, що цей борт покрило б з лихвою, громада категорично відхилила. Свое дійство громада розглядає не як предмет сенсації, а як чесне виконання поліщеного від батьків заповіту. Ніякі бурі часу, ніякі „переоцінки цінностей“ та інші розкоші модерної доби не захитали моральність населення. Виконавиця ролі Марії, молода дівчина-стенотипістка, протягом усього року не ходить на танці, ба — не ходить по вулиці у товаристві хлопців. Виконавиці головних ролей не мають, за приписом громади, права бути заміжнimi. Дівчина, яка грава Магдалину десять років тому, протягом усього часу відхиляла шлюбні пропозиції, щоб мати змогу грati ролю й цього року, — і для неї справжньою драмою було те, що комісія її не переобrala тим разом.

Учасники грають по-різному: одні майстерно, інші з первозданою наїvnістю. I тих, i тих, однак, об'єднані спільне джерело абсолютної побожності. Побожність цих вистав становить, якщо завгодно, їхній стиль і, в усякому разі — їхню технологію. Бо побожно грають і негативних персонажів — грають у добрій вірі спричинитися тим до справи морального подолання сьогоднішніх ворогів Христа. Самого Христа грає виконавець ролі з-перед десятьох років — Антон Прайзінгер. Зовнішнім виглядом він повнотою відповідає традиційному уявленню. Йому, на жаль, бракує тільки дещо голосу. З погляду чисто акторської майстерності

найсильніше враження залишають Пілат (Мельхіор Брайтзамтер старший) і, особливо, Юда (Ганс Швайггофер). Сцена мук сумління у виконанні цього останнього наочно переконує, як багато можуть ще зачерпнути професійні драматори у новозавітньому матеріалі. У масових сценах в'їзду до Єрусалиму на осляті та перед палацом Пілатовим беруть участь кругло 1 400 учасників. Масові сцени, звичайно, імпозантні самі з себе (вони надихали свого часу Макса Райнгардта), проте й вони служать тут не самоціллю, а як допоміжний засіб викликати страх та співчуття в точному розумінні цих аристотелівських понять. Так, наприклад, сцена зустрічі Христа з Матір'ю під час несення хреста впливає на глядачів усіх інтелектів та темпераментів. Знову таки: побожнє підспіддя вистави зводить до парадоксальної єдності її еклектичні елементи — умовне дійство хору, натуралістичні сцени і наїvnі, витяті з сторінок хрестоматій «живі картини» аналогічних сцен із Старого Заповіту. Або, може, навпаки: саме в цій еклектичності, у поєднанні стилістично перестарілого з модерним і полягає сливе точне відтворення характеру первісної середньовічної містерії.

Відвідало вистави цього року понад півміліона глядачів з усього світу (великий відсоток англійців). Бувши в Обераммергав, можна було пережити рідкісний момент: спільний вираз на обличчях різних рас, різних вдач і різного віку.»

*

Відомий із своїх гострих виступів та безкомпромісового ставлення до несправедливості, звідки б вона не походила, званий «Савонаролью двадцятого сторіччя», католицький патер Леппіх, звертавши до протестантів-евангельків, висловився так:

— Та не говоріть бо просто «Марія! Згадуйте її принаймні з таким самим благоговінням, з яким Христос говорив про Свою Матір. Як бо чудово писав про Божу Маті Лютер!

*

«Моральне Переозброєння» („Moral Rearmament“) — таку назву носить потужний рух, що його започаткував д-р Франк Бакмен і що об'єднав уже мільйони людей. Маніфест руху, що, за визначенням його засновника, спирається на «здоровий людський розум», перекладено вже 24 мовами і надіслано 73 мільйонам родин у США, Канаді, Скандинавських країнах, Німеччині, Італії, Франції, Великобританії, Швайцарії, Греції, Туреччині, Індії, Південній Африці, Південній Америці, Австралії та Японії. Головна мета Морального Переозброєння — подолання комунізму чинною провіддю любови та порозуміння між народами, включно з народами за залізного завісою.

Гамбурзька газета „Die Welt“ з 4. червня цр. вмістила статтю д-ра Бакмена, в якій він широко розповідає про свої численні зустрічі з людьми різноманітних національностей та фахів і про невпинне зростання лав руху навколо Ко (Caux), курортної місцевості у Швайцарії, де міститься осередок руху.

Автор, зокрема, оповідає:

«На моєму довгому й багатому досвідом житті, яке провадило мене всіма частинами світу і взаємило з найрізноманітнішими людьми, ніколи я не бачив такої великої туги й такої великої надії, як сьогодні. Людина повинна обрати шлях здорового людського розуму, бож вона неминуче ступить на шлях загального самогубства. Пан П. Дж. Літл, відомий державний діяч і мислитель Ірландії, закликає у „Dublin Sunday Press“ ясними словами до вирішення. Його стаття про Моральне Переозброєння зайніла обидві осередні сторінки газети. Заголовок звучав: „Третя світова війна — війна ідей — боротьба, яку ми не маємо права програти".»

Під час зустрічі Конрада Аденауера з д-ром Бакменом у березні цього року в Льос Анджелесі перший заявив другому:

— Я мушу вам сказати, як високо цінну я вас і вашу працю Морального Переозброєння. Воно абсолютно неуникненне для світового миру.

*

«Комсомольская правда» з 22. липня ц. р. вмістила кореспонденцію про суд над всч. Емануїлом (у світі Петро Чілінгаров-Вардідзе), настоятелем католицького собору св. св. Петра та Павла у Тбілісі, візитатором католицьких церков Закавказзя. Щоб дискредитувати пастиря в очах численних вірних, йому інкримінували справу гаданих зловживань церковних фінансів.

*

Під час великої річної прощі до Ченстохова, яка відбулася всупереч усім перешкодним заходам польського комуністичного уряду, Кардинал Вишнівський у своїй проповіді перед численними вірними зокрема заявив:

— Католики — вільні й рівноправні громадяни цієї держави, за яку вони боролися так само ревно, як і всі інші громадяни. Тим то ми не дозволимо ображати нас на нашому рідному ґрунті.

З НОВИХ КНИЖКОВИХ ПОЯВ

Минулого року з'явилися друком мемуари бл. п. митрополита Василя Липківського (Відродження Церкви в Україні 1917—1930. Вид. «Добра книжка», Торонто, 1959). Книжка читається в дослівному розумінні слова з болем серця.

Великий діяч української церковної автокефалії з подиву гідною одвертістю розповідає про тернистий шлях задуманої ним і ним же заснованої Церкви, яка мала б, незалежно від стверджених історією духовних християнських центрів, так православного в Царгороді, як і католицького в Римі, стати виразницею релігійних почуттів українського народу.

Мемуари митр. Липківського появляють у розгорненому вигляді конфлікт між ідеалом та дійсністю, відвічний конфлікт мрії з реальними можливостями її здійснення. Автор розповідає про шалені протизходи советської влади, наслідком яких 1930 р. українська автокефалія була остаточно ліквідована. Але трагічне тло спогадів становить далеко не тільки ця (зрештою, цілком самозрозуміла) ворожа акція.

Початковий період діяльності Української Автокефальної Церкви був позначенний подібною хиткістю в наставі супроти російської православної Церкви, як це мало місце у взаєминах першого українського парламенту з російським централістичним Тимчасовим Урядом. ВПЦР (Всеукраїнська Православна Церковна Рада) не бажала розриву з російським єпископатом і наполегливо домагалася з його боку свячені для українських владик. Щойно по кількох роках,

коли остаточно виявилося, що російська Церква не бажає визнати прав на існування за Церквою українською (серед єпископів, які відмовили свячені, були навіть двоє українського роду), ВПЦР зважилася на власне канонічне оформлення шляхом соборноправности.

Звідси зрозумілими стають ті ненормальні обставини, в яких українська Церква мусіла готовувати до відповідальних завдань свій пастирський склад. Поспіх, з яким відбувалося навчання на новоорганізованих богословських курсах, спричинився до того, що до справи автокефалії пристало багато випадкового елементу, що діяв виключно з кар'єристичних мотивів. Для цього елементу автор не шкодує сильних виразів.

Мемуари митр. Липківського вразливо змальовують картину розгубленості, що мала місце з раптовим приступленням України до самостійного життя. Ми свідомі того, що розгубленість, яка панувала в такій, зокрема, важливій ділянці, як церковне життя, була наслідком не властивостей вдачі нашого народу, лише тих несприятливих умов політичного, національного та соціального гнету, в яких віками животіло українське життя. Тим то ми утримуємося від будь-яких оцінок діяльності ВПЦР, а тим більше — самого автора цих трагічних мемуарів.

Зрештою, книга митр. Липківського настільки повчальна, що кожен читач, яких би поглядів на дальшу долю Української Церкви він не був, обов'язково винесе для себе ту чи ту науку.

О. К.

Наші втрати

СТЕПАН БАНДЕРА

15. жовтня 1959, о 1-й годині пополудні, в Мюнхені впав жертвою невпійманих злочинців Степан Андрійович Бандера, провідник одного з угруповань Організації Українських Націоналістів.

Шлях Степана Бандери — шлях професійного революціонера, борця за свободу України та її існування як незалежної держави. Він народився у священичій родині 1. січня 1909 у селі Угринів Старий, Калуського повіту, в Західній Україні. Гімназію закінчив у Стрию, а потім вивчав агрономію у Львові. 1927 р. С. Бандера вступив до лав Української Військової Організації (УВО), 1929 став членом новоутвореної Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1931

увійшов у склад краєвої екзекутиви ОУН, а від останніх місяців 1932 виконував обов'язки краєвого провідника ОУН та краєвого командувача УВО на західноукраїнських землях. Коли обидві ці організації остаточно злилися в одну організацію революційного типу, С. Бандера організував насамперед акцію бойкоту польських державних монополів і спротив гвалтовній польонізації українських народних та середніх шкіл.

З наказу С. Бандери виконано 1933 атентат на керівника большевицького консульяту у Львові — як протест проти організованого в Україні штучного голоду. Після атентату на польського міністра внутрішніх справ Перецького, у червні 1934 С. Бандеру заарештували й віддали під суд. Каєру смерті замінено довічним ув'язненням. У березні 1939 по розvalі Польщі у другій світовій війні С. Бандера вийшов на волю і, після розколу ОУН, очолив один з її відламів. 1941 за організацію акту відновлення української державно-

сти у Львові його заарештувало Гестапо, і він пробув в ув'язненні майже до кінця війни. Після війни і аж до кінця життя С. Бандера перебував на становищі провідника організованого ним угруповання ОУН.

ПРОФ. ОЛЕКСАНДЕР ШУЛЬГИН

4. березня 1960, після важкої недуги, на 71 році життя помер у Парижі Олександр Якович Шульгин.

Покійний був свого часу прем'єр-міністром та міністром закордонних справ уряду Української Народної Республіки, а за часів еміграції — професором Українського Вільного Університету, дійсним членом НТШ та УВАН, заступником голови НТШ в Європі, співзасновником та вице-президентом Міжнародної вільної академії наук, засновником та головою Українського академічного товариства в Парижі, членом президії КодУСу та довголітнім опікуном українських емігрантів у Франції.

Французькою мовою видано важливі праці проф. О. Шульгина, стосовні української проблематики як інтегральної частини проблематики модерного світу. В цілому ряді чисел «Української літературної газети» (Мюнхен) було публіковано спогади покійного, що мають неоціненну історично-культурну й громадську вартість.

З притаманною йому скромністю покійний розповів про себе у промові на ювілейних зборах у Нью-Йорку з нагоди його 70-річчя:

«Чи добре, чи зло я діяв, але я виявив велику активність. Знаю, що багатьом це було навіть незрозуміле. Але коли це заслуга, то вона значною мірою зменшується тим, що я виріс у родині своїх незабутніх батьків. Те велике зусилля, яке треба було зробити людині з національно індиферентного середовища, щоб дійти до українства, мені не було потрібне. Було майже неможливо не наслідувати моого батька, було б дивно, щоб патріотизм моєї матері не відбився на моєму житті й праці. Моя витрата енергії на особисті справи була мінімальною, але коли мова йшла про справи національні, у мені прокидалася невгласима активність, яка часом дивувала мене самого. Це було, „щось більше за нас”...»

Д-Р АНДРІЙ КОЦЕВАЛОВ

26. лютого 1960 у Нью-Йорку помер д-р Андрій Степанович Коцевалов.

Д-р А. Коцевалов народився 1892. Він закінчив Харківський університет 1917 і був у ньому професором класичної філології 1937—1941. Звання доктора філологічних наук було йому присуджено 1940.

На еміграції А. Коцевалов брав активну участь в українському науковому житті як професор

грецької філології в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, звичайний член УВАН, звичайний член НТШ, звичайний член Українського Історично-Філологічного товариства (раніше він був членом такого ж товариства при Харківському університеті), член Всеукраїнської Асоціації Сходознавців та численних інших наукових установ.

Покійному належать численні праці з давньої історії, грецької епіграфіки та класичної філології. Їх рецензували різного часу вчені світової слави. В особі А. Коцевалова науковий світ утратив видатного знатця грецької та латинської філології, спеціаліста в історії та етнографії античних колоній на північному узбережжі Чорного моря.

ГЕН. ОЛЕКСАНДЕР ГРЕКОВ

Наприкінці 1959 помер генерал Олександр Греков, визначний військовий діяч наших визвольних змагань.

Ген. О. Греков народився 1875. За Центральної Ради 1918 він командував 2. Сердюцькою дивізією. На початку 1919, бувши командиром південного відтинку фронту, провадив переговори з французьким командуванням в Одесі у справі визнання Української держави з боку Антанти. Був один час військовим міністром УНР.

У червні 1919 О. Греков очолював Українську Галицьку Армію і відбув відому Чортківську оферензиву.

1945 його скопили більшевики у Відні, і він пробув на засланні аж до 1956, після чого йому дозволили повернутися.

ОЛЬГА ПЕТЛЮРА

23. листопада 1959 у Парижі померла на 75. році життя, після затяжної хвороби, Ольга Опанасівна Петлюра, вдова по національному герою українських визвольних змагань, яка була йому до кінця його днів вірною супутницею життя.

ІЛЛЯ БОРЩАК

11. жовтня 1959 помер проф. Ілля Борщак, історик та публіцист, дійсний член НТШ, викладач Державної школи східних мов у Парижі, почесний доктор Українського ВільногоУніверситету.

І. Борщак народився 1895. Його наукові праці носять переважно монографічний характер, при чому особливою заслугою покійного було широке насвітлення українсько-французьких взаємин, з використанням численних, перед тим незнаних для наших дослідників джерел. Головними героями Борщака були Мазепа та його поплічники у боротьбі за незалежність України.

До трудів покійного належить відкриття «Віводу прав України» гетьмана Пилипа Орлика і опублікування цього важливого документу в «Старій Україні» (I—II, Львів, 1925). Головні праці І. Борщака: «Гетьман Пилип Орлик і Франція» (1924), «Григор Орлик» (1932), студія про Войнаровського, «Наполеон і Україна» (1937). Фран-

цузькою мовою: «Україна в літературі Західної Європи» (історіографічно-бібліографічний огляд, 1930), книга, про яку покійний проф. Борис Крупницький сказав, що без неї «не може обйтися сьогодні ніякий дослідник, який хоче студіювати історію України», далі «Мазепа» (спільно з Рене Мартелем, 1931), «Україна на мировій конференції» (1938), численні розвідки українознавчого характеру по чужомовних журналах тощо. За редакцією І. Борщака й з його вступними статтями вийшов «Марко Проклятий» Стороженка (1946), «Книги битія українського народу» (1947), «Вібраний Кобзар» (1947).

Останніх років свого життя І. Борщак редагував українознавчий журнал у Парижі «Україна», в якому також уперше побачили світ високої історичної вартості матеріали.

ОРЕСТ РУСНАК-ГЕРЛЯХ

23. січня помер у Мюнхені відомий український оперовий співак Орест Руснак-Герлях. Покійному йшов 65. рік життя.

Співак народився у Чернівцях і по першій світовій війні закінчив державну консерваторію у Празі. Його вишколений, прекрасного темbru тенор відкрив йому відразу дорогу на сцену, і виконанням партій в операх «Рі'олетто», «Гуменоти», «Тоска», «Богема» та інших він надовго забезпечив собі передове місце поміж знаними солістами світу. Наш соліст співав на найбільших сценах Європи, зокрема протягом 15 років був солістом Мюнхенської Державної опери.

Останні роки О. Руснак жив як педагог, вищколювавши молоду зміну в консерваторіях Франкфурту, Вюрцбургу та Августбургу.

ПАВЛО КОТОВИЧ

8. лютого ц. р. несподівано помер відомий український журналіст Павло Васильович Котович.

П. Котович народився 1900 на Одещині. Він брав участь у визвольних змаганнях 1917—1921 рр., а потім вийшов на еміграцію. Був співтравцівником газети «Діло» (Львів), а після другої світової війни видавав у таборі Сомме-казерні газету «Наше життя», активно співпрацював у новоулімівській газеті «Українські вісті» і в місячнику «Мета» (Мюнхен). П. Котович був також активним членом Спілки Українських Журналістів на еміграції.

СОТН. ІВАН СТОРОЖУК-ВОЗНЮК

Товариство приятелів творчості Миколи Зерова в Австралії надіслало нам такий некролог:

Іван Сторожук-Вознюк народився 6. січня 1896 року в селі Вигнанка, Звягельського повіту на Волині. По закінченні міської школи вступив до Почаївської духовно-учительської семінарії, яку закінчив 1914. У жовтні того ж року пішов до російської армії. Відбуваючи службу в гусарському полку в Петрограді, одержав ранг корнета (підпоручника).

Революція 1917 застала його у Петрограді. Бувши свідомим українцем і передбачавши розвал Російської імперії та можливість проголошення

незалежності України, І. Сторожук-Вознюк на чолі двох сотень гусарів-українців вийшов 4. листопада в Петрограду до Києва. Там він поставив свій відділ до розпорядимости Центральної Ради. Відділ зареєстровано під назвою «Окрема кінно-запорізька сотня ім. Івана Гонти» і командиром її призначено небіжчика. Так почалася служба І. Сторожука-Вознюка в українській армії. Він продовживав цю службу в армії Гетьманської Держави та в армії Української Народної Республіки — до моменту інтернування

нашого війська в Польщі, тобто до 20. листопада 1920.

Під час інтернування він був сотником у 2. Волинській дивізії. У травні 1925 був звільнений з табору і залишився жити в Польщі. Був книгодводом, техніком-меліоратором, адміністратором фільварків князя Радзивіла, брав участь у воказальних заробіткових ансамблях, а пізніше мав власне будівельне підприємство. 1938 одружився й у шлюбі мав трьох дітей.

Після другої світової війни І. Сторожук-Вознюк жив у таборах ДП в Австрії та Німеччині і керував церковними хорами.

У січні 1950 прибув до Сіднею в Австралії, але вже в лютому того ж року переїхав до Аделаїди. Здобуваючи засоби для існування фізичного працю, І. Сторожук-Вознюк весь свій вільний час присвячував громадським справам і став відомим серед українців Австралії суспільним, шкільним та церковним діячем. Був заступником голови управи Української громади у Південній Австралії, пізніше головою контрольної комісії управи і кілька каденцій — членом цієї комісії. Був так само диригентом церковних хорів і членом па-

рафіяльної ради. Викладав в українській недільній школі Закон Божий та історію України. Був ініціатором товариства приятелів капелі бандуристів у Південній Австралії.

1926 І. Сторожук-Вознюк став членом Союзу Гетьманців-Державників. Перебувавши в таборі ДП у Регенсбурзі, він був начальником місцевого осередку СГД. Від 1956 і до самої смерті був начальником МО СГД в Аделаїді. На першому все-гетьманському делегатському конгресі в Америці його було обрано членом Генеральної Ради Гетьманського Руху.

І. Сторожук-Вознюк був одним з основоположників і першим головою Товариства приятелів творчості Миколи Зерова в Австралії. Доля дозволила йому пережити тільки перший великий успіх товариства: опублікування „Corollarium“, зібруки літературної спадщини М. Зерова.

З-поміж позитивних рис вдачі небіжчика належить ще відзначити його жертвенність. Він справді не жалував своїх грошей, коли йшлося про громадські або церковні справи.

Чесний та ідейний громадянин, він після важкої хвороби відійшов від нас 27. грудня 1959 року.

Покійний користувався пошаною серед усього українського громадянства Австралії, і воно численно прибуло на похорон, провівши його в останню дорогу десятками вінків, ревними молитвами й щирими слізми.

Нехай же буде йому пером чужа земля!

ОКСАНА КОСЕНКИНА

У США на 63-у році життя померла Оксана Степанівна Косенкина, колишня вчителька у школі советської колонії в Нью-Йорку, яка 1948 вибрала своє волею, викинувшись з вікна советського консульства й тяжко при тому покалічившися.

Дівоче прізвище пані Косенкиної — Тимошенко. Вона народилася в околицях Дінця, і молодість її пройшла в українському оточенні. По тому, як 1937 році заарештовано її чоловіка, вона, щоб врятуватися, переїхала під Москву, де працювала вчителькою. Син її пропав без вісти 1942 на фронти.

Оксана Косенкина була безпартійною, проте дуже доброю вчителькою, і як таку її призначено після війни до Нью-Йорку, навчати дітей советських дипломатів. Тут, на штучному острові серед вільного світу визріло її рішення порвати назавжди з нелюдським, антинародним режимом, жертвою якого впали її чоловік і син. Тим то, діставши наказ повернутися додому, вона його не послухалась, а зважилася на відчайдушний крок. Покалічену жінку врятували з рук поспілак, які її намагалися втягнути назад, і вилікували американські громадяни. Та все ж падіння з вікна залишило на все подальше життя пані Косенкиної сліди.

Бувши завжди релігійною людиною, Оксана Косенкина в Америці, після свого звільнення й видужання, стала вірною Української Католицької Церкви.

I N H A L T

	Seite
Kardinal Cicognani	1
Illja Sapiha — Das Oekumenische Konzil (Erster Aufsatz)	2
Pax Ucrainae Poëticae (Gedichte von Iryna Schuwarska-Schumylowytsch in englischer Übersetzung)	6
Wadym Lesytsch — Ewiger Schatten	7
Michelangelo Buonarroti — Dante	10
Claire und Yvan Goll — Ausgewählte Gedichte und Prosa (zum 10. Jahrestag des Todes von Yvan Goll)	12
Novalis — Heinrich von Ofterdingen (Fragmente aus dem Roman)	37
Emanuel Rais — Pathologie der Kultur	45
Mychajlo Lahodiwskyj — Ein Blatt aus der Geschichte der ukrainisch-polnischen Beziehungen	52
Iwan Patorzynskyj (Nekrolog)	55
Randbemerkungen	57
Bibliographische Notiz	61
Nachrufe	62

Ціна числа:

В Німеччині — 2,00 НМ; в США — 0,5 ам. доляра; у Британії — 2,5 англ. шилінга

Редактует Колегія. Видає Видавництво „Україна і Світ“, Hannover-Buchholz, Sibeliusweg 17

Druck: Buchdruckerei „LOGOS“, München 19, Bothmer Str. 14

Ціна числа:

В Німеччині — 2,00 НМ; в США — 0,5 ам. доляра; у Британії — 2,5 англ. шилінга

Редакція Колегія. Видає Видавництво „Україна і Світ“, Hannover-Buchholz, Sibeliusweg 17

Druck: Buchdruckerei „LOGOS“, München 19, Bothmer Str. 14